

מוֹלָד

ירחון מדיני וספרותי

כסלו תשי"ב כרך ד' חוברת 21 דצמבר 1949

139	הרצל ברגר	דרכה הסוציאליסטית של המפלגה
144	ח. בן-אשר	המשך החלוצי במהפכה הלאומית
בין לאומים:		
148	י. עברי	ליליינטאל — והדמוקרטיה האמריקנית
152	ו. פרויס	מדיניות סוציאליסטית בסקאנדינאוויה ואוסטרלאסיה
159	מרדכי ניישטט	התישבות יהודים בגולן
166	ס. יזהר	הכנות לכוא השיירה
182	ישעיה רבינוביץ	קירקגארד וסארטר
188	מ. ליפסון	נעשה אדם
191	א. פרסמן	שקני חמימות וזרוח עצבון
ספרים:		
192	יעקב באכשטיץ	לדרכו של הרומן ההיסטורי
195	א. ב. יפה	פרוזה של משורר
199	לני יחיל	אדמו השמים
200	בשולי החוברת
181 ר 180	דוד הגדלר	שני רישומים

דמי החתימה: 2,750 ל"י לשנה 1,400 לחצי שנה; מחיר החוברת 250 פ"י; שבר הסודעות: 40 ל"י העמוד, 20 חצי העמוד, 10 רבע העמוד; אין הסערכת אחריות לתוכן הסודעות; כתבי-יד שלא צורפת להם סמפטה כתובה וסבילית אינם מומזרים; הכתובת: רחוב יהודה הלוי 40 תל-אביב.

M O L A D

MONTHLY REVIEW OF POLITICS AND LETTERS

EDITED BY EPHRAIM BROIDO

Vol. IV

No. 21

December 1949

PUBLISHED BY THE PALESTINE JEWISH LABOUR PARTY

The Offices of MOLAD are at 40, Yehuda Halevi St., Tel Aviv, Israel.

Tel. 5774. Annual Subscription LI 2.750; Abroad \$9, including postage.

דרכה הסוציאליסטית של המפלגה

הרצל ברגר

צם קיומו של העם היהודי במשטר הסוציאליסטי. בתוך תהליך ההגשמה הציונית ודאי לא היה זה מקרה, שתנועת הפועלים היתה זה כבר לער מוד-התווך של התנועה הלאומית כולה. מעמדה של תנועת הפועלים בעם כמורת-דרך, המג- שימה ומשליטה את רוחה ומקנה את ערכיה לעם כולו, נתחזק ועלה במידה שהורמים השר נים אשר הלכו והתלכדו בתוכה למפלגה אחת השלימו את המעבר מערטילאות ו"כלליות" לאר מית להכרעה סוציאליסטית ברורה, ומדוגמא- טיות סוציאליסטית עקרה להגשמה ציונית מל- אה. לא מקרה הוא ששלושת מפעליו ההיסטור- ריים של הדור: ישוב הארץ, הקמת כוח-מגן יהודי והקמת המדינה היו בעיקר מעשה-ידיה של תנועת הפועלים הסוציאליסטית. שהרי הג- שמת הציונות והגשמת הסוציאליזם בישראל אינם שני תהליכים נפרדים; אין הם אפילו שתי בחינות של תהליך אחד, שאפשר להפריד ביניהן הפרדה עיונית. זהו תהליך אחד ואחיד. והמפלגה אשר קיימה את תפקידה בהקמת המדינה כאשר קיימה, והשקועה ראשה ורובה בתפקיד בנייתה, אינה יכולה לומר על עצמה, כי תוך מילוי התפ- קיד הציוני היא גולשת-נכנסת למילוי התפקיד הסוציאליסטי. היא נתונה מראשיתה ומטבע ברייתה בתוך שני התפקידים, ששניהם אחד. הקמת דגניה, הקמת ארגוני הפועלים הראשו- נים בארץ, הקמת "החלוץ", יסוד ההסתדרות, הקמת מפלגת פועלי ארץ-ישראל, כל אלה האיריכים הם בתולדות הקמתה של מדינת יש- ראל, ממש כשם שהקמת אגודות הפועלים הציר- ניות הראשונות מתוך היבדלות מן ה"בונד", פעילותה של תנועת הפועלים בתנועה הציונית, העלאתה של תביעת המדינה היהודית על ידי מפלגת פועלי ארץ-ישראל במלחמת העולם הש- ניה, השגת החלטת עצרת א"ם מ'29 בנובמבר 1947, הכרזת המדינה והמלחמה בפלישה הער- בית, כל אלה תאיריכים הם בתולדות הגשמתו של הסוציאליזם בישראל. הויקה ההודית בין הציונות והסוציאליזם אינה בבחינת חיבור מי- כאני, אלא בבחינת תרכובת כימית, אחדות אורגאנית.

עם הגן העשור השלישי למפלגת פועלי ארץ-ישראל, אך החלה הגשמת התפקיד הרא- שון אשר לשמו נוצרה: הקמת המדינה היהודית וביסוסה — וכבר ניצב לפניה בכל גדלו והדרו התפקיד השני אשר לשמו נוצרה: הקמת חברה סוציאליסטית במדינה הנבנית. לא רק מן הצד המעשי אך החלה, ולא נשלמה. הגשמת התפ- קיד הראשון — לא רק משום שבשעה זו יש בידינו רק שלד המדינה, המסגרת המדינית, ועדיין רוב הארץ בשממתן ורוב העם בגליוותיו, ועדיין אין למדינה עצמאות כלכלית וערובות מספיקות לבטחונה. התפקיד הראשון אין לר- אותו כאילו הושלם גם מטעם זה, שלגבי מפ- לגה זו לא היתה המדינה מעולם מטרה לעצמה, אלא אמצעי בלבד להגשמת הדבר שקוראים לו "ציונות סוציאליסטית" ופירושו ריכוז העם באר- צו והקמתו מחדש באומה אחת, יוצרת, בסיס למאבק חפשי על דמותה החברתית של האומה ומסגרת לחברה הסוציאליסטית בישראל.

אך בטרם הושלם התפקיד הזה חוזרת ומר כיתה המציאות, מת חסרת-שחר היתה השאלה העתיקה, שסוציאליסטים אנטי-ציוניים עשו אר- תה קרנים לבגת את הציונות ואשר סוציאליס- טים ציוניים התלבטו בה לא מעט במלחמתם הרעיונית: התוגשם הציונות לפני שיקום המש- טר הסוציאליסטי בעולם, ואז אולי תעשה תקר- מתו של משטר סוציאליסטי בעולם את הגשמת הציונות למיותרת — או שמא יהיה מקום לשאיפה ולהגשמה הציונית אף בעולם סוציא- ליסטי? בענין זה ששמו גורל היהודים כבר הגענו לבהירות שאין אחריה ולא כלום. הנסיון של הדיקטטורה הקונטר-המפכנית, הפאשיס- טית, הוכיח כי אין סיכויים רבים לעם היהודי לבלות את תקופת-המעבר ולהגיע למשטר הסוציאליסטי מבחינה פיסית; ואילו נסיון הדיקטטורה הקומוניסטית מוכיח כי אין לו סיכויים רבים לבלות את תקופת-המעבר ולהגיע לסוציאליזם כחטיבה לאומית. הגשמת הציונות, אמור מעתה, היא לא רק תנאי מוקדם והכרחי להקמתו וקיומו של משטר סוציאליסטי בעם היהודי; היא גם תנאי מוקדם והכרחי לע-

באמריקה, אף על פי שהעיקר — הכרה סוציאלית-ליסטית ופעולה סוציאליסטית מכוונת של תנועת הפועלים — עודו חסר.

הרי שדרכה של מדינת ישראל אל הסוֹר־ציאליזם אינה עומדת בסתירה כלשהי לדרך התפתחותו של העולם; לאמתו של דבר, פתחנות דרכי העולם עתה לנטיעה בכיוון אחד בלבד, ובדרך זו הולך לא מתמול-שלשום גם הקיבוץ האנושי שנתגבש והיה למדינת ישראל. הדרך אל המטרה המשותפת מתפצלת והדרכים השונות נתונות במרחק רב, ואף עוין, זו מזו. ארצות-הברית של אמריקה מצייתות למגמה שהוכתבה על-ידי ההתפתחות האוביקטיבית בהי סוס רב, מתוך התכחשות מתמדת לכיוון ההלכי-כה, תוך הגשמת תמורות שאין להמנע מהן עוד, כמי שכפאו שד, ותוך הדגשת נאמנות לנקודת-המוצא הקאפיטליסטית ומאמצים לגלות נאמנות זו הלכה למעשה. והרי התהליך האוביקטיבי של התקדמות המשטר של הלאמה מלאה, באין עמו פעילות מודעת, אינו מובטח גם מסילוף פאשיסטי. ברית-המועצות וארצות הדמוקראטיה העממית מגשימות את ביטול הקנין הפרטי על אמצעי הייצור תוך ראייה ברורה של המטרה וכיוון מתוכנן של הדרך אליה, אך גם תוך שלי-לה גמורה של חירות היחיד וזכותו הדמוקראטי-טית של העם לקבוע את דרך משלתו ואף להחליף אותה בממשלה אחרת, אם רוב העם ירצה בכך, תנועת הפועלים באירופה המערבית ובדומיניונים רואה לפנייה את המטרה, שומרת באדיקות על הדמוקראטיה הפארלמנטארית ועל חירות היחיד, אך מהססת, מתקדמת באיטיות, ויש שהיא מועדת בדרכה, בכל הארצות ביטול הקנין הפרטי על אמצעי הייצור פירושו המעשי הוא העברת אמצעי הייצור, בדרך כלל, לרשות המדינה ולא לרשות העובדים בהם.

ג

מה הדרך שתבור מדינת ישראל, נאמנה לצווייה הפנימיים ולצרכיה שלה, בהתקדמה בכיוון המשותף לעולם כולו, אל הסוציאליזם? עליה לבחור בין הליכה בעינים סומות, „שלא מדעת“, לקראת משטר סוציאליסטי, מתוך מאמץ צים לתקן ולהטיל ולקיים את המשטר הקיים, נתונה לכל הסכנות החמורות הנובעות מנסיון נות כאלה — לבין הליכה מודעת ומתוכנת לקראת סוציאליזם; עליה לבחור בין מעבר מן הקפיטליזם לסוציאליזם בתנאי דמוקראטיה פר

ב

התפתחותה של מדינת ישראל לקראת משטר כלכלה וחברה סוציאליסטי אינה יוצאת-דופן בתקופה הזאת בעולם. התמורה החברתית הגדולה, שבואה נתבשר, כנראה, ביריות הראשונות שנפלו במלחמת העולם הראשונה, לפני למעלה משלושים וחמש שנים, אינה באה „כהרף עין“, אלא מתוך נפתולים קשים וממושכים. המתפכה הסוציאלית כבר מתחוללת יותר מימי דור — והיא נמשכת, כובשת, ומעמיקה לשנות את פני העולם כולו. בברית-המועצות כבר הושלם ביטולו של הקנין הפרטי על אמצעי הייצור כמעט עד תומו. ההתפתחות לקראת ביטולו הגמור בארצות אירופה המזרחית הקשורות בברית-המועצות נמדדת לא בשנים אלא בירחים. יר גוסלאויה התקדמה מאד אף היא בדרך התפתחות זו. אין לדעת מה יהא קצב ההתפתחות בסין, אך מגמתה ברורה. באנגליה, בארצות הסקנדינאויות ובכמה מן הדומיניונים וכן בכמה מארצות אמריקה הלאטינית מתגשם תהליך זה במסגרת של משטר מדיני דמוקראטי ובהדרגה, מתוך מגמה לצבירת סובסאנציה כלכלית וחברתית לקראת התמורה ובתוכה. ההתקדמות אטית מאד, אך היא קיימת ונמשכת. גם תבוסות מדיניות של מפלגות הפועלים בבחירות אין בהן כדי לבטלה, ואולי אין בהן אפילו כדי להפסיקה. מבחינת התהליך הכללי בהיקפו אין הן אלא כמין הפוגה לקראת התקדמות נוספת. אף בארץ הקאפיטאליזם הבשל והחזק ביותר — בארצות-הברית של אמריקה — חלו תמורות נוקבות במיבנה הקלאסי של הקאפיטליזם. גברה מרות המדינה על המשק הקפיטליסטי. לנשיאות נבחר טרומאן על אף תמיכתם של גורמים אדירי-כוח ביריבו, שכמעט כל העתונות וכמעט כל תחנות הרדיו שירתוהו, ועל אף פיצול הקולות הדימוקראטיים עם פרישת האגף הריאקציוני בדרום מזה והאגף השמאלי בראשות הנרי וולאס מזה, בחירות אלו מלמדות שעם התגברות מרות המדינה על המשק פוחת גם מרותם של בעלי המשק הקפיטליסטי הגדול על המדינה. אכן, השתלשלות-דברים זו כשלעצמה עדיין אין בה משום ערובה להתקדמות לקראת משטר סוציאליסטי בארצות-הברית. גם במשטרים פאשיסטיים הטילה המדינה את מרותה על המשק הקאפיטליסטי. יש משום ראשית ערובה לכך בהשפעתם המתרחבת והמעמיקה של האיגודים המקצועיים על עיצוב יחסי הכוחות המדיניים

לם ביותר את תקופת המעבר לסוציאליזם ואת פיתוח הארצות הנתונות בתקופת מעבר זו, מודה אף היא כי אין משטר זה הולם את הצרכים ואת האפשרויות של מפעל הפיתוח במדינת ישראל. מבחינת מפעל הבנין והפיתוח שלה התפשטה ארץ־ישראל בכל הארצות, כי רובו המכריע של העם שעליו הוטלו תפקידי הבנין עודנו מחוץ לגבולותיה. גם אילו רצתה מדינת ישראל להטיל מרות דיקטטורית היתה יכולה להטילה על אזרחיה בפועל בלבד, מיליוני אזרחיה בכוח, החייבים להשתתף בבנינה, ושכל־עדיהם לא יכון הבנין, הם מחוץ להישג־ידה של דיקטטורה ישראלית ואין להפעילם אלא על־ידי דמוקרטיה ישראלית.

גדולה מזו: אזרחים־בכוח אלה אין להפ־עילם אלא בתנאי משטר דמוקראטי גם בארצות שהם יושבים בהן, משטר של דיקטטורה, גם כשיחסו העקרוני למדינת ישראל הוא יחס חיובי בהחלט, מביא כליה על התנועה הציונית ועל אפשרויות השתתפותם בבנין הארץ של יהודים הנמצאים בתחומי שלטונה, והוא מונע את עלייתם לארץ מתוך צרכיו ועמיו הפנימיים שלו. מבחינה זו מאלפת מאד פרשת הציונות והעליה בארצות הדמוקראטיה העממית. חופש הפעולה לתנועה הציונית וחופש העליה הלכו ונצטמצמו בכולן בד בבד עם התקרבות משטרן הפוליטי למשטר של ברית המועצות. הבדלי הגישה של ממשלותיהן לשאלה היהודית נבעו, כנראה, לא משיקולים עקרוניים אלא משיקולים כמותיים בלבד. הארצות שבהן היה מספר היהודים, והמועמדים לעליה מועט, ועל כן היה מקום לפתור את השאלה בזמן קצר, התירו את העליה תוך תקופה קצובה, ואגב מסירת מודעה שהנשאר מאבד זכותו לעלות ומנתק את קשריו עם התנועה הציונית. הארצות שמספר היהודים בהן גדול יותר, ושמיילא לא היו סיכויים שעלית מבקשי־העליה תושלם במהרה והקשר עם ישראל ועם התנועה הציונית ינותק בדרך מתונה זו, כתום התקופה הקצרה, הכריזו על פירוק הארגונים הציוניים ואסרו את העליות מיד, והרי הן מתירות, בתורת חסד בלבד, את עלייתם של בודדים שהם למעמסה על כלכלתן, התנועה הציונית הבונה את ישראל זקוקה למשטר של חירות בעולם, כאויר לנשימתה. והיא זקוקה למשטר של חירות בישראל לא רק בגלל המוני היהודים היושבים עדיין בחוץ־לארץ, תפקידים רבים של מפעל הפיתוח אין

ליטית וחירות האדם לבין מעבר בתנאי דיקטטורה ושליטת החירות; בין בנית החברה הסוציאליסטית מלמטה, ביזמתם החפשית והמ־אורגנת של העובדים, לבין בניה מלמעלה, על־פי צו שלטון. ההכרעה על הברירה הראשונה כבר נפלה. מבחינה פורמאלית נפלה ההכרעה בבחירות לכנסת הראשונה שהעלו רוב סוציאליסטי ברור במדינה; אך למעשה בשלה ההכרעה ימים רבים קודם, כאשר תנועת הפועלים עיצבה דמות שיחופית וסוציאליסטית למפעל הלאומי המאורגן של בנין הארץ והישוב ועם עלייתה של מפלגת הפועלים הסוציאליסטית למנהיגות התנועה הציונית. ההכרעה הזאת טב־עה לא רק בהכרתם של התמונים המהווים את הארגון הציבורי החזק והמלוכד ביותר במדינה, הסתדרות העובדים; היא טבועה במציאות הכל־כלית של הארץ אשר ענפי יסוד שלמים של כלכלתה כבר מאורגנים לפי השיטה השיתור־פית, אשר המשק השיתופי כבש בה עמדות חשובות גם בענפים המאורגנים ברובם על יסוד המשק הפרטי, ואשר קרוב ל־40 אחוז מן העובדים בה אין להם מעביד פרטי, גם אם תישמט פעם מידי תנועת הפועלים בישראל ההגמוניה הרוחנית המדינית במדינה, ותיבחר כנסת שנציגי הפועלים יהיו בה מיעוט ותקום ממשלה בעלת מגמה קפיטליסטית, גם אז לא תחדל ההתקדמות המודעת לקראת משטר סוציאליסטי; כוחו המאורגן של הפועל והסק־טור השיתופי של המשק הישראלי מבטיחים את ההתקדמות לסוציאליזם מתוך הכרה ומא־מצי תיכנות. צרכי הפיתוח לא בלבד שהם מחייבים תיכנות ופעילות כלכלית גדלה ומתרחבת של המדינה, של העם המאורגן בתנועה הציונית ושל ארגונים צבוריים; הם גם מעלים במידה גדלה והולכת את משקלו של המשק השיתופי במדינה, כי תפקידים מכריעים של הפיתוח לא יוגשמו במאמץ קפיטליסטי, ועל ידי יזמה והון הפרטיים, אלא במאמץ תלוצי ועל ידי יזמה והון שיתופיים בלבד.

וכך נפלה, למעשה, ההכרעה בין משטר דיקטטורה לבין משטר הדמוקראטיה. לא מקרה הוא שהמפלגה היחידה שהיתה אולי בעלת יכולת מספקת להקים ולקיים משטר של דיקטטורה במדינתנו היא מפלגת פועלי ארץ־ישראל, שוללת משטר זה; ולא מקרה הוא שמפלגת הפועלים המאוחדת, המחייבת את משטר הדיקטטורה בארצות אחרות, כמשטר ההור

יסוד השיתוף החפשי שלא קמו מערערים עליו בהתישבות החקלאית כוחו יפה גם לגבי המלאך כה, התעשייה והשירותים. המדינה והתנועה הציונית יכולות ומצויות לעורר, לעודד, לתד"ך, להסדיר את היוזמה החלוצית החפשית ולסייע בידה; אין הן יכולות לרשת את מקומה. הנימוק הזה כוחו היה יפה גם אילמלא היו קיימים הון פרטי ויוזמה פרטית בארץ; על אחת כמה וכמה עכשיו. כאשר נימוקי הפיתוח הציוני מחייבים עידוד הון פרטי ויוזמה פרטית, וממילא קיום שתי שיטות הכלכלה זו בצד זו, בתחרות חפשית ולעתים גם בשיתוף פעולה ובהשלמה הדדית. המשק השיתופי החפשי מאחד בתוכו את רוב היתרונות של משק מולאם עם רוב היתרונות הכלכליים של המשק הרכושני הפרטי. ומדינה המעודדת פעילות של הון ויוזמה פרטיים, על אחת כמה וכמה שהיא חייבת לעודד הון ויוזמה שיתופיים. והרי המשק השיתופי החפשי עשוי גם לשמש שדה־פעולה נרחב להשקעות הון יהודי זעיר ובינוני מן הגולה ולסלול דרכים לעלייתם של אנשי המעמד הבינוני.

כאן משתלבת הבחינה הציונית עם הבחינה הסוציאליסטית. בצדם של נימוקי הכלכלה הסוציאליסטית של תקופת המעבר קיימים גם נימרים כבדי משקל של דמות החברה הסוציאליסטית בתקופת המעבר ואחריה. בהיכון המשק טר הסוציאליסטי השלם. כבר הזכרתי, כי עצמת המרות הנתונה בידי החברה הסוציאליסטית על אורחיה מחייבת קביעת משקל־שכנגד. אין ערך רב לערובות הטבועות בחוקת המדינה כשאין הן מבוססות על מציאות כלכלית. המדינה היא מכשיר בידי האדם, אך היא עלולה להיות למטרה בפני עצמה ולעשות את האדם מכשיר משרעבד לה. תנועת הפועלים הציונית מימיה לא הפכה את המדינה לאיל, אף לא בשנים אשר ידעה כמה מאט ומפריע העדרו של מכשיר המדינה בידנו את קצב המפעל הציוני ואת תהליך עלייתו החברתית של האדם בישראל. עם כל החשבת ערכה של המדינה, אשר תנועת הפועלים הציונית תבעה את הקמתה, וזלחמה לה עד הקימה אותה, לא היתה לה זו כאליל גם בתקופת המלחמה והבנין. בתנועת הפועלים שלנו עוד חיה ההכרה הסוציאליסטית העמוקה, כי בשעה שהמדינה נעשית אליל, שם האליל: מולך.

התורה הסוציאליסטית על "נבילת" המדינה עם הקמת המשטר הסוציאליסטי אף היא אינה

להגשימם כלל על־ידי צו שלטון. הם תובעים את קיומה של תנועת מגשימים חפשית, של תנועה חלוצית אשר חירות האדם והכרעתו החפשית הם מראשי עיקריה.

הנימוקים הציוניים למשטר דמוקרטי במדינת ישראל בתקופת המעבר למשטר הסוציאליסטי דיים להכריע את הכף לטובתו. אך לגבי מפלגת פועלי ארץ־ישראל שווה למשקלם של הנימוקים האלה משקלם של נימוקים סוציאליסטיים. דמותה של תקופת המעבר קובעת בהכרח לא במעט את דמות המשטר אשר תקופתה מעבר מוליכה אליו. המשטר הסוציאליסטי נועד להגשים את חירות האדם בשלימותה, במלאו תוכן של שיוון חברתי את מסגרת החירות הפורמאלית אשר נקבעה במהפכות הבורגניות. אך המשטר הסוציאליסטי גם מרכז ברשותה של החברה המאורגנת, כוח של מרות גדול כל־כך לגבי היחיד, עד שהחברה הסוציאליסטית זקוקה מראשיתה ליסודות חזקים מאד וערובות בטוחות מאד לחירותו של האדם בתוכה. החירות לא תבוא ולא תינתן מאליה אם האדם ייכנס לתוך המשטר הסוציאליסטי כשערך החירות זו לו ולהברה המאורגנת.

ד

נימוקים ציוניים ונימוקים סוציאליסטיים כלליים הם הקובעים את המגמה גם בשאלה השלישית של בנין הסוציאליזם הישראלי: משק מולאם או משק שיתופי. בשאלה זו אין מקום להכרעה ברורה לצד המשק השיתופי, משק שבבעלות העובדים. יש מפעלים וענפי כלכלה שלמים אשר ההכרעה לטובת משק המדינה נותר נה בהם מראש, אם מטעמים כלכליים, כגון גדל המפעלים, ואם מטעמים מדיניים, כגון השיבותם לכלכלה הלאומית או לבטחון המדינה. אך רוב ענפי המשק אין נימוקים מכריעים אלה חלים עליהם והברירה על דרכי ארגונם נתונה בידי תנועת הפועלים. צרכי הפיתוח הציוני המחייבים משטר של דמוקרטיה מדינית בישראל מחייבים גם משטר של דימוקראטיה טיה כלכלית, ומידה רבה מאד של חופש ויוזמה שיתופית של העובדים. תנועת הפועלים הציונית נלחמה בראשיתה למשק שיתופי נגד משק אדמיניסטרטיבי — והנימוקים הציוניים שהכריעו את הכף בעד ה"קואופרציה" ונגד ה"אדמיניסטרציה" בראשית התישבות הפועלים כורחם יפה עד היום ויהיה יפה עוד שנים רבות.

מנהג מנופולין כדרך בעל-הון פרטי. לפיכך חייבת החברה המאורגנת למצוא דרכים יעילות של פיקוח והשתתפות בקביעת העניינים. במקרים רבים נגיע למסקנה, שיש הכרח בהקמתם של מפעלים משותפים, בין בצורת משק שיתופי של עובדים שהסתדרות או אף המדינה או שתיהן משותפות בהנהלתו, בין בצורת משק הסתדרותי ואולי משק ממלכתי שהעובדים בו משתתפים בהנהלתו.

ה

תקופת הפיתוח הציוני, העליה הגדולה והמעבר לסוציאליזם מטילה חובת הסתפקות-במועט על תושבי המדינה וחובת מאמצים להגברת הייצור על העובדים. הקרשי העצום שבקבלת החובה הזאת על-ידי העם מרצון הוא, למעשה, הנימוק העיקרי המצדיק משטר דיק-טאטורה בתקופת המעבר לסוציאליזם, והוא המוקש המסוכן ביותר על דרכו של הסוציאליזם הדמוקרטי. ההולכים בדרך החירות לסוציאליזם בישראל אף רגליהם עלולות למעוד אם לא יראו את המכשול הזה. אין הם יכולים להטיל את חובת המחסור מגבוה, בצו השלטון שאין אחריו רהור, כשם שדבר זה נעשה במשטר הדיקטטורה. אין הם יכולים לתמוך בכל גילוי של התנגדות לצמצום הנובע מכורח הפיריות, כשם שעושות מפלגות אשר בראש הישר ביהן הוא הרצון לנגח את הממשלה הקיימת. וודאי שאין הם יכולים ללכת בדרכה של מפלגת הפועלים השניה אשר מנהיגיה המדיניים מצביעים בכנות על כורח הצמצום — ועסקניה באיגוד המקצועי מבקשים לארגן תנועת המונים נגד הכורח הזה. מפלגת פועלי ארץ-ישראל חייבת לעשות את הקשה במלאכות — לחנך את הציבור בהמוניו להכרת הכורח ולקבלת מסקנור תיו מרצון, תוך בירור הפשי על מידות הכורח ותוכן המסקנות ותוך הכרעה דמוקרטית עליהן. מפלגת פועלי ארץ-ישראל זכתה להנהיג את העם משום שידעה לאחד את החרדה למפעל הציוני עם הדאגה לתכנון החברתי ולאדם נושא המפעל. היא תקיים את ההנהגה בידיה ותוליד את העם למשטר הסוציאליסטי אם תלך בדרך זו גם להבא ותוסיף לאחד את החרדה למפעל הסוציאליסטי עם הדאגה לאדם שלמענו הוא מוקם.

ערובה לתהליך אבטומאטי. כמה כתורת ההתפתחות הבלתי-נמנעת לסוציאליזם. אף היא תובעת פעילות מודעת להגשמת התהליך, להחשתו, להגנתו מפני סילוף, התיאוריה הסוציאליסטית מבחינה בין המשטר הסוציאליסטי לבין המשטר הקומוניסטי, בין משטר כלכלי המבוסס על עקרון הקובע כי חלקו של כל אדם בהכנסה הלאומית תלוי בכמות עבודתו ובאיכותה, לבין משטר כלכלי התובע מכל אדם כמידת יכולתו ומעניק לכל אדם כמידת צרכיו. אך גם הבחנה זאת, שבעצם אינה אלא הבחנה שרירותית, הבתנה שלא באה אלא כדי לתת הכשר עיוני לחוסר-השיון ולשיטות ההמרצה בכלכלה הסוציאליסטית, אינה מראת כל דרך ל„נבילת המדינה“. גם במשטר הקומוניסטי, כפי שהוא מתואר בתיאוריה זו, המדינה היא אשר תקבע את מידת הצרכים שסיפוקם מובטח לכל אזרח שלה ואת רמת סיפוקם, וגם במשטר הקומוניסטי תתקיים המדינה בכל עצמת מרותה על היחיד, כל עוד לא יתלכד העולם כולו במדינה קומוניסטית אחת. שלילת החירות היא איפוא, מוסד קבוע לתקופה ממושכת מאד ואין כלל לראות כיצד יצמחו, לפי תיאוריה זו המתגשמת במציאות הסוציאליסטית, יסודות חירות האדם בחברה הסוציאליסטית או הקומוניסטית, כאשר משטר ההלאמה המוחלטת מטיל מרות שאין ממנה מנוס על כל אזרח במדינה.

תקופת המעבר לסוציאליזם היא שקובעת ותקבע את דמות החברה הסוציאליסטית אשר תקום. על כן חובה היא להקים כבר בתקופת המעבר יסודות של דמוקרטיה כלכלית כבסיס לדמוקרטיה המדינית. הנימוק הציוני והנימוק הסוציאליסטי בשילובם מחייבים את העדפת המשק השיתופי על המשק המולאם בכל הענפים והמפעלים שאין בהם הכרח של הלאמה. על כן צריך כל מפעל שאין נימוקים כבדי-משקל להלאמתו להיות ברשות כלל העובדים — הסתדרות, היא המדינה החפשית הצומחת בתור מסגרת מדינת-השלטון והעתידה למלאה ולרשת את מקומה. על כן צריך כל מפעל שאין נימוקים כבדי משקל לבנייתו ברשות כלל-העובדים להיבנות בבעלות שיתופית של העובדים בו. אכן, גם דרך זו זרועה מוקשים ומרובות בה התקלות האפשריות. קבוצת עובדים גדולה או קטנה המחזיקה בידיה מפעל כלכלי או ענף משק שמרובה חשיבותו לכלל עולמה לנהוג בו

ההמשך החלוצי במהפכה הלאומית

מכתב לחברים באנגליה

ח. בן-אשר

עם חדש. המתיישב-החלוץ — כל העם לפניו. המתיישב בקיבוץ ובמושב יכול להיות מורה שליח בבית-ספר לילדי עולים בעיר ובכפר הנטוש ובכל אזור של התישבות חדשה, והוא נקרא להיות מתנדב בנוער, מדריך בצבאנו הצעיר. כל פינת עבודה חפשית, כל צורת חיים שיתופית, יכולה להאציל מרוחה ותכנית חייה על זרמי התישבות עממית, לבנות מרכז הקרנה ומשיכה ליהודי הפשוט וזרעו. שלטון הפועל במדינה רומז לגדולות ונצורות. הוא מטפח בעצם קיומו את יצרה של התנועה החלוצית לכיבוש האומה, לחידוש האומה ע"י מפעל של עשיית-נפשות המתחיל בגן ובבית הספר בארץ ובגולה דרך תנועת הנוער, עובר הדרגת הצבא והתישבות העולים עד בנין תרבות החיים של מתישבים בני-חורין. בכל יום בת-קול יוצאת ממדינת ישראל לחלוציה בארץ וביבשות הרחוקות: החי שו את המרד בשעבוד הגלויות, היו למתישבים באזורי עבודה חפשית ואת ילדיהם חנכו וגדלו לצורות חדשות של חיי אנוש, הנאבקות עם כשי לון האדם, התותרות לשכלול טעם החיים, להתגלות האישיות ולשחרור כוח היצירה.

מכאן משתמעת גם אחריותה החדשה של תנועת הנוער החלוצית הקטנה בתוך מאות אלפי פים ומיליונים של יהודים בגלויות ה"יציבות", שעדיין לא מיצו את הגיון הברזל של דור הכליה ותקומת ישראל. אחריות חדשה זו מה טיבה? מה מחגשת עובדת המדינה בחינוך הנוער החלוצי? א. אחריות שבפועל להינכח ולהיסול השיטתי והמתוכנן של כל גולה וגולה, שהחרב עוד לא פגעה בה, חינוך הילד היהודי כאזרח ישראלי, הקמת בית ספר עברי; ריכוז הון זעיר וסלילת דרך לעליית המעמד הבינוני, ובעלי המלאכה, והפועלים המבוססים, הפקידים, תכנון עליה קור אופרטיבית, מתוך שיתוף המדינה וההסתדרות באחריות לראשית ההתאחות בארץ שאם לא כן תתגבש האשליה של גלות יציבה, תבוא ההשלמה עם קיומה של גלות לאחר תקומת המדינה, ויווצר חלל ריק בעליה, אשר יסכן את בטחון המדינה

שמחתי למכתבכם. בשוכי הביתה הגעתי ישר לועידת הקיבוץ המאוחד, בגבעת ברנר. באוירה של כינוס שופע נוער, מתישבים צעירים ואלפי פועלים מכל הארץ — כעין חג קיבוץ-עממי — נוכחתי מחדש בכמה חזיונות ציבוריים-נפשיים ואידיאולוגיים, אשר העמיקו את הרתתי לדרך החינוך החלוצי בתנועת הנוער עם תקומת המדינה, ואת הצורך בבחירות חד-שה. במסנה הדרך של ראשית המדינה, השאלה אשר אינה נותנת לי מנוחה, ובדרך הטבע תדריך גם את מנוחתכם, היא: מה מקומו וכוחו המחנך של הגרעין החלוצי בתוך קיבוץ גלויות מתגשם? מה השפעתה של ההתישבות החלוצית בתוך המפלגה, האתראית לדרך השלטון של הפועל בעמ, הקובעת את דמות המדינה?

אנו אחראים לשני תהליכים: להצלת זרע האומה השרידה, לחיסול הגלות — ולעיצוב דמות האדם. אין תאום שני התפקידים הללו נתון מראש. אין קצב הגידול של היסוד החלוצי הדי-נאמי, המשלב את החזון בחיי יום-יום, עולה בקנה אחד עם ממדי העליה. ככל שהעליה גדולה יותר — הגרעין החלוצי צנוע יותר. טבעי הדבר. מאות אלפי יהודים, משפחות בגיל העמידה, העור לים מתרבויות שונות בתקופה של חורבן יהודי אירופה וארצות האיסלאם, לא ניתן להם בגלותם לדעת, מהפכה אישית מהי. את התורה הזאת יוכ-לו להנחיל להם בבואם לארץ, הדור החלוצי, ההתישבות הותיקה והצעירה, הנוער, הצבא.

המדינה היא אפשרות גדולה, מנוף להגשמת תפקידים רבים ועצומים. אך לבנין אומה חלוצית, מיישבת ישימון ומרוממת-מחנכת. אחריותו של הגרעין החלוצי לבנין האדם גדלה כגדול ממדי העליה. איני משלה את עצמי. גרעין מהפ-כני, אשר נגזר עליו להפרות אומה דווייה במופת חיים וחינוך האדם ללא משטר כפיה, אין דרכו סוגה בשושנים, אך אלה הם יסורי גידול של דור-מעבר במדינה מלקטת שברי גלויות ומרסאה את השברים. שלטון הפועל במדינה הוא עידוד, תביעה ואזהרה: חלוצי ישראל התאחדו לבנין

נסיון: היירארכיה, מנגנון פקידותי, צבא. אף תנועת גאולה לא עמדה בו בנסיון הזה. בסיכום עלייתן של מפלגות נושאות דגל הסוציאליזם ברוסיה ובאנגליה חדל להתקיים האינטרנציונל. צומצמה המערכה הסוציאליטית בתוך העמים, באה ההתרכזות בהכנות למלחמה בין עמים. עובדה היא: אנו חיים בדרך ובעולם בלי אינטרנציונל. היעמוד שלטון הפועל במדינת ישראל בנסיון כזה? ומי יערוך לו — הפילוג בשממת הפועל, השסע בנפש הנוער החלוצי ובנפש הילד אפילו בחיק ההתישבות העובדת גם בזרועותיה של הקבוצה?

חזון-האדם שלנו במהפכה הלאומית: מתיישב בן-חורין. אדם חפשי מקנין פרטי ומשעבוד להיירארכיה חברתית. אדם הנותן את יכולתו לבנין תרבות החיים של האומה ומקבל ממנה את הדרוש לו להתפתחות אישיותו. הירות של ממש בחיי יום יום ליחיד פירושה קיום עצמאי, מקור-פרנסה בלתי תלוי בגרם-מעלות פקידותי, צבאי, רעיוני. חלום המתיישב — חופש מפקיד, קצין וכוהן. אי-תלות כלכלית ואי-הש-תלבות בסולם של יחסי שלטון ועליה חברתית, המשפיעים על מצפון היחיד, על קשב האדם לעצמו, על העין הגלויה, על יצר האמת. זוהי חירות האדם בעבודה, בהתישבות החלוצית מת-גשמת האחדות העמוקה בין חירות ישראל וחיי רות היחיד מישראל. מי יערוך לחירות זו במדינת ישראל?

לחירות הזאת יכול לערוך הנוער, הדור השני בהתישבות, ההתישבות הצעירה, צבא צעיר גר שא יצר חלוצי מיישב, לחירות הזו חייב לערוך בית-הספר, ערבים אחרים אינם.

וכאן אנו נתקלים בסראגיקה הפנימית של הכוח החלוצי במהפכה: הקרע המשחית המסלף את דמותה של תנועת הפועלים ואת יחסי האדם בתוכה, יוצר תסביך פתולוגי בתנועה הקיבוצית והדור המתחנך בתוכה. עם תקומת המדינה ועלית ערך המפלגה הסוציאליסטית בחיי העם, מתבהר שבעתים אסון הפילוג החלוצי. מתגבש הניגוד האידיאולוגי בין פולחן רומאנטי של תרבות-שלטון זרה בין אמונה משיחית בצבאו של גואל עולמי ובין דרך הסוציאליזם החלוצי. הינוק מאמונה בתווך העם ומאמיתו של היחיד הבונה את עולמו ללא כסיה של מצפון, הנזון משרשי הרצון להגשמה אישית בתרבות העברית. הסוציאליזם הארץ ישראלי האמיתי נוקט כלל גדול בידו: וזשמרתם לנפשותיכם מ"עבודה זרה".

וימעט את דמות ישראל במזרח התיכון. התנועה החלוצית חייבת להשליט את ההכרה בכל בית יהודי: אין עתיד לילד בגולה, וממילא על ההר רים להתכונן לדרך. בהדרכת החלוצי חייבת התנועה הציונית, היא צריכה לראות את תפקידה המרכזי עם תקומת המדינה לארגן את העם בדרך, לפי ביטויו של הרצל, כל הסתדרות ארצית מן הראוי שתהיה לה תכנית משלה, מתוך תיאום עם מדינת ישראל, לחיסול גלותה. כל שבט בישראל, אשר טרם נושל, חייב בידי מתו הוא לסלול את דרכו לארץ, וכל יזמה ראוייה לעידוד. מדיניות של כינוס גלויות היא מדיניות מסועפת.

ב. אחריות ליעוד המחנך ולטיפוח היצר המח-ג, של היסוד החלוצי, של הגרעין החלוצי בתוך תהליך ההתערות ההתישבותית והמיזגה התר-בותית של עלית העולים לישראל.

ג. אחריות לתכנון החלוצי-הסוציאליסטי של בנין הארץ בקנה-מידה ממלכתי ולאורך-ימים. הבהרת דרך החזון המתכנן, לשם יצירת תבנית לחייו של עם מתיישב בן-חורין, חזון הנותן טעם לחיי הדור.

ד. אחריות אישית לבנין המדינה על יסוד חירות האדם והעבודה, על יסוד עצמאותה המ-דינית והרוחנית של מדינת ישראל במאבק הכוחות העולמיים.

ה. אחריות לאופיו החלוצי וטהרו הסוציא-ליסטי של שלטון הפועל במדינה, הרדה מתמדת לגורלה ולדמותה של מפלגת הפועלים הקובעת למעשה דרך המדינה.

ו. אחריות למלחמה על האחדות המדינית והחלוצית של פועלי ארץ-ישראל, אחדות הנוער החלוצי והתנועה הקיבוצית, אחדות שהיא מעין כוח לבנין עם חלוצי ולתכנונה הסוציאליס-טי של הארץ כולה.

אחריות פירושה קבלת עול, שיתוף גורל, הגי-שמה אישית, מגע בלתי-אמצעי עם כאב הדור הבונה מדינה כזאת, מדינה המעלה יהודים מעבר לכל חשבון, מדינה אשר אין להזכיה את הצלחתה המיישב בחשבון מלכתחילה. והתגר-עה החלוצית מצווה על אומץ-לב לקבלת האחר-יות הזו על כל מסקנותיה. גרעין חלוצי המת-נזר מן ההשפעה על שלטון הפועל בעם והתכר-בון הסוציאליסטי של הארץ, קובע את נפש המהפכה הלאומית ונעשה שותף להתנוונותה מבפנים, הוא סותם את מעין ההתחדשות שכל דור-מעבר זקוק לו כל-כך. שלטון ממלכתי הוא

ולקשר הדוק עם הנוער החלוצי בארץ. הוא הנר ער הכואב ונאבק על האחדות החלוצית כדרך בנינה של האומה.

לגבי כמה חברים בתנועה באנגליה קיים היסוס לגבי הקמת תנועת הבונים העולמית, והוא כרוך בזיקה של תלקים מן התנועה, ביחוד בארצות הברית, למפלגת פועלי ארץ-ישראל. אודה, ההיסוס קרוב ללבי. כל ימי הייתי שותף לתפיסת הכלליות בחינוך הנוער, בהכרת הסמכות האחת למעמד הפועלים כולו ולהסתדרות הכללית לחנך נוער למן יסוד ההסתדרות הכללית של הנוער העובד ועד המאבק על איחוד התנועה הקיבוצית והנוער החלוצי. הנחתי הראשונה: האישיות הצעירה צריכה לראות את המחנך במעמד כולו, בחלוץ הקיבוצי, חייבת לראות את מפת הארץ כולה ואת מפת העם כולה, ולהתחנך על ערכי היסוד המשותפים להתיישבות החלוצית על כל גילוייה ועל האחוריות המדינית של כלל התנועה. אני מאמין עד היום שתורת האחדות החלוצית אינה אמת לתקופה או לשעה, כי אם דרך האמת להגשמת הסוציאליזם בהיסטוריה העברית. מי שאינו מאמין באחדות הכוח החלוצי כמכנס עם ומחדש תרבות חייו אינו רואה דרך ממשית להתגבר על כשלון הפועל בעולם בתוך תהליך בנינה של ארצנו. זהו מבחן האמונה בהגמוניה החלוצית בתוך קיבוץ הגלויות ובנין האדם העברי החדש. כשם שכש"לון הסוציאליזם העולמי והאינטרנציונל אינם פוטרים אותנו מן האחריות למאבק תמיד על חזון מין-האדם לעתיד לבוא, כך אין עיקר אחר דתו של האדם העובד וחזון גאולתו ענין תולף לקוניוקטורה מהפכנית או ריאקציונית. האחדות החלוצית היא תפיסה תרבותית והשקפת-עולם: כיצד בונים עם חלוצי על יסוד חירות היחיד ומצפוננו במסגרת מרות ההגשמה של הכלל החלוצי.

ואולם לנגד עינינו הולך ומתגבש הניגוד הרעיוני בין קבלת מרותו הרחנית של הקומרניזם העולמי ובין עצמאות הדרך של הסוציאליזם הישראלי, היחיד בחידוש צורות חיו ובגיי וון מקורותיו התרבותיים, התגבשות זו מעמידה לפני הנוער החלוצי את בעיית ההכרעה על דרכה של המהפכה בתקופתה הראשונה, בימי המעבר לבניה ממלכתית-חלוצית רבת ממדים, מתוך השי" ראה שבחזון. הדור מתחנך באוירה של קיבוץ גלויות ובנין מדינה וצבא, והקמת מנגנון ממלכתי, ואין הנוער יכול לחכות עד תקומתה של

מעבודת מעצמות, מעבודת המיתוס האטומי של ימינו. זהו סוציאליזם שאינו סוגד ואינו מספיק את גורלו המדיני ואת גורל חינוך ילדיו בידי שום רומאנטיקה של צבא-גואל רחוק ומופת-משטר זר, ויהיה הגואל חזק, כובש, ויהיה המשטר יריד ועוזר בצר, ויהיה בן-ברית לשעבר או לעתיד. היו נאמנים לשביל הצנוע, לנסיון האדם בהתישבות החלוצית, היו נאמנים לשבילכם בתרבות העולם.

על יסוד הגשמה אישית בהיתשבות החלוצית, תכנון הארץ והינוך העם, על יסוד אחי ריות אישית לבנינה של המדינה, שמירת תכנה הפנימי של המהפכה הלאומית והסוציאליטית, על יסוד התרדה לשמירת צלמה החלוצי של המפ"לגה הסוציאליסטית עם עלייתה לשלטון במדינה, לטיפול כוחה הדינאמי, המגשים והמתחדש — צריכה לקום ולהבנות התנועה העולמית של הנוער החלוצי.

למעשה קיימת תנועת נוער חלוצית בגולה בימינו רק בארצות דוברות אנגלית. אירופה חוסלה כמעין המתגבר של כוחות חלוציים. בארצות ה"דמוקראטיה העממית" עומדת תנועתנו על נפשה באחרית כוחה. בארצות ערב והאיסלאם לא השיג בנין התנועה החלוצית את קצב החיסול, הממשי והאפשרי, של גלויות אלו. עתיד העליה והגרעין החלוצי נתון בארצות הברית וביתר הארצות שרובן דוברות אנגלית, אך מי יבקיע את החומה ויסיע את העם. ולא דוקא בכוחה של אימת עקירה מאונס, כי אם בכוחה של בחירה יהודית בעצמאות בונה, בחירה בעתיד לילה, מי יטע בהכרת המוני העם את חזון הילד והנוער העברי בן החורין וישר הקומה, המעוררה, האמיץ, מכנס העם ובונה המדינה? מי ישליט את בכורת עתיד הילד היהודי במרכז החזיה וההגות של כל בית מישראל?

לתנועה החלוצית בארצות הללו, ולעליה החלוצית מן הארצות הללו, משקל איכותי, מיוחד, בתהליך המהפכה הלאומית. עדיין הן בחינת "עליה שניה" בכמות ובאיכות, ברמת התרבות ובבעיות היחיד. עליה זו כבר היא חייבת לכוון לבה ל"קפיצת הדרך" ישר מן ה"עליה שניה" לעליה המונים. עליה להגות במושגי שליחות של דור חלוצי המגשר בגופו בין המהפכה בארץ ובין המהפכה בעם. על הנוער החלוצי בארצות הללו להעלות את משקלו המחנך ולגלות את העוז לשליחותו לפי קצב התקופה וממדיה. לשם כך זקוק הוא למרכז רעיוני מלוכד ובעל רמה

למפלגה המיצגת את רוב הפועלים, המוכנה כלב שלם לאיחוד מדיני המקבלת את ההכרעה הריבונית של כל פועלי ארץ-ישראל בהסדרות ללא הסתיגות. בכל יום מוכנה המפלגה לעמוד במבחן האיחוד המדיני בהסדרות, אשר בה היא רוב, ובמבחן האיחוד הקיבוצי במקום שאינה רוב. אף אין היא מתנה איחוד אחד במש"נהו, אם כי ההגיון מתייב איחוד כולל של היסוד החלוצי המחנך בתוך המפלגה המדינית האחראית לגורל המדינה ותכניתה. אך במציאות התפתחותן של הסדרות הנוער החלוצי אין להטיל האחידה חד-צדדית. קובעת ומכרעת אהדות הדרך החיינוכית והאישיות החלוצית בתנועה. זה הדרך להעלאת הגרעין החלוצי בתוך גולה שלא עלה עליה הכוונה, לקראת מילוי תפקידו במהפכה הלאומית הגדולה.

האחדות השלמה הנאמנה לגוף החזון, והשאלה עומדת בכל חומרתה: היכן מקומו של הנוער, במעגל האחריות ובהינתן עולם המחשבה של המפלגה ההגמונית המיצגת את הפועל במדינה — או מהוצה לה? אין בי ספק שרק מתוך מגע רעיוני ונפשי עם המפלגה האחראית לדרכה של המהפכה, יוכל הנוער ויהיה ראוי לקבל את נחלת הרוח ואת הרצון הרענן של הדור החלוצי להגשמה, לקבל את הנחלה ולחדשה יום יום. בתנאי המציאות ראוי ומן הדין לבנות את תנועת הנוער החלוצית בגולה על יסודות אלה: (א) בהירות רעיונית בעקרונות המחנכים המשורפים, (ב) גמישות פורמלית וארגונית של התנועה, עות לארצותיהן בענין הניקה למפלגת פועלי ארץ-ישראל. אין צל הפילוג צריך להטיל על חלקי תנועה חובת התנזרות מזיקה נפשית

על הסדרות העובדים

אתרות העבודה קבעה את מבנה ההסדרות כאשר הנהו כיום הזה... אמנם יש עכשיו קיטרוג נגד "ריכוז", אבל מי שיבוא לבחון את טענות המקטרגים ימצא, כי הן מכוונות לא נגד הריכוז אלא נגד המרכזים.

גלחמים נגד הריכוז, כביכול, אנשי "השמאל", הקומוניסטים, ואחם יודעים את אהבת הדי-צנטרליזאציה ואת השאיפה לאבסורומיה של כל תא ותא המצויה בקומוניזם... אם דבר-מה דורש תיקון בהסדרות, הרי זה לא בכיוון של פירוד ההסדרות, אלא להיפך, בכיוון אל התלכדות, לשם הגברת כוחו המעמדי לקליטת העליה ומניעת הקרע העלול להוצר בין העולים הבאים זה אחר זה. ועוד מלחמה אחת עומדת לפנינו... זהו המלחמה על טיבה של ההסדרות: אם זוהי הסדרות כללית, מאוחדת ויחידה של המעמד, או אין זה אלא "צירוף", קנונית של מפלגות... אני חושב את שותפות הפעולה של כל הזרמים בהסדרות לאחת המצוות החיוניות של תנועתנו ותנאי מוקדם להגברת כשרון הפעולה.

בין לאומים

דויד ליליאנטאל — והדמוקראטיה האמריקנית

יצחק עברי

הציבור למטרות חינוכם של קומוניסטים. בין שמקצוע לימודים סודי ובין שאינו סודי. מיד לאחר כך נתנה „הועדה לאנרגיה אטומית הוראות, שכל המש המאות הנתנים מפרסי לימודים, הנתונים לפיקוחה — יחתמו על שבעת-נאמנות ועל תעודת אי-השתייכות למפלגה הקומוניסטית.

ואף זו: יש לזכור כי מר ליליאנטאל עמד כחומה נגד הפקדת הנשק האטומי, ייצורו והפיקוח עליו, בידי ראשי הצבא, הצי והיל-האוויר האסטרטגי. גם עכשיו יש פת קטנה בבתי הקונגרס התומכת ברעיון זה. ואין צריך לומר מה רבת השיבות ההכרעה בשאלה זו לגבי חופש ההחלטה של הנשיא והדמוקראטיה האמריקנית בכל שעת-הצורך.

סמוך לפרשת החקירה הנזכרת יצאה מפי מר טרומאן הצהרה בשבחיו של ליליאנטאל, הנשיא הגדיר את ההאשמות שטפלו עליו כהאשמות של מה-בכך ונזף בכל המטילים ספק בכשרו ובסגולותיו האישיות של יושב-ראש הועדה לאנרגיה אטומית. ובכל זאת היה ברור, שאם מבחינה אישית לא נפגע ליליאנטאל הפעם, הנה מבחינת עקרונותיו הליברליים נפגע קשה. ניכר היה בו שנודעוזה אמונתו באפשרות לשמור גם להבא על הקו העצמי, שבו בחר מראשית דרכו בשירות הממשלתי והציבורי לפני עשרים שנה ויותר.

ב.

התפטרותו של ליליאנטאל באה בעצם ימי השע-רוריה המנופחת השניה של מבקשי החטאים והריגול האטומי אצל הארי הופקינס המנוח, יועצו ועוזרו של הנשיא רוואלדט בשנות המלחמה 44—1943. פרופסור יוריי, מגדולי המדע האטומי, מסר מודעה בהודמנות זו כי עדותו של הקצין יורדאן לפני הועדה לחקר פעולות „בלתי אמריקניות“, כי הועברו כביכול משלוהי „החכר והשאל“ של חברים אטומיים לברית המועצות, — מגוחכת היא. אלה היו משלוחים מסתוריים רגילים, ואילו נאסרו ועוכבו, אומר הפרופסור, היתה מתגלה בכך לרוסים כוונת הייצור האטומי של אמריקה. וארצות-הברית אך נותנות עצמן ללעג. בקיץ שעבר

פרישתו של דויד ליליאנטאל, בשלהי נובמבר 1949, מראשות „הועדה לאנרגיה אטומית“ של ארצות הברית מסמנת, מכמה בחינות, סופה של תקופה באמריקה: סופה של תקופת הליבראליזם בתכנון המדינה ברוח „המערך החדש“, סופה של תקופת הליבראליזם המדעי, ההומאניטארי. אין יודע, מה יבוא בעקבותיה של תקופה זו ולא נעסוק בניחושים. אבל דבר אחד ניתן להיקבע: כהונתו של ליליאנטאל היתה אולי העמדה האחרית ביותר במסגרת השלטון האזרחי, אחרי כהונת הנשיא, גם מבחינת האפשרויות לחתוך גורלה של הדמוקראטיה האמריקנית, גם מבחינת אפשרויות ההסדר של מקורות מרצה התעשייתי וכוחה המלחמתי. פרישתו באה כחצי שנה לאחר שטוהר מן ההאשמות, שטפלו עליו אויביו המושבעים, אנשי הריאקציה הימנית, שבין הרפובליקנים והדמר-קראטים כאחד, הוא נאשם בניהול רע של מפעלי החקר האטומי במדינה, ולדוגמה התריעו על חצי קילוגרם אוראניום, שנעלם כביכול ממעבדות הועדה לחקר האטום בשיאגנו. עד מהרה הוברר שלא הסרו מעולם אלא 32 גרם אוראניום ומהם נמצאו אחר כך 28 גרם בין חמרי-הפסולת, לשכת החקירות הפדראלית קבעה אז, שאין כאן יסוד לחשד בגידה בתוך המפעל, אפילו כן נמשכה ההסתה נגד ליליאנטאל, שלא חסרה תומכים מאנשי הריאקציה ואף הנעימה האנטישמית לא נעדרה. בו בזמן האשימו את ליליאנטאל, על שהעסיק חוקר צעיר באחת ממעבדותיו יתמך בו מכספי הסמך שלה, אף שידע עליו שהוא קומוניסט. ליליאנטאל תבע חקירה, ולפני ועדת שני הבתים הופיעו הסי-נטורים היקנלופר וקוראן, שהביאו את האשמותיהם על „ליקוי ניהול שלא יאמנו“ במפעלים הנתונים לפיקוחו העליון של ליליאנטאל.

והנה, ליליאנטאל יצא ככבוד מפרשת החומר האטומי החסר, שלא היה חסר מעולם, ומאשמת ליקויי הניהול, אבל הוא נאלץ, בסופו של דבר, לוותר על עמדתו הליבראלית העקרונית בשאלת מתן פרס-הלימודים לאותו חוקר צעיר, שהיה פליט יהודי קומוניסט מגרמניה. הוא הודה „שאין להשתמש בכספי

לו איבה מאו, וכשנבחר באביב 1947 לתעדת עשרת הסינאטורים שדנו במינויו לראש הועדה האטומית, הרבה לקטרג עליו. הוא טען שהוא חשוד על קומוניזם, ולו משום זה בלבד, שהיה מאנשי "המערך החדש" של רוואלסט. על טענה זו חזר סינאטור הינקלופר בשעת ההקירה בענין "גניבת" האוראניום בקיץ שעבר.

ודאי העובדה שנודע בינתיים על ההתפוצצות האטומית ברוסיה, וכן הכשלון המתודש במאמצים למצוא הסדר אטומי — היה בהם כדי להמריץ את ליליאנטאל להחליט החלטתו, תפקידה ומסכותה של הועדה האטומית טעונים הגדרת מהודשת, ולשם כך דרוש שיחוף פעולה אמיץ עם בתי־הקונגרס, שאין ליליאנטאל יכול לצפות לו. הנה החנבא סופרו המדיני של "ניו יורק טיימס" לא כבר, שאילו היה הסינאט כתבש לא חוזר ולאָשר ביוני 1950 את מינויו של ליליאנטאל לראש הועדה לאנרגיה אטומית. היו רבים מחברי הסינאט מתנגדים לכך ביתר תוקף מאשר בחדשי פברואר־אפריל 1947. ליליאנטל החליט לפרוש איפוא עוד לפני כניסתה של שנת 1950, "שנת פולרי טית מובהקת", ובשעה שנדמו, לשעה קלה, תיריות בחזית ההתקפה האישית עליו. עוד נימוק טכסיסי מעין זה יש לראות בעובדה, שליליאנטאל היה מתסידר חילופי ידיעות אטומיות עם בריטניה וקנדה — על אף ההתנגדות העזה לרעיון זה בקונגרס — מיום אישורו של "חוק מקמהון", האוסר גילוי סודות אטום לאומה זרה (1946), כשם שהיה מתומכי ההיתר למשלוח איזוטופים של חמרים רדיו־אקטיביים לאומות אירופה לצרכי רפואה, אף הגשים רעיון זה באישור הממשלה והנשיא. אף התמורות הסנסאציוניות שחלו בזמן האחרון בפיתוח הנשק האטומי הטאקטי, חייבו תמורה בעמדת ועדת האנרגיה האטומית ובמדיניות בעתיד, והחלישו את התביעה העיקרית והעקרונית של ליליאנטאל, שמקורות המרץ האטומי וייצור הנשק האטומי צריכים להישאר בידיים אזרחיות, ולא צבאיות, כערובה יחידה לקיומה של הדמוקרטיה ולהבטחת שלום העולם.

ד.

וכך אנו חוזרים אל המניעים הפנימיים, שהביאו את דויד ליליאנטאל לידי התפטרותו. המבקש לעמוד על דרכו הרוחנית, על אמונתו ורעותיו, של ליליאנטאל איש־המעשה ואיש־היחמה, אל יסתפק ברשת מעשיו הגדולים, המעידים על מרצו ועל כשרו הארגוני הגדול אלא יכיר אף את ילדי רוחו. ספרו "רשות עמק טנטי" * הוא עדות לאמונתו העזה של המחבר ביעוד

* הוצאת "עם עובד", תש"ו.

רצעה העתונות בשל הסרונם של כמה גרמים אוראניום, בעוד אשר הרוסים כבר הספיק האוראניום שברשותם לייצור פצצה ממש, וודאי מילאו פיהם צחוק לשמע כל אלה.

אבל בשעה שפרשה מנוחת זו הגיעה לשיאה, ובטרם פוזרו ענני הרטילות והדיבה בידי גנרל גרייווס, שעמד בראש המפעל האטומי הראשון של "תכנית מאנהאטן", כבר פרש ליליאנטאל מן השירות הציבורי ושני נימוקים עמרו: שהגיעה השעה לדאוג לביתו (בשל משכורתו הזעומה בתקופת עשרים השנים האחרונות), ושמצתה יוכל להלחם לדעותיו, בכתב ובעל פה, ביתר תירות. הנימוק האחרון הוא המשכנע שבין השניים, שכן מעולם לא היו עיניו של ליליאנטאל לבצעו. אמנם, רוב ימיו התפרנס שלא ברווחה, אבל קרוב לשער שהרצון לשפר את מעמד החמרי לא היה מניע רציני לפרישתו. מר טרומאן קיבל התפטרותו בצער, אך לא ניסה להשפיע עליו שיחזור בו מהחלטתו. על אף הקושי הגדול בבחירת מועמד מתאים לרשת מקומו, והוא רק ביקש ממנו כי יוסיף לכהן בתפקידו עד אמצע פברואר 1950.

ג.

מה היתה הסיבה האמתית, הפנימית, שגרמה לו ליליאנטאל שיווז מעמדו התקופה כלוחם לדעותיו וכמגשים תכנית העשוי לבלי חת? מה גרם שיוותר על דרך המעשה והתגשמה של האידיאלים התברתיים והטכניים הקרובים לכו, ויבחר בדרך הברור והיכרת ועשיית נפשות לדעותיו, במאמר ובספר?

מינויו של דויד ליליאנטאל, לתפקידו התשו"ב, בכל תחנה ותחנה בדרך חיו הציבוריים, לא באו לו בקלות. קשה היה המאבק על מינויו לעמוד בראש "רשות עמק טנטי" עוד בימי רוואלסט, וקשה מזה היה המאבק על מינויו לראש הועדה האטומית (ב־29 באוקטובר 1946). הסינאט אישר אמנם גם מינויו זה, אך הוא לא אישרו אלא לאחר ויכוח טוער שנמשך שבועות רבים ולאחר שהסינאטור ואנדברגן הרטובליקני תמך בו בחום, על אף תילוקי הרעות המדיניים שביניהם. הרוב בסינאט היה אז (ב־10 באפריל 1947) 50 נגד 31. גם אז הצביעו איפוא 42 אחוז מחברי הסינאט נגדו. בין הנימוקים שהניעו סינאטורים שונים להתנגד למועמדותו היה, כמובן, גם מוצאו היהודי, והעובדה שאינו אלא "אמ־ריקני בדור שני". כשנתמנה בשנת 1933 לנהל את "רשות עמק טנטי", נלחמו בו בעיקר חברות החשמל וחברות הקרקעות, "בעלי חזקה" ובעלי איני טרטים כסינאטור הימני קאנט מקאלור, שקיווה לחלוק קת משרות ברשות העמק "שלו" ונחאכזב. הוא נטר

הקומוניזם — מאיבוד תכונותיה הדימוקראטיות שהונח זה ביסוד גדולתה? על כרחך אתה מתפעל מאמונתו הלהטת של ליליאנטאל בחירות היחיד וכוחותיו, בעתיד "העולם החדש" ובאפשרויות התפתחותו, ומתפעל גם מן הבקורת שהוא מבקר את ליקוייה של הדימוקרטיות האמריקנית, שבמסורתה הליבראלית הוא מאמין — כשאתה נזכר בכל פרשת ההסתה נגד ליליאנטאל בעוון "שמאליות קומוניסטית".

ליליאנטאל, כאמור, מאמין גדול הוא, ואינו מתייחס אש נוכח גילויי יצריליב"האדם, אוטומיות יסודית זו היא שהמריצה אותו לעשות ולפעול במסעליהענק הציבוריים ללא ליאות וללא רתיעה, והיא הממריצה אותו עכשיו שלא להניח מידיו את עט הסופרים גם לאחר שהניח מידו את אמת־הכנאים של המפעלים הטכנולוגיים הגדולים ביותר בדברי ימי העולם החדש. דימוקראטיה אמיתית — אומר ליליאנטאל בספרו — מתחילה בבית, בחוג המשפחה ובמחיצת השכנים. דימוקראטיה היא לא רק סיסמה מדינית, אלא אורח־חיים של יומיום. לא בעקרון, הרוב הקובע נעוץ עיקר קסמה של הדימוקרטיות, כי אם בהרגשת האחריות המשותפת של האספה והציבור, בהרגשה זו שכל הנאספים ערבים זה לזה, כיצד מגיעים להרגשה זו בדור שהיחיד הולך ונבלע בתוך מגדליבבל זה, ששמו המנגנון התעשייתי החדש? כיצד ישמור האדם, באשר הוא אדם, על חירותו, תוך כדי העלאת רמת חייו ותרבותו? הדרך אל המטרה הזאת וזוהי מכלולים, אך ליליאנטאל מצביע על אמצעים אחדים, החשוב שבהם: דיצנטראליזאציה, הימנעות מריכוזיות של השלטון, ואולי אפשר להעמיד תורתו על כלל אחד: ריכוז בקביעת המדיניות, ודיצנטראליזאציה בהגשמת המדיניות, באדמיניסטרציה. לפי עקרון זה פעל בהצלחה מרובה בעמדו בראש "רשות עמק טאנגאסי", לפי עקרון זה ביקש לפעול יותר ויותר בעמדו בראש "הועד לאנרגיה אטומית", אלא שעיקבו בידו, הוא ניסה לכוון ולשלב את תכנית פיתוח האנרגיה האטומית לתוך הנורם הראשי של חיי הכלכלה הדימוקראטית, ונתקל בהתנגדותו הגוברת של הקונגרס האמריקני.

ואכן בספרו קובל ליליאנטאל ואומר, כי לא המשכורת הנמוכה בלבד מרחיקה את האזרח משירות המדינה, אלא בעיקר הנטיה הגוברת בקונגרס לחרוג ממסגרת "קביעת המדיניות" ולשאוף לשליטה ולהתערבות בכל פרטי הפרטים של ההגשמה, ערוב הפוליטיקניות בענינים טכניים, התערבות הממשלה בביצוע, הגורמת השהיות רבות, כל אלה מונעים עשיית מלאכה שלמה וריוזה, דומה שבזאת הצביע ליליאנטאל על אחד הנימוקים החשובים להתפטרותו.

האנושי, בצדק הסוציאלי וכטוב שבאדם, למקרא הדברים אי־אפשר להשתחרר מן ההרגשה, שלפניך אסונה יהודית־משיחית בעולם שכולו טוב, הנובעת מהכרת מותר האדם וצלם אלוהים שבו נברא. אין ליליאנטאל אדם דתי, אבל אמונתו באדם — כאמונת כל ליבראל גדול — היא רליגיוזית כמעט, ואכן מסירותו למפעל הפיתוח התלוצי בעמק טאנגאסי השומם אף היא נובעת ממקור זה. המדינה הגדולה והעשירה השקיעה זאת הפעם הראשונה בתולדותיה 115 מיליון דולאר מכספי הציבור כדי להשקות את העמק ולהפירותו, להאירו ולהביא את ברכת הכוח והשפע לתרשיבו, ומאמציה זכו בהצלחה מלאה, כמה מחוקי "המערך החדש" בטלו, אבל הישגי "רשות עמק טאנגאסי" לא בטלו, ואכרי העמק הנה, שעלו משפל המדרגה ונשתחררו מסבל ומשעבוד להברות־החשמל והמים — לא ישכחו חסד זה ליליאנטאל ולהבר עזר ריו, אנשי "רשות עמק טנגאסי" המהוללה.

הוועדה אמונתו של ליליאנטאל באדם בכל נסיגותיו המרים, ולנוכח מה שעבר על העולם בתקופת השנים 1939—1945? לא, כי נתבגרה ונתעמקה. פרי נסיונו והגותו בשנים האחרונות, שבהן עמד בראש הועדה האטומית, הוא ספרו החדש "בזאת אאמינה" — אני מאמין אמריקני*, שיצא לאור באוקטובר 1949.

בספרו זה מסתייג ליליאנטאל הסתייגות ברורה מן הקומוניזם, הור לרוחו משום שלילת חירות האדם הכרוכה במשטריו, עם זה שואל הוא לסיבתה העמוקה של ההדרה הרווחת באמריקה מפני האידיאה הקומרניסטית, ואין הוא מוצא סיבה זו בהגשות חולשה צבאית, או בגלי המשברים הכלכליים, כי אם במשבר הרוחני של הדימוקראטיה, החסרה אידיאות־חברתית וחיים, שתוכל להעמידן בגאון ובביטחה כנגד האידיאה הקומוניסטית, וכאן מגיע ליליאנטאל אל הסכנה הנשקפת לדימוקראטיה, שתאבד עקרונותיה וצורותיה הדימוקראטיות תוך כדי מאבק עם הקומוניזם הטוטארייטארי. שכן אין הוא מתעלם מן העובדה שבדור זה על כל פנים, יתפוס הצבא גם באמריקה מקום ראשון בחיי המשק, הציבור והמדינה.

מהי אפוא, דרכה של אמריקה הדימוקראטית? האם פניה מועדות לדיקטטורה של הנון, להשתלטות של הקצונה הצבאית על החיים האזרחיים? האם יש לחשוש שהרמוקראטיה האמריקנית תרחיק לכת, בפחדה מפני הקומוניזם, עד שתגיע ל"סיטרא אחרא", להקמת משטר טוטאליטארי־צבאי המנוגד למשטר הקומוניסטי? כיצד תימלט — תוך מאבקה עם

* This I do Believe (An American Credo), Harpers New York, 1949.

הטכניקה לפתור את בעיות המצוקה העונג, הוא מתווה בספרו בקיום כלליים מעין תכנית פיתוח אמריקנית, למשך עשרים וחמש השנים הקרובות. ועיקר התכנית הוא: ניצול אוצרות הטבע העצומים של היבשת החדשה, הנהרות ומפלי-המים, המכרות, היערות והמתצבים, וכן אמצעי התחבורה הקיימים ושאינם קיימים עדיין, למען פיתוח נוסף של החקלאות והתעשייה באמריקה. ועזוז אמונתו, כי בתרופה זו, תרופת ניצול אוצרות הכוח של האדם והטבע בסביבתו שלו, גגוז המפתח לשפע, לא לאמריקה בלבד אלא לכל העולם כולו.

זו דרכו וזו אמונתו של היהודי האמריקני דויד ליליאנטאל, איש-המעשה, המארגן והבנאי החברתי בעל התזון, בעצם הימים האלה שבהם כותב ידיו ומקירו, המלומד האסימי פרוס' יוריי את דברי אזהרתו, כי "אין למנוע מלחמת-עולם שלישית ושימוש בפצצות-אטום, החוקות פי אלף מן הפצצות של עכשיו — אם לא תוקם, ממשלת-עולם' דימוקראטית תוך חמש השנים הבאות".

עוד בטרם הגיש את כתב-ההתמטרות גוסו, כמובן, גם עובדות אלו אינן פוטרות לדעתו, את האזרח מ-מתקופת שירות ציבורי, שדינה צריך להיות כדי חובת שירות-צבא בדימוקראטיה תקינה. מכאן שאין לשמור את הדימוקראטיה בדור הטכניקה החדשה אלא דרך הרחבת הסמכות של שלטונות מקומיים ושל יחידים (חוקרים וטכנאים), בד בבד עם קביעת המדיניות הכללית מן המרכז ולהוציא, לפי הכלל הנזכר, "המאבק לחירות האמריקנית תלוי בתוצאות המאבק לחירות היחיד בעדות המקומיות ובמשפחה", אומר ליליאנטאל, שלטון עצמי רחב ככל האפשר וידיעה מקיפה ביותר של מצב העניינים—זהו המצב האידיאלי שליליאנטאל רואה בו ערובה לשמירת הדימוקראטיה. על כן אין לך דבר הסותר את האידיאלים שלו יותר מהכרח שמירת הסודיות בעניני האטום, שהיה כרוך בתפ"קידו כראש העדת האטומית. השירותים הציבוריים — כגון המפעלים הגדולים של תחבורה, אור, כוח ומים — מן הדין שיהיו שייכים לציבור, והצלחת, רשות עמק טאנאסי" היא הוכחה חותכת לצדקת הנחתו זו. ככל לישראל אמריקני, המאמין בכל לבו בכוחה של

אם אבוא ואגיד לך: תן עשרת דוקאטים בשביל אחד נצרך — לא תתנם; אך אם אגיד לך: נדב מאה לבנין בית תסלה כאן בכנסית מרקוס הקדוש, מיד תעשו כן! אכן, כדי להניח שם את מדי-נשקך, לכבודך ולא לכבוד אלהים...

הכנסיה קלקלה בשל העושר... וכן נאמר שמוטב היה לה לכנסיה בלא נכסי, כי רק באופן זה היא יכולה להתקרב לאלהים. על כן אני אומר לאחי: השתדל לדבק בעניות, כי בכל מקום שהעושר בא, המות בא אחר.

מדיניות סוציאליסטית בסקאנדינאוויה ואוסטרלאסיה

1. פרויס

כלכלית: עוד לפני זמן קצר היו בלתי מסתחות לגמרי. כמוהן גם אנו חותרים להישמר מפני השפעתם המזיקה של הקפיטליזם הסוטיליטאריזם גם יחד. כמוהן שואלים אנו בדאגה: היגתן לנו להתקיים לפי דרכנו אנו? והנוכל לחזק את כוח עמידתנו גם על ידי למידה מדרכי אחרים ושיטותיהם?

ב.

המתבונן בשיטות אלו יוברר לו, כי מלבד הסגור לוח המיוחדות למדיניות של כל אחת מן הארצות הללו, גם בצפון וגם בדרום, קיימת, על אף ההבדלים בנקודת המוצא, גם מגמת-יסוד משותפת, המוצאת ביטוייה בשני דברים עיקריים, אחד להלכה ואחד למעשה: א. בכל הארצות הללו מבקשים דרך למשטר של איזון בין חופש ושיוון, על יסוד האחר-יות ההדדית של הכלל, שמירת חיי השיוון והחופש של היחיד, ושל היחיד והכלל גם יחד; ב. בכל הארצות האלו הוחל בהגשמת תכניות מקיפות, ולפעמים נעזות, של כלכלה מעורבת, המבוססת על שיחבור והלאמה של חלקי משק חשובים ופיתוח הקואופרציה, בצד אייפועה בבעלות הפרטית בענפים שונים, המטרה היתה: מלחמה במשברים כלכליים, תעסוקה מלאה, בטחון סוציאלי לכל אדם, הרמת קרן התרבות ופיתוח אוצרות הארץ.

אכן בצד הכיוון המשותף אתה מוצא שכל ארץ מן הארצות הללו פיתחה קו מיוחד משלה. כך, למשל, ביטאה שוודיה תחילה את מדיניותה הסוציאליסטית במלחמתה המקורית עם המשבר הכלכלי בשנות השלושים על ידי שינויים רדיקליים בתקציב הממשלתי וצורות חדשות של אירגון המשק; דנייה ופינלנד סיתחו במיוחד את הכלכלה השיחבורית ואת יסודות השכלת העם, והעלו בכך את חיי התושבים לרמה לא רגילה; נורווגיה, שוודיה, ארץ הדומה מכמה בחינות לארצנו, פיתחה לראשונה בעולם שיטה משוכללת של ביטוח סוציאלי כללי, ודגלה, שכם אחד עם אוסטרליה, במדיניות כלכלית מכוונת של שכר-עבודה גבוה, תנאי עבודה משוכללים, עבודה מאורגנת ובוררות-חובה ממשלתית — עוד לפני חמישים שנה.

ג.

איזון זה בין חופש ושיוון שהזכרנו מה סיבו? תפיסת-היסוד המשותפת לכל הארצות האלו היא, שהחופש הוא זכותו של כל אזרח, וכות כחובה ומובר

לא מקרה הוא כי בשני קצותיו של העולם המיושב, בירכתי הצפון והדרום, נעשה במשך עשרות שנים על ידי ממשלות פועלים הנסיון לבקש דרך למשטר חדש שלא יהיה מיוסד לא על הקפיטליזם הקלאסי ולא על הקומוניזם הסוטיליטארי. ארצות סקאנדינאוויה מכאן ואוסטרלאסיה מכאן אינן שוכנות על אס-הדרך של ההתפתחות המדינית בתקופתנו. אין להן חלק ישיר בהתרחות ההרסנית בין המזרח והמערב (ובתקופה קודמת — בין הסוטיליטאריזם הפאשיסטי ובין המדינות שהתנגדו לפאשיזם); זה עשרות שנים הן שואפות, לא תמיד בהצלחה, להשאר "מן הצד", ולבנות את ביתן לפי דרכן. ארצות קטנות הן, ובדרך כלל אין להן כל בטיח להיות שותפות במלחמות ומחשכות לא-להן. מהן שנפלו קרבן לתוקפנות (נורווגיה, דנייה) ומהן שנכנסו למלחמה כדי לא להיות לקרבן לתוקפנות (אוסטרליה, ניוזילאנד); אך אם גם נפגעו, עלה בידן, להוסיף וללכת בדרכיהן המיוחדות, והיה אופי מיוחד והיתה קביעות רבה לדרכים אלו משום שגם בצפון גם בדרום נמצא השלטון המדיני, זה עשרות שנים, ואם גם לסיווגים, בידי מעמד הפועלים ובידי ממשלות סוציאליסטיות. בין שהן כשהרתן ובין שהן בקואליציה שתוקה בה השפעת המפלגה הסוציאליסטית.

אמנם גם בארצות אחרות, כגון בריטניה (או גרמניה שלפני היטלר), וכתה מפלגת הפועלים להשפעה רבה, ואולם סימנן המובהק של אלו הוא עצם היותן מדינות גדולות, המעורבות באופן ישיר במדיניות הכוח ובניגודי האינטרסים והשקפות העולם, וסימן מובהק זה השפעה מכרעת לו על מדיניותן הפנימית. גם במידה שיש להן מדיניות סוציאליסטית קונסטרוקטיבית, הרי עובדה זו משפיעה על ניצול האפשרויות (כגון בבריטניה, התלויה באמריקה הרכושנית), ארצות קטנות אלו חפשות יותר בדרכיהן. ראוי לנו להתבונן איפוא בנסיונן, פרי עשרות שנים של השפעה או שליטה סוציאליסטית בארצות אלו, כדי לשאול: היש מקום לדבר על תכנון קונסטרוקטיבי בחלקי עולם אלה, תכנון שאינו לא קומוניסטי ולא קפיטליסטי, ואם יש, מה הם דרכיו, הישגיו וכשלוניו?

ענין מיוחד לנו בבעיה זו, לפי שגם אנו חיים בארץ קטנה, בעולם של ריב איתנים, וגם הנהגת מדינתנו הוסקדה בידי ממשלה הנתמכת על ידי רוב פועלי, כל הארצות הללו דומות לארצנו מבחינה

אמת מפעלי יסוד, ובפיקוח מקיף על חיי הכלכלה והחברה. מגמת ההתערבות הזאת היא, כאמור, לחזק, עם השמירה על חופש היחיד, את יסודות השוין במדינה.

לעומת זה אתה מוצא בכל הארצות האלה את השאיפה החזקה להזר מספני ראית חנות הכל במדינה. יסוד-היסודות היה והוה היחיד וטובתו; אין המדינה מתערבת בעניניו אלא במידה שהתערבות זו עלולה לחזק ולשפר את חיי היחיד. הדמוקרטיה האמרי תית היא, איפוא, לפי התפיסה הזאת, לא הדמוקרטיה הפורמאלית החוקתית בלבד, אלא, בעיקר הדמוקרטיה החברתית, ואם יש הבדל כלשהו בין ארצות סקנדינאוויה ואוסטרלאסיה, הרי רק מבחינה זו, שבארצות הצפון הודגשה ביותר השאיפה לשמירת חופש היחיד, ואילו בדרום, ובעיקר בנידוילאנד, נתבלטה ביתר שאת השאיפה למנוע אי-שוין בולט בחברה.

ד.

בכל הארצות שאנו דנים בהן, עלו מפלגות סוציאליסטיות למלוא שלטון או להשפעה מכרעת בתקופות שונות של המאה העשרים, אבל לכלל פעולה קונסטרקטיבית של ממש הגיעו רק בשנות השלושים של המאה, לנוכח המשבר הכלכלי וכשלונו הגדול של הקפיטליזם. המפלגה הסוציאלידמוקרטית הוואגדיית הופיעה על במת ארצה בשנת 1889 ובידה תכנית סוציאליסטית מובהקת. בשנת 1894 כבר היו לה 87 צירים בכיתה הנבחרים, ובשנות העשרים של המאה העשרים החזיקה כמה פעמים בהגה השלטון. בבחירות 1932 זכתה בנצחון מכריע, וביכותה של מדיניות נועזת במלחמתה עם המשבר הכלכלי הגיעה שוב לשלטון ברוב מכריע בשנת 1936, ומאז ועד היום נמצא הגה השלטון בידיה. בדאניה נוסדה המפלגה לבנה בשנת 1872; עד 1916 לא השתתפה בשום ממשלה; ב-1924 הקימה ממשלה סוציאליסטית. מ-1930 עד 1939 וגם אחרי המלחמה נמצא הגה השלטון, בהפסקות מעטות, בידי המפלגה, שהשיגה בשנת 1945 46% מן הקולות בארץ. בנורווגיה נוסדה המפלגה בשנת 1887. בשנות העשרים הצטיינה המפלגה ב„שמאליות“ יתרה, והיא לבדה בין כל המפלגות הסוציאליסטיות עמדה בקשרים אמיצים עם האינטרנאציונאל הקומוניסטי. אך עד מהרה שקעה ההשפעה הקומוניסטית בארץ ובמפלגה, ובבחירות 1927, אחרי הפילוג במפלגה, קבלה מפלגת הרוב הסוציאליסטית 37% מן הקולות ואילו הקומוניסטים קבלו רק 3%. מלחמת העולם השנייה פגעה בנורווגיה פגיעה קשה הרבה יותר מבשאר הארצות הסקאנדינאוויות, ומצבה הגיאוגרפי של הארץ מעמיד אותה ואת המפלגה

טחת בחוקה, אבל עוד יותר מזה, ובעיקר, בחיי המדינה יומיום, בחברה ובכלכלה. אמנם מושג ה„חופש“ חרג זה כבר ממסגרת התפיסה הפורמאלית בלבד של הדמוקרטיה במאה התשע-עשרה. חופש בלתי מוגבל ליחיד יכול ליהפך למקור של שלילת החופש מזולתו, וליסוד אי-שוין וניצול במציאות. הבעיה העיקרית של תקופתנו היא איך למזג את שני האידיאלים האלה, חופש ושוויון, בתוך חברה אחת. יתכן שהתהום הרובצת ביניהם אינה מאפשרת כלל להגיע למטרה הזאת. שוין מוגזם יכול להביא לידי דלדול תרבותי ולצמצם את הזומה עד כדי חניקת החופש; חופש מוגזם ליחיד אף הוא מביא לידי שלטון מנצלים מעטים, בגלוי או במכוסה, על אף כל הגנתה של הדמוקראטיה הפורמאלית.

האפשר להעלות בקנה אחד את שתי השאיפות היסודיות לחופש ולשוויון בחברה? אין כל ספק כי עד עתה לא השיג שום משטר לא במזרח ולא במערב את המטרה הזאת. שום פילפול על סילופו של מושג ה„דימוקראטיה“, הנשמע מן הגוש הסובייטי כלפי ארצות המערב, אין בכוחו לשנות את העובדה, כי במזרח אירופה ה„חופש“, בבחינת הבעת דעה וביקורת וחופש תנועה של היחיד, אינו קיים כלל. וזה לעומת זה: שום לימוד-סניגוריה לא ישנה את העובדה, שה„חופש“ הניתן ליחיד בארצות קפיטליסטיות הוא, במקרים רבים, חופש מדומה, הנקבע על ידי תלותו של היחיד בכוחות שאין בידו להתגבר עליהם (משברים כלכליים, ריכוז ההון בידי מעטים, אי-שוין בחלוקת הרכוש וההכנסות וכו'). האם נסתמן מוצא כלשהו מן הדילמה הזאת בארצות שאנו דנים בהן כאן?

כקו יסודי לתפיסה הכללית בארצות אלו אנו מוצאים את הגבלת חופש היחיד על ידי הרחבת המושג המקורי, שכוללים בו גם את חופש הכלל, החברה, המדינה וכו', וכן על ידי הבטחת זכויותיו וחופש ארגונו של כל יחיד בתוך כלל מקיף. משמע, גם הכלל רשאי לדרוש את הגנתו נוכח נסיונות של ניצול מצד הפרט. חופש היחיד מבוסס על חינוך ממושך לאחריות קולקטיבית; ורק האזרה המחונך ברוח של אחריות הדדית רשאי לתבוע זכותו כיחיד במדינה. החופש הזה מוגבל גם על ידי הזכויות המובטחות לכלל הכולל, היינו, המדינה, להתערב בחיי היחיד לטובת הכלל הזה (וכן להיפך) — להגנת היחיד נגד התערבות מוגזמת של הכלל, כשיש צורך בכך). „התערבות“ זו באה לידי ביטוי בתחוקה הסוציאליסטית המפותחת, בהקמתם ותמיכתם של מוסדות שיתופיים וחינוכיים, במדיניות כלכלית פרוגרסיבית המכוונת לסוך על היחיד מפני ניצול על ידי אחרים, וגם על ידי הכלל, בהטלת מסים סרוגרסיביים מאוד, בהל-

הממשלה או בהשפעתה הישירה, מקילה על מדיניות מכוונת של השקעת כספים בשעת משבר כלכלי, בעוד שהמשק הפרטי פרעל דוקא בתקופות משבר במגמה הפוכה המגבירה עוד את המצוקה.

ד. הגברת התנועה הקואופרטיבית והתמיכה בה. הקואופרציה אין כמות מסוגלת לגשר את הניגוד בין האינטרסים של הכלל והיחיד. לא מקרה הוא, שדוקא בארצות הצפון וגם באוסטרליה וניו זילאנד הפכה הקואופרציה לכוח משפיע, ואף מכריע, במדיניות הכלכלית. הקואופרציה הצרכנית חותרת כאן, יותר מבארצות אחרות, להקים לה חרושת עצמאית, הנלחמת בנטיות המונופוליסטיות של החזן הפרטי המרוכז.

ה. הרמת קרן ההשכלה הכללית, החינוך המקצועי והכללי של הגוער והמבוגרים כאחד.

ו. שמירה על זכויות היחיד, חופש האידגון ופיתוח האיגוד המקצועי, על כל המסתעף מזה בתחום תנאי העבודה ויחסיה.

ודאי, לא בכל הארצות האלה הוגשמו התכניות בשלמותן. בארץ אחת אתה מוצא ענף אחד של תכנית מפותח יותר ובארץ אחרת — ענף אחר; אבל אף בארץ אחת לא הונח ענף כלשהו הנוחה מוחלטת.

להבלטת קוי המדיניות הזאת של ממשלות פועלים המחפשות להן נתיב משלהן בין הסכנות האורבות להן ולחייחן ממזרח וממערב גם יחד, נבחר בשתי ארצות אוסטרליה: בשוודיה שבתרה לה ראשונה תכנית מוצלחת של מלחמה במשבר הכלכלי, ובניו זילאנד, הרומה בהתפתחותה לארצנו, שיצרה לה ראשונה בעולם תכנית משוכללת של ביטוח סוציאלי כולל, נזכור גם זאת שדנים אנו בארצות עניות ומתוסרות אוצרות־טבע חשובים, שרק בזכותה של מדיניות מעין זו הגיעו למידה של עושר ובטחון כלכלי וסוציאלי.

ה

ש ו א ד י ה: בשנות 1930—1939 נוסו בהרבה ארצות נסיונות שונים להתגבר על המשבר הכלכלי, שהביא בכמה ארצות אבסלה ממושכת של 20%—30% מן האוכלוסייה העובדת. יותר מכל ארץ אחרת הצליחה המלחמה עם המשבר בשוודיה, שבראשה עמד בתקופה זו מיניסטרים ואנשי־כלכלה מחוגי השמאל הפרעלי. הממשלה השוודית יצאה למלחמה בתוצאות ההרסניות של המשבר בעזרת מדיניות תקציבית חדישה, שאפי שרה לה את השימוש בכספים שברשותה לשם השקעה חכמית ויצירת עבודות. אחת הסענות הנשפעות נגד התורה החובעת איזון התקציב הממשלתי מתוך התאמת לצרכיו של משטר העסקה מלאה היא, שבמשטר

הסוציאלידמוקראטית, שהשלטון כידה, בפני בעיות חמורות ביותר, רוב העם חוד ואישר את הדרך, שבה הלכה המפלגה, ברוב מכריע בבחירות אוקטובר 1949. במוקדם יותר מאשר בארצות אלו הורגשה תהיך פעה הסוציאליסטית במדינות האוסטרלאטיות (אוסטרליה וניו־זילאנד). ניסויים סוציאליסטיים נעשו באוסטרליה עוד לפני מלחמת העולם הראשונה, אוסטרליה היא פדרציה של מדינות אבטונומיות, ובארץ בצ המדינות של אוסטרליה הגיעו עוד בשנת 1911 ממשלות סוציאליסטיות להגה השלטון. הן הגשימו תכניות מרחיקות־לכת לשמירת שכר עבודה גבוה, לביטוח סוציאלי מקיף, וכן הלאימו את המכרות ומפ על תעשייה שונים. בימי מלחמת העולם השנייה ואחריה אחזו מפלגות העבודה באוסטרליה ובניו זילנד ברסן השלטון, כמעט בלי הפסקה עד תבוסתן בסוף 1949.

מה הושג על ידי ממשלות סוציאליסטיות ארוכות־שנים אלו? ומה הם הקיום המשותפים למדיניותן הסוציאליסטית?

בטבלה שבעמוד 155 רשמנו, בראשי פרקים, לגבי חמש הארצות הנדונות את התכניות שהוגשמו בשלמותן, או בחלקן, במשך תקופת השנים האחרונות לפני מלחמת העולם האחרונה ואחריה.

מהטבלה הוא מתברר לנו בבליטות, שיש קיום משותפים הקובעים את המדיניות הזאת, וכי לא יד המקרה היא המכוונת אותה, אלא רצון מדיני וכוחות מכון, ושמצויים תנאים מדיניים וכלכליים הכופים על מדיניות זו את גבולותיה. מה הם הקיום המשותפים האלה?

א. קו משותף הוא, קודם כל, הרצון לתכנית לכל אורח במדינה בטחון סוציאלי, והרעיון הערי קרי הטבע ביסודה של מדיניות זו הוא שעם הגברת הבטחון הסוציאלי מן הדין שיעלה ויגבר גם חופש היחיד. א־הבטחון הסוציאלי, האופייני לקפיטליזם, קיצץ וקטח את חירותו של האזרח מתוסר־האמצעים (בעטים של הסחר מפני מחסור וחוסר־עבודה, התלות במעביד, בתנוגי וכו'). למטרה זו חותרות המדינות הללו על ידי חוקה מקיפה וכוללת של ביטוח סוציאלי; הבטחת המדינה מפני ועוועי משבר וחוסר־עבודה, באמצעות חידושים נועזים בתחום המדיניות התקציבית של הממשלה, שיטת מסים פרוגרסיבית ושימוש באמצעים הגדולים שברשות הממשלה לשם הגברת כוח־פעולתה.

ג. הלאמת ענפי מסתח בתעשייה, בתחבורה ובמסחר (סתר־החזן בעיקר), המאפשרת לממשלה, בשעת הצורך, את השימוש בסקטורים אלה לצרכי מדיניותה הכללית. העובדה שכמה תעשיות הן ברשות

תכניות אופיניות של ממשלות סוציאליסטיות בסקנדינאוויה ואוסטרלאסיה

אוסטרליה (40 שנה)	דאניה 1919—1939	נורווגיה 1932—1939	שוודיה 1932—1948	גרונילנד 1935—1945
<p>הלאמת ענפי תעשיה, מוגר-פולים שונים והבנק המרכזי למרות קשיים שבחוקה.</p> <p>מדיניות מסים מוסדרת (הרי-מת גובה המסים הישירים), בקורת על המחירים והגבלת הרווחים.</p> <p>הסדר ממשלתי של יחסי עבודה, ובוררות חובה, ביטוח סוציאלי מעין זה של ג'ר-זילאנד.</p> <p>מדיניות של תנאי-עבודה מעולים והגנה על הישגי הפר-על.</p>	<p>הלאמת הבנק המרכזי, חברות הביטוח ותעשיות מונופולין שונות.</p> <p>פיתוח הקואופרציה החקלאית והצרכנית ושיווק התוצרת החקלאית בעזרת הממשלה.</p> <p>בקורת על המחירים, הרווי-חים והתעשיה הפרטית.</p> <p>תכנית נרחבת של ביטוח סוציאלי.</p> <p>חינוך עממי כללי ופיתוח החינוך המקצועי וההשכלה למבוגרים, פעולה זו מפותחת כאן יותר מאשר ברוב הארצות האחרות.</p>	<p>הלאמת הבנק המרכזי, שיחבור מודרג של התעשיה הכבדה ושל המסחר החיצוני ואמצעי התחבורה.</p> <p>תכנית נרחבת של ביטוח סוציאלי.</p>	<p>הלאמת הדואר, טלגרף וטל-פון, מסילות-הברזל, הגז (עיר-יות), הבנק-הלאומי, השפעה מכרעת על החשמל וחלק גדול של היערות; מונופול ממשל-תי של טבק ואלכוהול, השפעה על ההשקעות, הדרכת מסחר התוך ופיקוח על היבוא, יסוד מכרות ברזל ממשלתיים.</p> <p>פיתוח התנועה הקואופרטי-בית השוקדת על הקמת מפע-לי חרושת במלחמה נגד טרוס-טים.</p> <p>תכנית נרחבת של ביטוח סוציאלי, גם לשם עזרה להרמת הריכוז הטבעי.</p> <p>הגשמת תכנית למלחמה במשבר הכלכלי, ראשונה במי-נה בעולם (תיקונים בתקציב הממשלה).</p> <p>הגשמת תכנית של 27 נקר-דות אחרי המלחמה שעיקריה: תעסוקה מלאה, הלוקת מצרכים שווה, הרמת פרוין העבודה, הג-ברת שיטת הדימוקרטיה התע-שינית.</p>	<p>הלאמת הבנק המרכזי, הל-אמת התעופה, בקורת על תכ-ניות השידור.</p> <p>מכירת תנובת החקלאות על ידי הממשלה, מונופולין של יצוא בענפים שונים, קביעת מחירי התוצרת בחקלאות.</p> <p>הלאמת ענפי תעשיה מסו-יימים והמכרות.</p> <p>תכנית מורחבת של ביטוח סוציאלי ראשונה בעולם.</p> <p>חוקת בוררות-חובה בעניני עבודה ומדיניות של שמירה על תנאי-עבודה טובים.</p> <p>חיוב הפועלים להתארגן בא-גודות המקצועיות.</p> <p>תכנית שיוון עממי.</p> <p>שבוע של 40 שעות-עבודה, שכר מינימלי וכו'.</p>

העבודה בהן היה, בדרך כלל, נמוך ב-15% — 20% מבעבודות רגילות במחוז או בסוג עבודה מעין זה. אכן בעוזרי שואדיה להעברת המשבר ביתר קלות היו גם גורמים אחרים, שאף הם לא פעלו בלי יזמתו של השלטון: ביטול מוקדם של בסיס הנוהב, בקורת ממשלתית על היבוא והיצוא, הגדלת המחירים הסייטוניים בלי הגדלת המחירים הקימעוניים (כדי לשמור על היקף התצרוכת וגובה כוח הקניה), וכן מכירת זהב וניירות-ערך בשוק הפומבי בשעת הצורך. עובדה מסייעת היתה זו, שבשואדיה היו קיימים מפעלים מולאמים במידה יותר גדולה מברצות אחרות, ועוב-

1937/8	1936/7	1935/6	1934/5	1933/4	1932/3	1931/2	1930/31	1929/30	
1239	1150	993	903	783	741	737	783	778	הכנסות הממשלה
1094	980	976	1022	878	816	778	740	710	הוצאות הממשלה
145+	170+	17+	119—	95—	75—	41—	43+	68+	(+) או (-)
121	117	73	80	64	81	67	37	40	השקעות פרדוקטיביות
25	23	85	208	105	15	13	6	7	השקעות בלתי פרודוקט.
146	140	158	288	169	96	80	43	47	סך הכל

דה זו הקלה על מדיניות ההשקעות בארץ. צירוף כל האמצעים האלה נטע בעם השואדי רוח בטחון, שאף הוא היה בנלחמים עם המשבר.

לדוגמה זו של התכוננות ממשלתית מוצלחת מכורזת למשטר של תעסוקה מלאה יש להוסיף, כי הממשלה השואדית הגשימה גם מדיניות של ביטוח מלא, העומדת עתה על סף הרחבה נוספת, בעיקר לשם הרמת הריבוי הטבעי ושמירה על בריאות האמנות והנוער (נוסף על הביטוח הכללי בכל הענפים הידרים לנו גם ממדיניות הביטוח של ממשלת הפועלים באנגליה). הלאמת ענפי-מפתח במשק ופיתוח הקוואר פרציה הם, כמוכ, יסודות חשובים בתכנית מעין זו של תעסוקה מלאה במשטר, שיסודות רכושניים נשירים בו בענפים שונים של הכלכלה. המדיניות הזאת בכללותה מאפשרת לממשלה להלחם בהשפעות השלריות ביותר של המשטר הרכושני ולבנות נדבכים נדבכים של משטר אחר, צודק, במחיר זה של איסגיעה בענפי מסחר ותעשייה, שנשארו לפי שעה בידי ההון הפרטי, קנתה הממשלה את האפשרות לשמור על חופש היחיד בבחירת מקצוע, זכות הבחירה, חופש העתונות והבקורת.

ז.

ניו־זילאנד: כדוגמה שניה נביא את דרכה של ממשלת הפועלים בניו־זילאנד, שנחמכה על ידי המוני העם במשך עשרות שנים.

הרכושני מעטות הן השנים של תעסוקה מלאה, וממילא מעטה האפשרות לאגור קרנות ראוואריביות לשעת חירום. ואולם הדוגמה השואדית מוכיחה שמדיניות כזאת אפשרית בשעת שמשתמשים באמצעים יעילים. הממשלה השואדית הכינה (בצדו של תקציב מאון רגיל) תקציב יוצא מגדר הרגיל לא לשנה אחת, אלא לתקופה של חמש שנים, שאיפשר לה השקעות בשעת הצורך התערבות ממשלתית בשעו משבר.

הטבלה הבאה מראה את אופן השימוש בתקציב בהתאם לתכנית הזאת בשנות המשבר הגדול בשנים 1935 — 1937.

הטבלה מראה ברור את עלית סכומי ההוצאות בשנות המשבר ואת הכיסוי, שנמצא עקב עלית התכנסות הממשלתיות עם סיום המשבר. המאזן היה, תייר ב" (כמובן ההשכונני) עד שנת 1931; הגרעון החשובני בשנות 1931—1935 נגרם עקב עלית ההוצאות והתשקעות, והמאזן חזר ונעשה חיובי אחרי תקופה זו. חוסר־העבודה עלה בתקיפת המשבר מ-10% עד 23.7% וירד בשנת 1936 עד 11% והלאה. על בריאותה של המדיניות הזאת מבחינה כלכלית בלבד מעידה העובדה, כי במחצית השנה האחרונה 1934 היו עסוקים בעבודות שונות, שנוצרו בעזרת הכספים האלה, מאה אלף איש. בשנה זו היה מספר מחוסרי העבודה 150.000 במוצע. לאמור 70%—60 מהם היו עסוקים בעבודות מיוחדות אלו. אם נוסיף על זאת את השקעות המדינה במפעלים שונים, ביחוד במפעלים ממשלתיים, יתכן לומר כי השימוש בכספים אלה בלבד, די היה בו כדי לחסל כמעט לחלוטין את חוסר־העבודה בתקופת המשבר החמורה ביותר. יש להוסיף, כי ההכנסות ממפעלי המדינה בשואדיה עלו על הוצאות הריבית של המדינה עבור החוב הציבורי, וכי עול ההשקעות לא עלה מעולם על 5% מההכנסה הלאומית.

העבודות הראוואריביות, שנוצרו בשואדיה בעזרת מדיניות שקולה זו, רובן נעשו רק כשהיתה ודאות, שהון פרטי לא יגשימן; בעבודות כאלו גדול היה שיעור ימי העבודה לעומת כמות החמרים, שזכר

דם על ידי פקידי התיווך; מאידך, אין חסרים גם סכסוכים המסתיימים בשניהם בניגוד לחוק, אך בדרך כלל מוותרים בתי הדין על הטלת קנסות או גבייתם.

מדיניות זו חיוקה מאוד את האגודות המקצועיות בנירזילאנד גם בבחינה מספרית וגם בבחינה כספית. היא הביאה לידי מיוגן של אגודות קטנות וחלשות עם הארגונים הגדולים, אבל היו לה גם השפעות שליליות, שכן אירגון של חובה החליש במידת מה את יומת האיגוד המקצועי. להצלחתה של שיטת בוררות החובה בנירזילאנד סייעו כמה גורמים: תולשות היחסית של האיגוד המקצועי, העושה את בוררות החובה לאמצעי יעיל יותר מן המלחמה הגלויה; פיזורם של הרבה מן העובדים במקומות קטנים ומבר דדים, דבר שאינו מניח מקום לאיגוד מקצועי פעיל; תעשיית של ניירזילאנד אינה עומדת כמעט בהתחרות עם שווקים מחוץ לארץ, ולפיכך מעונינים הפועלים בבסיס אחיד של שכר-עבודה, אבל עיקר הצלחתה של השיטה הוא בזה, שהרימה את שכר העבודה לגובה מכסימלי, שמרה על תנאי עבודה סוציאליים טובים וקיצרה את שעות העבודה. כל הסיבות הללו גרמו, שתומכי השיטה הזו באו ממעמד הפועלים בעיקר, בעוד שהבורגנות גלחמה בה תמיד.

הרגשנו עד כאן רק צד אחד, אוסיני, במדיניות ממשלתית הקודמת של ניירזילאנד (וכן של אוסטרליה), ואולם בשנים האחרונות נסתעפה מדיניות זו מתוך חתימה מכוונת לפיתוח משק הפנימי, עם קביעת מחירים לייצור החקלאי, יצוא התוצרת החקלאית מטעם הממשלה, דאגה לתנאי עבודה טובים, שיכון בקנה-מידה רבה, ביטוח סוציאלי מקיף ומדיניות מסים המכוונת — ואשר כבר הצליחה — להמעיט את הברדלי הקנין והרכוש באוכלוסיה זו, במידה שאינה מצויה אולי בשום מקום אחר בעולם. רמת החיים בניירזילאנד ובאוסטרליה היא מן הגבוהות ביותר בעולם כולו.

2.

השיטה שבה הלכו המדינות הללו כימי דור העומדת באמצע בין שיטות-משל מנוגדות באפין, זו של ה"שויון" הטוטאליטארי ושל ה"דימוקראטיה" הפורמאלית, משתדלת לשמור על הטוב שבשתי השיטות, ולצמצם ככל האפשר את הרע שבהן. סכנתה הגדולה של פשרה מעין זו היא שבתוכה יופיעו ליקוייהן הקשים של שתי השיטות, בעוד שהפשרה הנכספת היא זו הממזגת בתוכה בעיקר את היתרונות של שני המישטרים ומביאה אותם לידי סינתזה. העובדה, שארצות "קטנות" אלו מרוחקות ממרכזי

מיליון ושבע-מאות אלף תושבי ניירזילאנד (מהם 90,000 ילידים, מאורים), מפוררים על פני ארץ רחבת ידיים, ובה ארבע ערים שמספר תושביהן בין 100,000 ל-200,000. רבע האוכלוסיה עוסק בחקלאות, 20% בתעשייה, 7% בבנין ו-9% בהובלה ויתרם — פקידים ועובדי שרותים. התעשייה משמשת בעיקר את השוק הפנימי. התעשיות העיקריות הן אלו הקשורות בעיבוד התוצרת החקלאית, אריג, הלכשה, עוד, דפוס, עץ. 72% מהעוסקים הם פועלים ופקידים. בתעשייה ובחקלאות עוסקים כ-340,000 עובדים שכירים, מהם 65,000 בחקלאות, 205,000 הם פועלים שכירים בתעשייה ובבנין וכ-70,000 פקידים.

מ-1942 שפעלו בשנת 1942 — 4665 העסקים פחות מ-10 פועלים כל אחד, 1246 — 11—50, ורק 456 יותר מ-51 פועלים, רק שני מפעלים מעסיקים יותר מ-1000 פועלים כל אחד, ורק 15 יותר מ-500. קואופרטיבים קיימים רק בתעשיית החמאה והגבינה. היקף התעשייה דומה, אפוא, בדרך כלל לתעשייה של הישוב העברי במדינת ישראל.

כאן נתפתחה במחצית המאה האחרונה שיטה מיר חדת במינה. עוד בשנת 1894 פורסמה "פקודה שמתמ" קידה לעזור בהקמת אגודות מקצועיות ולהקל על יישוב סכסוכים על ידי תיווך ובוררות". לפי פקודה זו חובה, הפקודה תוקנה בשנים 1925—1936, אגודה מקצועית, הרשומה לפי החוק, רשאית לתבוע כל מע"בד לבוררות בפני ועדת תיווך ממשלתית, ואם שני הצדדים לא הגיעו להסכם — להשיג צו, המחייב את שני הצדדים על ידי בית-דין ממשלתי לבוררות בשאלות שכר עבודה ותנאי-עבודה אחרים, כשהא"גודה עושה כן, הריהי מפסידה את הזכות לשבות. משנת 1936 מותר לאגודות המקצועיות להרשם כהסתדרות ארצית, הרשמה זאת ביטלה באופן אבטרי מסי את זכות ההרשמה של אגודות מקומיות. בשנת 1936 הרחיבה פקודה חדשה את התחום, שבו תעסקנה האגודות המקצועיות מחוץ לעיניים מקצועיים גרידא, ובזאת איפשרה את הגשמת העקרון החשוב השני — חברות-חובה באגודות המקצועיות. התלטה מפורשת של בית הדין לבוררות בשנת 1944 מחייבת כל פועל בוגר להצטרף לאגודה מקצועית, אם אינו עושה כך, ניתנה למעביד הרשות, לנכות את מסי החבר משכרו ולמסרם לאגודה. פקודה זו הגבירה, כמוכן, את כוחו של האיגוד המקצועי.

ביניהדין לבוררות מורכב משלושה חברים. הוא מחייב בהחלטת רוב ובסמכותו להטיל עונשין. אחד מעקרונותיו — לקבוע שכר מינימום לפועלים מכל סוג. רוב הסכסוכים מתיישבים עוד במשאומתן המוק

הבדלי שכר של פועל מקצועי ובלתי מקצועי

(ב-% מהשכר הממוצע)

13.7%	שוואדיה
14.7%	אוסטרליה
15.6%	דאניה
17.7%	אנגליה
40.0%	יוגוסלאוויה
42.0%	יאפאן

ההבדלים בין שכר העבודה של הפועל המקצועי והבלתי מקצועי בארצות שאנו דנים בהן הם מן הנמוכים ביותר בעולם. גם פרט זה בא למדנו על הנטיה להשוואת ההכנסות בארצות אלו בכלל, והשאר פה החזקה להגיע לשוויון ולצדק חברתי.

צירוף כל העובדות האלו מעיד על מגמת התסתרות שקולה וחיובית, שעם כל הסטיות והמכשולים מגמתה היא שיפור החיים מבחינה כלכלית וחברתית כאחד. אין אנו מוצאים כאן את ההסתפקות בהגנה על הדימוקראטיה הפורמאלית ואת הויתור על מדיניות קונסטרוקטיבית שהיו בעוכריה ובמחיריכייה של הסדר ציאל-דמוקרטיה הגרמנית, למשל. ודאי, לא תמיד מאוזן היחס בין החופש והשוויון בכל הארצות הללו. לא כל שכבות העם הגיעו לדרגת הרווחה הרצויה. ובארצות אוסטרלאסיה אנו מוצאים סכנות של כור דדנות, הדגוניות תרבותית וצרות-אופק דרות בכפי פה אחת עם השיפור הכללי. עם זאת הושגו בכל הארצות האלו, הישגים ניכרים בדרך להתקדמות חברתית וסוציאלית מתוך שמירת חופש היחיד והחברה. דומה כי הושג בהן מינוג סגולות חיוביות שונות ועם זה הובטחה לאורחים מידה גבוהה של רוחה, בטחון סוציאלי ושוויון, ככל שאפשר להשיג בתקופה של משברים צבאיים, כלכליים וחברתיים בלתי פוסים. אף על פי שבתקופה זו לא הצליחו — או לא השכילו — הממשלות הללו לעקור מן השורש את הבדלי ההכנסה והרכוש, הנעוצים בטבע המשטר, הנה ידעו להעניק לאזרחיהן התקדמות חברתית גדולה בצד יציבות מדינית בפנים המדינה, תחת שלטון הנהגה המבטאה את הכוחות היוצרים בעם, אף במקום שנכשלה ההנהגה בבחירות, קיימים הישגיה, שהפכו נכסי צאן ברזל לאומה, וכל גל חדש של תגבורת הכוח הסוציאליסטי עולה ממילא בהישגיו על הקודם לו.

ההתנגשות בין ענקי העולם, מאפשרת להן מידה גדולה יותר של עצמאות מזו הנתונה, למשל, לממשלת הפועלים של „מעצמה“ כאנגליה, המושפעת הרבה יותר מכל ועוזע במדיניות העולם. מאידך ארבות סכנות תמידיות למדינות קטנות אלו, שאין בכוחן להיות כוח גדול ומכריע במשחק הכוחות הבין-לאומי. בידי כל אחת מן המדינות הללו לבחור להן את סדר חייהן החברתי והכלכלי הפנימי, והתערבותם של כוחות הזרע עדיין אינה תקיפה ומכרעת. עם זה יש לזכור כי בארצות אלו עוד נשמרים, ואם גם בצורה מוגבלת ומרוסנת, יסודות המשטר הקפיטליסטי, וכן, במידה מלאה — יסודות השיטה הפרלמנטרית. פירוש הדבר תלות „לא-נוחה“ בתוצאות הבחירות לבית-הגבהים — כאשר הוכיחו הבחירות האחרונות באוסטרליה ונירזילאנד — וכן משברים, חוסר עבודה ושכיתות, לעומת זאת ארבת לכל משטר, הבנוי על תינוק השפעת המדינה, סכנת הריכוז המוסרו, כבילת ידי היחיד והביוורוקראטיזציה.

לא מקרה הוא, כמובן, שהתנועה הקואופרטיבית לענפיה הגיעה בארצות אלו לדרגת התפתחות גבוהה ביותר. בידי התנועה השיתופית מרוכזים כ-30%—25% מן המסחר הסיטוני והקימפוני בדאניה, 35% בסיני לאנד, 25%—20% בשוואדיה, בשוואדיה, למשל, שסבלה פחות מנוראות המלחמה, עלה שיעור הסכומים שהי ממשלה מוציאה לבטחון סוציאלי השנה, לעומת 1938, יותר מפי שלושה. המסים הישירים עלו בשוואדיה פי שלושה ובדאניה פי שניים, בעוד שעול המסים הבלתי ישירים עלה בשתי הארצות רק ב-45%—55%.

באוסטרליה ובנירזילאנד אנו מוצאים התרחבות ניכרת של התעשייה במשך תקופה קצרה של 8—7 שנים, הכפלת מספר העובדים ביחידה תעשינית, עלית שכר העבודה ב-90%, ועלית הערך הנוסף באותו שיעור כמעט. ואין ספק כי הפועלים היו שותפים לריבוי העושר בארצות אלו.

אמנם אין בידינו חומר מוסמך על השינויים בתר לוקת ההכנסה הלאומית מבהינה מעמדית, אך עלינו לזכור כי בארצות סקאנדינאוויה ואוסטרלאסיה קיים הבדל קטן מאוד בין דרגות השכר של הפועל המקצועי והבלתי מקצועי. הטבלה הבאה מראה את הסטיה מהשכר הממוצע:

התישבות יהודים בגולן

פרשה שנשכחה

מרדכי ניישטט

שהגה בהתישבות יהודים צפופה בכל עבר-הירדן. הזוג, תכניותיו, וצעדיו להגשמתן הלכה למעשה — קדמו לכל נסיונות של היהודים עצמם. הוא היה אחרי כן לעוזר ליהודים שבאו להיאחו בעבר-הירדן. בהקדמתו לספרו „ארץ הגלעד“ * מרצה לורנס אוליפאנט את עיקרי מחשבותיו, שהביאוהו לידי

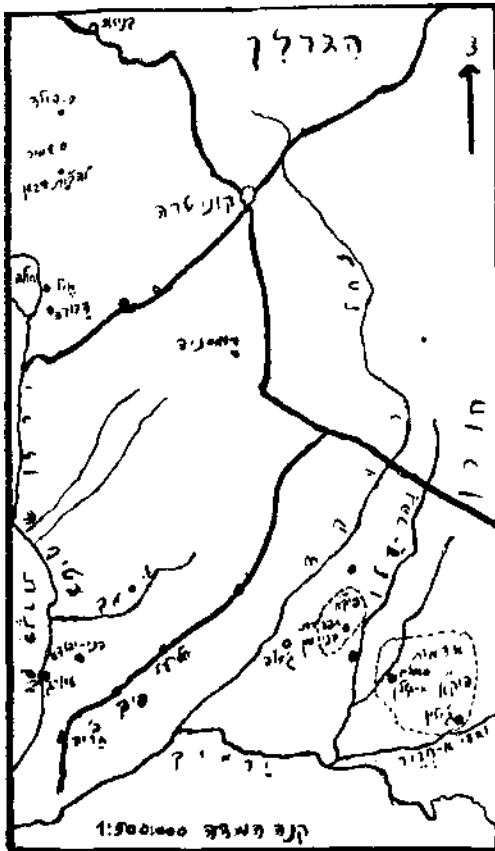
ארץ הגולן קובעת ענין מיוחד לעצמה מפאת נסיונות ההתישבות שנעשו בה. גם בזה שונה הגולן מאזוריו הדרומיים של עבר-הירדן. מן הגלעד ועד אדום לא נעשה אף נסיון אחד של התישבות למן ראשית ההתישבות הציונית ועד מלחמת העולם הראשונה. שעת שהדבר היה בגדר האפשר מבחינת המשטר הפוליטי. קשה למצוא תשובה מספקת על השאלה, מדוע לא נמשכו ראשוני המתישבים לעבר-הירדן הדרומי והמרכזי, נקל יותר לענות על השאלה האחרת: משום מה נמשכו היהודים לעבר-הירדן הצפוני זקא ואל הגולן בעיקר? נסתפק כאן בפרטים אחרים מסוגיה דבת-פנים ורחבה זו.

בכתבה, שנתפרסמה ב„האכר“ שנת תרנ"ה, בשם „תכונת עבר-הירדן המזרחי ואדמת חברת בני-יהודה“ כתוב לאמור: „רעיון היאחות אחינו בעבר-הירדן המזרחי נעלה ונכבד מאד מפאת שני דברים: א) כי אדמת א"י אשר בעבה"י רשנה ופוריה מאד והיא כמעט כולה מישור ומוכשרת למודע כל מיני תבואות. ב) כי מחיר האדמה הרבה יותר זול ממחיר האדמה אשר בעבר הירדן המערבי — — — שני נימוקים אלו אין בהם כדי הסבר כמצה שאין אחריו כלום. אפשר היו עוד גורמים נפשיים, איראציונאליים, שעוררו את היהודים להעפיל לעבר-הירדן. עבר הירדן מזרחי — קסם רב היה במלים אלו לבעלי לב וחזון, שנשאו את נפשם למעשים של כיבוש והעזה בארץ. על כך יעידו רבים מבני העליות הראשונות.

הגליל והגולן הם שני אזורים המשתרעים זה כנגד זה. יהודי צפת וטבריה היו רואים את הגולן מקרוב ומנגד. מישורי הגולן ופסגות גבעותיו קסמו לצעירי צפת. רבים מיהודי טבריה סחרו את הגולן זה דורות אחדים. בכמה וכמה כפרים בגולן המערבי היו חנונים יהודים שישבו שם עשרות שנים. היו, איפוא, קשרים כלכליים ומגע מתמיד בין חושבי תגליל היהודים והגולן. אולי גרים גם דבר זה, שבמידה שתלכו יהודים להתישב לעבר-הירדן — הלכו בראש ראשונה אל הגולן ואל החורן.

ראוי לזכור עוד את השפעתו הרבה של לורנס אוליפאנט, ידיד ישראל וחוקר צפונות ארצנו.

* The Land of Gilead by Laurence Oliphant, London Blackwood 1880.

הכרת הצורך בהתישבות יהודים בארץ-ישראל. קודם כל הוא מביע אמונתו ומוכיח, שהיהודים מסוגלים להיות חקלאים כי הצליחו בחקלאות ברוסיה ובמקור מות אחרים; הוא ידע, שבין היהודים בני העדה הספרדית בארץ יש חקלאים טובים; גם גידול המקנה הוא משלח-ידם של יהודים, כגון השבטים היהודים במדבר ערב; הוא מצביע על בית-הספר „מקוה ישר“ אל, המכשיר נערים יהודים למקצועות חקלאיים; הוא מעורר את תשומת-הלב על רדיפות היהודים

היו בזה לפורצי-גדר כלפי נוסח צפת וויתרו על כספי החלוקה לחלוטין.

אפילו נאמר, שעיקר שאיפתם היה להבטיח לעצמם קיום של כבוד כאכרים עובדי אדמה, ותו לא. גדולתם במקומה מונחת. אך אין הדבר כך. הם היו גם בעלי-חזון. הם ראו את עצמם חלוצים לתנועה גדולה של שיבה אל הקרקע ושל התישבות יהודים בעבר-הירדן בכלל ובגולן בפרט. בלי חזון גדול לא היו מרהיבים עוז כנפשמם לקפוץ קפיצה נחשנית זו.

מהכתבה הנזכרת ב"המגיד" מסתבר שאנשי "בני יהודה" השליכו את יהבם על לורנס אוליפנט בעיקר. במותו הפתאומי איבדה האגודה את משענתה. קריאותיה הרצופות והדחופות לעזרה, שנתפרסמו בעתונות העברית, נשארו קול קורא במדבר. לא הוכשר הדור, לא נמצאו יהודים, שידעו להעריך את גודל המעשה שקיבלו על עצמם קומץ בני-צפת, ושידעו מה עתיד גדול צפון היה במפעלם.

ההתישבות הראשונה ברומסניה

התכנית הראשונה והגדולה של אגודת "בני יהודה" ונסיון ההיאחזות באדמות הכפר החרב רומסניה לא זכו משום מה להיזכר וכמעט נגזרו. ח'רבת רומסניה נמצאת במרכזו של הגולן. מהלך שתיים-שלוש דרומית מקוניטרה וכחמשה ק"מ דרומית מהרה-הגעש המפורסם תל-אביריוסוף. ליד החרבות נובעים מעינות אחדים ובסביבה יש מעינות נוספים.

אין אנו יודעים כל-יצרכנו את השתלשלות המאורעות בקשר לקניחתה. ישובה ועויבתה של רומסניה. אין לנו אלא לצרף מה שנמצאנו למדים מהכתבות השונות שנתפרסמו בענין זה בעתונות של הימים ההם. אנשי האגודה סיירו את הגולן כולו וזתרו אחרי נחלת-קרקע לקניה. לבסוף רכשו את אדמות רומסניה, 15 אלף דונאם בערך, מן העידיית שבגולן. בימים ההם היתה בסביבה היא אוכלוסייה דלה, אם כי הצירקסים כבר נאחזו שם. רכישת הקרקעות היתה כרוכה בקשיים חוקיים ופורמאליים. הטיפול בהשגת אישור סופי לקניה נמשך בדמשק וקושטא במשך כל הזמן שהיהודים כבר ישבו על האדמה ועיבדה. הקרקעות נרכשו בסוף 1885 ובאותו חורף — על סף שנת 1886 ובראשיתה — הגיעו לשם מקצת מחברי האגודה וזרעו חלקות של תבואות-חורף. אלה הראו שונים היו צריכים להכין הכל לבואם של השאר ולקנות אחיזה של ממש עד אשר יימצאו האמצעים לבניית הכפר לכל בני האגודה.

כלה קיץ, בא חורף והם לא נושעו: הם לא

באירופה ועל הצורך הדחוף בהגירתם: לבסוף הוא מוכיח, שהתישבות יהודים בארץ-ישראל תביא אך חועלת וברכה לתורכיה, הוא מציע איפוא לשגר משלחת לארץ על מנת שתקבע איזה איזור הוא המתאים ביותר ל"קולוניה יהודית". והוא מוסיף: "לא יתכן, שהאיזור הכולל את אדמות המרעה המשוך בחזות של הגולן, את ההרים מכוסי-היערות של הגלעד, המישורים העשירים של מואב ואת הבקעה החמה הסוב-טרופית של הירדן יוסיף להיות מיונה ושומם"... הנה כי כן, לורנס אוליפנט עורר את היהודים להתישב בעבר-הירדן המזרחי כולו, בעוד נסיונות ההתישבות נעשו רק בעבר-הירדן הצפוני.

ארבעת נסיונות ההתישבות בגולן נחקרו ונכתבו במידה לא שווה. נסיון אחד כמעט שנגנז ונשכח מן הלב. סיכום מקיף לפרשת הנסיונות ההתישבות בגולן לא ניתן עדיין. יהיה בזה, איפוא נסיון ראשון לתת את המציאו של הסיכום הכולל הנה.

אגודת "בני יהודה" בצפת

שני הנסיונות הראשונים קשורים בשמה של האגודה "בני יהודה", שנוסדה בצפת. ראה זה פלא: דוקא בצפת, שרוב היהודים בה התקיימו על החלוקה, קמה התעוררות להיאחו בקרקע. בסוף שנת 1885 יסדו כמה צעירים מבני צפת אגודה בשם "בני יהודה" והם היו המתישבים בשני מקומות בגולן, ברומסניה ובביר-א-שגום. רישומה של האגודה הזאת היה ניכר בארץ ובחוף-ארץ. בעתונות העברית נזכר דבר היוסדה פעמים אחדות מתוך תמהון והתפעלות לעצם העובדה. בכתבה מצפת שנדפסה ב"המגיד" נאמר בין השאר: "...עוד יש לי להודיע גם ע"ד אחינו ילידי-הארץ (הדגשת המעתיק) אשר מהם יתד ופינה לישוב ארה"ק. — — — לשבח תיזכר פה "אגודת בני-יהודה". מספרם בערך 50 משפחות. רובם צעירים לימים ומלאים כות'עלומים, אשר קנו אחזת נחלה בגולן בעבר הירדן ועמלים עמל רב" זכר.

עד שאנו עומדים ותמהים על עצם ההתעוררות המופלאה שקמה בין בני צפת, הבה נתן דעתנו על העובדה, שהיה בהם גם עווררות וכשרון-המעשה להוציא את תכניותיהם אל הפועל, לא הרי שאיפה כהרי הגשמה, ובתנאים ששררו או בארץ לא כל שכן. חימה הוא שחברי "בני יהודה" הגיעו למה שהגיע כלי עזרה רבה. הם לא היו כעלי אמצעים. נראה הדבר, שרובם ככולם התפרנסו קודם לכן על החלוקה. ומשמרו אומר לתת את ההתישבות למשאת-נפשם

• גליון 11 מה-17 במאריס 1887.

הנסיון הראשון, ואילו „בני־יהודה“ נוסדה בתאריך מאוחר יותר.

אם נקבל כעדות ודאית את הכתבות שנתפרסמו בעתונות — אגב, כולן נכתבו בסגנון אחד בידי ר' שמואל שולמאן, כנראה — ניתן לנו להסיק את המסקנה שתברי האגודה קנו מקצת אדמותיה של בִּירְא־שִׁגּוּם והתישבו בתוכה בשלהי שנת 1891 או בראשית 1892. עתידם לא היה מובטח, ושוב עמלו והשתדלו לקבל תמיכה כלשהי ולא נענה, כמסופר בכתבה אחת: „ — — — זכראות „הברת בני יהודה“ כי אין מושיע אתם ואין איש שם על לב לתמוך את מטרת הישוב בארץ“ המזרחית, אז חגרו את שארית כחם וימכרו את כל אשר להם — — — ויכונונו להם שמה על אדמתם כמה בתי־עוני, וישבו שמה ערך עשרה ירחים — — — בלי תומך ותמיכה, ובאין משען ומשענה, ולעבוד את אדמתם לא יכלו כי חסר להם האמצעים הנחוצים לעבודת האדמה, ואחרי אשר נסגרו אז על אדמתם בטבת מחלת החולירע — — — היתה אז תבוסתם שלמה — — — ונאלצו לשוב למחנם עיה“ק צפת על עקב בשתם — — —“ (הרגשות המעתיק — מ. נ.), ושוב נכשלו בני עמ־קשהיעודף אלה, בסוף 1892 או בראשית 1893 עזבו את „החושות“ שבנו בתוך בִּירְא־שִׁגּוּם, אך הם לא אמרו גואש, כי ציפו לשעת כושר שתביא להם הבנת ותמיכה מצד „גשיא־ישראל, כל חובבי־ציון, וכל אוהבי ארץ“¹, ובינתיים לא החמיצו הזדמנות לרכוש קרקע נוסף בכפר, כח דבריהם: „ — — — שני אכרים מוסלימאנים אמרו למכור את חלקיהם אשר יעלו לאלף ושלוש־מאות ותשעים דונאם, והמה שני תשיעית הכפר — — — ונקנה את שני תשיעית הכפר בכח חוק המצרות שבידינו, וכאשר קיבלנו יחד את הכסף, אשר נתמכנו אז כח מישים לירא שטערי לינג מאלמנת סיר אוליפנט, לא הספיקו לשלם כי אם בעד מחצית מחיר מקנתנו — — —“

בשנת תרנ"ה (1895) החלו קניות קרקע רבות בקצה המזרחי של הגולן ובתוכן אגודת שונות מאמריקה, בריטניה, רוסיה ורומניה. נקנו עשרות אלפי דונאמים. היתה תכונה למפעל החישובתי רב־היקף, אשר עליו ניהד את הדיבור. אנשי בני יהודה קיוו, שהגיעה שעתם הגדולה, לא רק שתבוא תמיכה במפעלם, שהיה נעזב אותה שעה, אלא שיעלו על נס כראשוני המפעלים לארץ־לא־נדעת, ושוב לא נסתייע הדבר, כל האגודות ובא־יכוהן, שעסקו בקניית אדמות בחורן, לא באו לעזרתם.

לבסוף נמצא מי שנענה להם, הועד הפועל של חובבי־ציון ביסוד פנה לחובבי־ציון בלונדון בהמלצה

השיגו כל תמיכה ראויה לשמה, על אף קריאותיהם הרבות בעתונות וטיפולו של האיש המרכזי שלהם ר' שמואל שולמאן, גם לורנס אוליפנט לא יכול לעמוד בהבטחותיו. באותה כתבה שפירסמו ב„האכר“ נאמר בין השאר: „ — — — בהגיע עתה ימי הקיץ, ימי העבודה בבנין בתים ולסקל את האדמה מאבן ולעשות גדרים ולזרוע גניירק דבר בעתו, אשר לדאבון נפשנו גם להעבודה הזאת לא יכלו כל אנשי החברה יחד לצאת בפעם אחת, כי לא תשיג יד חברתנו הדלה לתת להם להם חוקה — — — לזאת ערכנו את סדר־העבודה עפ"י ארבע מחלקות תליפות: כל מחלקה תצא לפעלה משך 15 יום וכל אנשי חברתנו אשר הנם 52 משפחות חוזרים חלילה בכל שני ירחים — — —“ אין אנו יודעים אם אמנם הגשימו את „סידור העבודה“ הזה, וכן אין לנו ידיעות ברורות על תנאי חייהם של המתישבים ועל טרק הזמן שישבו במקום. בכתבה אחת ב„המליץ“ מסוף שנת 1887 נזכר הישוב הזה, יתכן, איפוא, שהיהודים ישבו שם קרוב לשנתיים, הם עזבו את המקום משתי סיבות: א) חוסר אמצעים ותמיכה כספית, ב) לאחר שראש האגודה ר' ש. שולמאן השיג רישון לקניה — באה גירת פתאומית והרשיון בוטל. בזה בוטלה התכנית הגדולה, אנשי „בני־יהודה“ לא עצרו כוח נגד המתנכלים מבחוץ לנוכה חוסר־העזרה מצד גורמים יהודיים, הם נסוגו מתכנית גדולה בלב הגולן לתכנית קטנה בהרבה בקצהו המערבי. ותכניתם הראשונה הנועזת והמאמצים ששיקעו בכנית כפר עברי ברומסניה לא זכו לזכרון ראוי בתולדות התנהלותנו בארץ.

המושבה בני־יהודה

לאחר כשלון התכנית הגדולה נתפרדה התבילה של אגודת „בני־יהודה“, אבל לא נתפרדה לחלוטין, רוב חבריה עזבוה, אבל קיומה נמשך ושמה לא נשתנה, אם לא זכתה האגודה להציב את שמה על מפעל החישובתי גדול, נשתמר ככל זאת השם „בני־יהודה“ בתולדות התישבותנו, המושבה בני יהודה היא התגשמות התכנית הגדולה בצמצומה.

תאריך היוסדה של המושבה „בני־יהודה“ איננו סמוך כלל לתאריך עזיבת רומסניה, לפחות שלוש־ארבע שנים עברו בין שני התאריכים הללו שאת דיוקם לא עלה בידינו לקבוע.

בעתונות העברית וברשימות תאריכי־היוסדן של המושבות העבריות ניתנת שנת 1886 כשנת היוסדה של „בני־יהודה“, ואולם משהתחיל כותב הטורים להתחקות אחרי פרשת רומסניה שנבנתה, התברר ללא צל של ספק שהתאריך הנזכר אינו אלא תאריכו של

דמים בירושלים. המאורעות האלה העלו הד רחוק — עד לכפר בירא-א-שגום. כמו רוצחים מבני-הכפר וירי צחו את אחד מבניו של ברנשטיין שעבד בשדה. שאר בני המשפחה גמלו על נפשם. רכושם היה לבו. בזה הקיץ הקץ על המושבה „בני-יהודה“. תמה פרשה רווית הוד, סבל ועקשנות בתולדות ההתישבות היהודית. האחוות היהודים בבני-יהודה היתה המסוכנת ביותר מכל נסיונות ההתישבות בגולן, כשלושים שנה היה מספר יהודים קשור במקום הזה. 23 שנים רצופות ישבו שם יהודים!

אגב, זכות בעלותם החוקית של בעלי הקרקע או ירשיהם על האדמה לא פקעה צדיין.

המושבות בחורן

רכישת הקרקעות המרוכזות בגולן המזרחי ובחורן המערבי, בשני גושים משני עברי נחל עלן, והנסיונות להתישבות שם קובעים פרק מיוחד ונכבד בתולדות ההתישבות. ככל שמרובה ומסועף היה המעשה שם כן יקשה עלינו לסכמו. והואיל והמקורות העיקריים לפרשה הגדולה הזאת — הארכיונים של פיק"א — צדיין כמוסים הם מאתנו, לא יתכן לסכם סיכום מלא. לכן יש להקדים ולומר שהרצאת הפרשה הזאת בהכרח היתה לקויה בחסר. פרשה זו סוכמה לראשונה בידי אליהו אפשטיין (אילת), ב„הפעל הצעיר“ אוקטובר-נובמבר 1937—יולי 1938.

התכונה לקראת קניית אדמות בחורן החלה בסוף שנות השמונים למאה הקודמת. כרוסיה, ברומניה, בבלגריה ובאמריקה כמו אגודות להתישבות בחורן. הן בחרו רעדים, אספו כספים, כתבו תזכירים ושלחו צירים לבצע את הקנייה ולהכין את ההתישבות. הצירים פנו אל הבארון רוטשילד ומצאו אוון קשבת. ההתעוררות היתה, כנראה, גדולה כל כך, שאנשים כמו מ. ל. ליליבלום נרתעו מפניה וניסו לרסנה.

הרי קטעים ממכתבו של מ. ל. ל. אל אוסישקין בענין זה:

אדעסא, א' אדר תרמ"ח.

ידידי הנכבד והנעלה!

היום קיבלתי מכתבך. ע"ד מקנת האדמה בעבר הירדן לא נודע לנו עוד שום דבר חדש. — ביתר הדברים נאמר כמכתבכם, כי איזה משפחות נכונים לשלוח ציר להנדיב לקבלם בהקולוניה אשר בעבר-הירדן. למען השם אל תעשו מדחת כזה. ראשונה, הן האדמה לא נקנתה עוד ומה מקום לצירים. — ושלישית, כי יצא דבר המלאכות על צדים רבות ולכנה תמהרנה לעשות זאת, יבאו להנדיב מאה צירים בעוד שהוא הפץ לקבל אך ששים — — —

לתמוך באגודה זו ובמושבתה. המשאומתן נמשך לא מעט. בקיץ של שנת 1897 קיבלו הקצבה מתו"צ בלונדון ע"י שליח מיוחד שבא ארצה. הם תיקנו את „החושה" שלהם. ואז, כנראה, נבנה בית-האבן הגדול העומד עד היום הנה כשריד למושבה עברית בתוך כפר ערבי.

התקציב שניתן לא היה מספיק כלי-עקר. ואז נשארו באגודה והגיעו מחדש למושבה 14 משפחות בלבד. ידועים לנו כמה וכמה פרטים על חייהם של המתישבים. באורח-חייהם וחליכותיהם לא נבדלו כמעט משכניהם הפלחים המוסלמים. היו לבושים כמוהם ומדברים ערבית. מקובלים היו על תושבי הכפר הערבים ואחד מהם שימש פרק זמן ממושך בתפקיד המוכתר המשותף של הכפר. למעשה היה זה כפר יהודי-ערבי משותף. דומה שהיה זה מקרה יחיד — פרט למוצא בראשיתה — שהיהודים הקימו את ישובם בתוך כפר ערבי. לא פעם עשו היהודים שותפות עם הפלחים בעיבוד קרקע. אחדים מן המתישבים היו שוכרים את בני הכפר הערבי כ„חרתים" על אדמתם או חלק ממנה. רמת חייהם לא היתה גבוהה מזו של הערבים. אך הם הרגישו בצער הבדידות והניתוק. את צפת עיר מולדתם ראו מנגד ואליה לא יכלו להגיע אלא ברכיבה של יום תמים. יחסיהם עם שכניהם היו טובים בדרך כלל. לעומת זאת לא נודע לנו אם קיימו בשעתו קשרים עם המושבות בחורן. פרטים נוספים על תיי המתישבים בשנים האחרונות לפני מלחמת העולם מספר לנו דייטש (Dietz), שביקר במקום יחד עם אשתו. הם מכנים את המושבה בשם „בת-הורגת של ההתישבות“. לדבריהם, אין איש סר לבקר את המושבה העלובה הזאת. היהודים מקיימים יחסים הרדיים עם הפלחים, אבל האחרונים מנצלים יותר את ההדדיות. רוח יהודית מפעמת באנשי הכפר אף על פי שהסתגלו בהרבה לחיי הערבים. את הבנים הם שולחים ללמוד ב„חדר" לצפת או לטבריה. ועוד הם מספרים: „עתה נשארו בכפר 6 משפחות שהן 15 נפש. העוזבים הפקידו את אדמתם בידי הנשי ארים ותקותם היא לחזור לכפר באחד הימים. בניגוד לכל המתישבים בארץ הם לא קיבלו עזרה לא מרו"ט שילד ולא מהירש ואת מפעלם הקימו ביוזמתם הם. המושבה היהודית בתוך הכפר הערבי הלכה חלון ודעון. בסוף מלחמת העולם נשארה בכפר רק משפחה אחת. משפחתו של ברנשטיין, אחד החלוצים. הוא עצמו מת לפני כן ובכפר נשארו אשתו ובניו. סופם היה טראגי. בשנת תר"ס, בחודש ניסן, היו מאורעות

* Davis Trietsch: Bilder aus Palästina. בהערה צדיין שהפיק על בני יהודה נכתב בידי אשתו אמה טריטש.

לתח, לנטוע ולבנות ולהכין הכל, ואחרי איות שנים יבואו החברים להשתקע על נחלתם — גם הנדיב המרום — יסד שמה ראש־פנה להתיסדות הישוב ובנה בנין קטן, בית סקידות, בית להגנן וגם בית ספר לגטיעות נטע שמה להיות לעזר להאגודות בעצים טובים ומשובחים במקומם — עתה עובדים שם בגן הנדיב איוה פועלים יהודים — .”

על אף כל ההכנות שנעשו לא הוקלו בהרבת תנאי החיים במקום המרוחק על גבול המדבר. התנאים האוב־יקטיביים לא היו טובים מכלל מושבה חדשה שנוסדה בתקופה ההיא. והריתוק ממרכז עירוני וממרכזי ההתי־ישבות האחרים הוסיף קשיים. לא היה רוטא במקום הקדחת אכלה בכל פה. מירשתיה היו בריחוק מקום מהבנינים ולא תמיד בשפע. המתישבים לא היו אכרים מעולם ולא ידעו את עבודת־האדמה. החלשים שבהם גרתעו מיד מפני קשיי החיים. שבטי חבדוים הרבים היו עוברים בנדודיהם על פני הישובים היהודים. לא נודעו מקרים, שפגעו בהם לרעה, אך המתישבים שהגיעו מערים גדולות ומבירות־עולם נקלעו כאילו בבתי־אחת לבין בני־המדבר המאיימים בעצם הליכור־היהם.

פרשת התלאות, הסבל והמתלות של המתישבים בגולן המזרחי ובחורן אינה שונה מזו של כל חלוצי המתישבים בארץ. ונוסף על כל אלה לא אחרו לבוא נגישות השליטים התורכיים השונים, מוסל דמשק באותם הימים היה כאום סחה והוא הציץ למתישבים בנצלו את הליקויים הפורמאליים בסידורי רכישת הקרקעות. זמן קצר אחרי האחזות המתישבים הוציא כאומי סחה פקודת גירוש נגדם. יום בהיר אחד הופיעו חיילים תורכיים שהוציאו לפועל את הגירוש מתוך התצללות גסה. המתישבים נאלצו לעזוב את המקום בלי שהיות (תאריך הגירוש לא נתברר לי).

פקידי הבארן ניסו בכל האמצעים שברשותם לקבל רשיון להחזרת המתישבים, אך אלה לא היו מוכנים לכך. יתכן שהגירוש לא היה אלא עזיבת המתישבים בקצב מוגבר. המתישבים סירבו לחזור למקום המרוחק מכל ישוב יהודי. רובם התישבו אחרי כן במושבות אחרות בגליל (ביבנאל ובראש־פינה בעיקר). האגודות התפרקו. הבארן קנה מהן את הקרקעות, ומאז שייכות כל האדמות בחורן לבארן, ואחרי־כך לפיקא. הפרשה כולה עוררה בקורת קשה בחוגים שונים של הציבוריות היהודית.

עם גירוש המתישבים לא מקעה כעלותו של הבארן על הקרקעות והוא לא אמר גואש. רוב הקרקעות נמסר לעיבוד לאריסים מתושבי הכפרים הסמוכים, אך בגילין נוסדה הוה בהנהלת מומחים ובהשגחתם. גיס־עו מסעים של עצי־פרו שונים, כן ניטעו חורשות

מכתב אחר המעודד את התכונה הזאת נשלח בידי מ. דיונוגוף בשם חובבי־ציון ביפו אל ח״צ במוס־קבה באותה שנה ובו נאמר בין השאר:

„והנה באנו — — לכלל הצעה כואת: ליסד מושב חדש בעבר לירדן. המושב יהיה ממאה משפחות. — שלוש שנים הראשונות כולם יעבדו ביחד אל קופה אחת ויחלקו ביניהם הדברים הנהוצים לפי מספר הנפשות. והעורף יהיה על צרכי הקולוניא בכלל, על בנין בתים — — .”

למכתב מצורפת הצעת תקציב מסורסת, מובן, שהכונה היתה למתישבים בעלי־אמצעים משלהם. רכישת הקרקעות ע״י האגודות השונות, שנס־תייצו בפקידות הבארן, לא נעשתה לפני שנת 1894. הקרקע רובה נקנתה מבעל־קרקעות פרטי שישב בדמשק, הלקה — מהממשלה, סרח בגידון זה אוסר ביצק, נציג הבארן בארץ. היו קשיים פורמאליים לא מעטים ברכישת הקרקע ורק בזכות הקשרים הרבים, שהיו לפקירי הברון השונים, הוסרו המכשור־לים, לזמן מה לפחות.

הקרקעות חולקו בין כל האגודות שנרשמו להת־ישבות, אגודת יהודי יקטרינוסלב קיבלה את הקרקעות בכספר נפעה ויסדה שם את המושבה „תפארת בנימין“. אגודות אחרות של יהודים מבלגריה ורומניה נאחזו באדמות הכפרים סאח׳מ־אל־גולן וגילין, על שאר שטחי הקרקע היתה זכות לאגודות ממונטריאל ומשי־קאנו. חלוקת הקרקעות לבאריכות האגודות נעשתה בשנות 96—1895, ואז הגיעו לשם ראשוני המתישבים או פועלים שכירים לתחל בהכשרת המקום ובבניית בתים למתישבים. מספר המשפחות שעלה על האדמה והתישב ממש בחורן לא עלה על 25.

בכתבה ב„המליץ“ מיום 4 באבגוסט 1895 הגנו קוראים לאמר: „בחורף הזה נכתבו ונחתמו שלושת האחוות הגדולות אשר בעבר־הירדן מזרחה בספרי האחוזה על שם הנדיב ובאריכותו ושטר־המקנה (קישאן) מקוימים כחוק נמסרו לידי, ולבקשתו הואיל כבוד הדר מלכנו האזיר והרחמן השולטן יר״ה להר־שות במאמר מיוחד להאזו לאלף נפש באדמה הזאת. — — גנני הנדיב ומהנדסיו יושבים כבר בהאחוות האלה למדון ולתאר הכונתן — — .”

ובכתבה מאוחרת יותר (17 בנובמבר 1895) נאמר: „הישוב בעבר־הירדן החל להתפתח וכבר באו שמה צירי אגודות שונות מניו־יורק, שיקאגא, וקאנאדה לעי־סוק בעגני הישוב. אגודת „שבי־ציון“ מניו־יארק הפקידה את שליחה הנאמן מר ראָזענבערב לסנהל נה־* שני המכתבים הובאו בכתבים לתולדות חבת־ציון וישוב איי, חלק ב/ו, בעריכת א. דרויאנוב.

סלגי מים רביים המשקים את פינת-החמד לרגלי נחל א'ת'ריר. ניכרת היתה יד היהודים במקום הזה ונקל היה לשער את שפע האפשרויות אשר עוד לא באו לידי גילוי וגאולה.

יש להניח כי במקרה משא-ומתן על חווה שלום עם סוריה תצוץ מחדש שאלת הבעלות על אדמות הנא-רוץ בגולן ובחורן.

הקבוצה בעמק בטיחה

עמק בטיחה רחב-הידיים חובק את הקשת הצפונית-מזרחית של חוף הכנרת. הירדן גבול לו ממערב באורך 3—4 ק"מ, ואדי סמק — גבולות בדרום. ובין שניהם משתרע העמק המקושת, גולש מהמדרונות המערביים של הרי הגולן לקראת הכנרת. חוף הכנרת הוא שלו באורך 10 ק"מ בערך. שטחו — 35 אלף דונאס בערך. העמק מהולל בפוריותו. כל השכחים שאמרו חז"ל בעמק גינוסר דין הוא שייאמרו גם בעמק זה. שכנו הגדול מעבר הירדן מזרחית, אדמתו אדמת סחף סורה, זרב כוחה להצמיח כל ירק וכל עץ למינהו. שלושת יבולים בשנה אפשר להפיק מאדמתו כי יש בו צירוף נהדר של אקלים חם בקיץ, מים בשפע תמיד ואדמת-לבה המשתפלת במדרון המופנה, דרום ומערב, למול שמש הצהריים. מעינות רבים מפכים בתוכו ואפשר להשקות במימיהם את כל אדמת העמק בכוח הכובר, או גם במי הירדן, אפיקי נחלים, ערוצי מעינות ואמות מים חודרים לכל פינה שבעמק בקיום מרהיב-דמיון. באין דואג להקל על זרימתם ולכוון את מרוצם — הופכים שטחים נרחבים לביצה. בחדשי הקיץ מתיב שות הביצות אך אינן נעלמות לחלוטין. תושבי העמק מעטים וזלים והקדחת אוכלת בהם בכל פה.

כל העמק שייך ליורשיו של הכורדי עתיר-הנכסים עבדול-רחמן באשה אל-יוסף. להם שייכים עוד רבבות דונמים רבות מן העמק ולמעשה עד לב הגולן. הבנים היורשים מנהלים את האחוזה הגדולה וכל תושבי עמק בטיחה הם אריסיהם הישירים או אריסיו של מי שחוכר מידם לתקופת שנים מסוימת.

בשנת 1905 הגיעה לארץ קבוצת יהודים, לא כולם צעירים, מחצי האי קרים. הם שאפו להתחלל במקום שהוא בארץ והיו ידועים בשם "קרימצי'אקים". שנתם הראשונה בארץ עברה עליהם חוך נדודים ממקום למקום כפועלים שכירים, כי אמצעים רבים לא היו להם. באתר הימים עבדו בסלילת דרך ביבנאל. הנהלת יק"א הבטיחה להם קרקע, כאשר ביקשו, אלא כעבוד זמן מה. בהיותם קרובים ליאוש מתחלת ממושכת להתישבות ומהעבודה הקשה הציע להם אכר אחד יבנאלי, שהיה מדע ומכר לעבדול-רחמן אל-יוסף, להיות אריסיו של זה על חלק מאדמתו בעמק בטיחה.

אקליפטוסים להבראת המקום ממכת הקדחת. תחילה עבדו בחוה כ-20 פועלים יהודים. במשך הזמן הלך מספרם וקטן. לבסוף עבדו בחוה ערבים בלבד.

האריסים הקבועים התגבלו להפקיע את זכות הב-עלות של הבארן ובעלי הקרקעות הגובלות הסיגו את גבולם בכל שעת-כושר. היה מקרה וכמעט שהצליחו להפקיע את הבעלות החוקית, אך בהסגת-גבול הצ-ליחו ממש: עשר שנים אחרי קניית הקרקעות נשארו בבעלות היהודים לא 100.000 דונאס אלא 80 אלף בלבד. משפרצה מלחמת העולם הוחרמו כל הקרקעות בידי השלטונות התורכיים. בניני החוה נהרסו עד היסוד. עצים רבים נגדעו לצרכי הצבא. כמעט לא נשאר זכר לעמל היהודי.

פרק מענין לעצמו הם הנסיונות שנעשו להידוש הישוב בחורן, על אדמת הברון. ראויים הדברים שיסופר עליהם בפרטות. נסחמק כאן בצינונים בלבד. החורן והגולן קסמו לבעלי-חזון מבני העליה השנייה והשלישית. חברי "השומר" חלמו על מפעל התישבותי גדול בעבר-הירדן. בשנת 1907 נוסדה ועדה לבדיקת האפשרויות להתישב על אדמות הבארן. הועדה עבדה בצינעה ולא ניתן פירסום לתכניותיה. נשלחה משלחת להנהלה המרכזית של פיק"א בפא-ריס, פיק"א לא נענתה.

גם בין כובשי עמק יזרעאל אחר מלחמת העולם היו רבים שחלמו על האפשרות להיאחז בעבר הירדן, וראו את עצמם נכונים לכך לכשתבוא שעת-הכושר. אך זו לא באה. רק החזון של גאולת אדמות החורן והגולן לא נגנז. אולי קיבלוהו בירושה רוחנית אלה שהתישבו בתקופה האחרונה למרגלות הגולן וראו טעם מיוחד בהכותם שורש בשערי הגולן.

אחרי מלחמת העולם עמלו באי-כוחה של פיק"א הרבה עד שהוכרז מחדש בעלות החברה על האדמות. אנשים רבים התערבו בדבר ועד למלך פייצל הגיעו. מאז ועד השנים האחרונות היתה חברת פיק"א משג-רת את פקידיה לחורן בימי הגורן לקבל את החלק המגיע לה מהאריסיו. פיק"א ניסתה טעמים אחדות לעבד חלק מאדמותיה בעצמת בידי יהודים מארץ ישראל. הנסיונות לא עלו יפה. התגבלות האריסים לקנות בעלות על הקרקעות נמשכה בכל עת מצוא. בכפר סאח'ם-אל-גולן, הנמצא במרכז האדמות, כנתה פיק"א בית גדול בן שתי קומות וסביבו חצר רחבה מוקפת חומה. בית זה משמש את הפקידים. גם מאסנים ואורוות יש לידו. כשביקר כותב הטורים האלה במקום בשנת 1942 מצא במקום מכונות חקל-איות שונות של פיק"א. שפועלים יהודים עיבדו בהן חלקות מסוימות. בגילין ראה אנ חורשות אקליפטוס סים גדולות, כרמי זיתים וכרמי גפנים השתולים על

שהי אך לא לאורך ימים. כי בדרך כלל קצרה ידם מלהושיע לעצמם אפילו בדברים שניתנים להסתדר בנקל.

וההבורה החלה מתפרדת. הרמה האישית לא היתה גבוהה ביותר, במטווע. חלקם לא היו בעל־חזון ושאי־נות נעלות כל עיקר. מתמת קשיי החיים הורעו יחסיהם הפנימיים מיום ליום. האנשים היו חולים וחלולים. היו ימים שאיש מהם לא יצא לעבודת השדה. המרירות גברה ואתה אולת־היד הכללית. המדריך, איש בעל שאר־רוח, ניסטרובסקי, ניסה ליישר הדורים בין המסתכסכים ועוררם להחזיק מעמד ויהי מה. אולם מה כוחו של האחד בפני נחשול היאוש והרלות.

בימים ההם, כידוע, היתה קיימת המושבה בני־יהודה. תחילה לא היו קשרים אמיצים בין שני השכני. יהודי בטיחה שמרן על סגנון הייחם האירופי, לעומת ילידי צפת אשר, כמסופר, סיגלו לעצמם את הליכות החיים של שכניהם הערבים. במשך הזמן נרקמו יחסים כלשהם, גם בוכות השוחט המשותף, תושב בני־יהודה.

עבדול־רחמן ביקר את אריסיו והוכיח בפני עם ועדה שהוא רוחש להם כבוד. משום כך לא נגעו בהם הערבים לרעה. בימי הקציר אספו את תבואתם הגורגת. אך ברכת האסיף לא השרתה בהם רוח טובה והתעוררות. במשך השבועות הקרובים לאחר הקציר עזבו רובם ככולם את המקום. ולא ארכו הימים ועזבו האחרונים.

קציר יהודי אחד בלבד היה בעמק בטיחה, והאק־ליפטוסים שנשתלו בידי היהודים לא נכרתו כשם שלא נכרתו האקליפטוסים בגילין...

זה היה הנסיון האחרון של יהודים להתישב בגולן. יש לציין שבתקופה בין שתי מלחמות העולם נעשו נסיונות ע"י יהודים לרכוש את אדמת עמק בטיחה. בעלי הקרקעות היו מוכנים למכור. אך העיכוב היה געוץ תמיד בגקודה אחרת.

אלה, בקצרה, תולדות ארבעת הנסיונות. יש אולי יסוד להנחת, שהיה עוד נסיון. והוא נשכה ונגנן. בספרו של שומאכר, שביקר בגולן בשנות 85–1884. מסופר על חזרות נפרד בורגה, במדרונות הגולן סמוך לים החולה בדרומו, בקרבת מקום לקיבוץ „איל־דרדרת של היום. הוא מתאר את התרבות ומוסיף: „כפי ששמעתי בזמן האחרון, תהיה דבורה מיושבת שוב (!) על ידי יהודים, שהתישבו על מורדות הגולן בקרבת דבורה“. לעת עתה לא העלינו כל עדות מסייעת בנקודה זו. אולי יבוא יום ותובהר גם היא עם הארת הפרק רבי־העלילה ששמו נסיונות התישבות של היהודים בגולן.

ההצעה נתקבלה. האנשים לא שמחו להיות אריסים, אלא סבורים היו שמתוך האריסות במשך תקופה מסוימת יגיעו אל נהלתם במקום הזה. הם שלחו משלחה לדמשק. עבדול־רחמן קיבלה בסבר פנים יפות. ההצעה נראתה לו. והוא הקל בתנאי האריסות כלפי האריסים החדשים לעומת שאר אריסיו. הוא הבטיח לשמור על רכושם ונפשם של האריסים. גם שיכון של חזרות העמיד לרשותם. המשלחה ביקרה גם בעמק וארבעת חבריה חזרו מלאי התלהבות.

בחול המועד סוכות (1905) עלו לעמק בטיחה 16 משפחות מיוצאי קרים. הן שוכנו בחזרות ובצריפים קטנים. אין צריך לומר שתנאי השיכון היו גרועים. בבואם למקום תחילתו המתושבים לקיים משק שי־תופי לנסיון של שנה אחת. היתה זו הקבוצה הקואופרטיבית החקלאית הראשונה בארץ. מכל מקום, זה היה המקרה היחיד, שיהודים ניסו להיאחו בקרקע כאריסים של בעלי־קרקעות זרים.

הקבוצה בחרה מתוכה אנשים לתפקידים שונים. אחד מהם (בשם ניסטרובסקי) נקבע למדריך אחראי במשק המשותף. הלה מילא את תפקידו בנאמנות ומסירות למופת. כחקלאי מנוסה גילה כושר ארגון וידיעות רבות בענפי המשק.

העבודה החלה. לאחר הגשמים נרעו תבואות־חורף ושתלו גן־ירק. המתושבים הזמינו מחרשות וכלי־עבודה חדשים מרוסיה. בהתערבותו של הפחה שוח־רר המשלוח מתשלום הטכט. ברכת האדמה לא אחרה לבוא. בחודש פברואר (1906) קצרו חציר בר משובח. הם נטעו פרדס בשביל הפחה לפי הזמנתו. גם עצי־איקליפטוס שתלו ליד הירדן והכנרת. איקליפטוסים גבוהי־קומה אלה נראים למרחוק עד היום הזה ומזכירים את הנסיון הזה.

אולם מכשולים רבים נערמו על דרכם של האריסים והחקלות הופיעו אחת אחת. בראש ובראשונה: הקד־זת הממארת. תרופות יכלו להשיג רק בטבריה. ולשם היו מגיעים רק בסירות דייג כשהים נוח ואיננו סוער. אחדים מצאו את מותם במחלות. האספקה היתה מגיעה בקושי. הם היו נתונים לחסדם של הדייגים הערבים שידעו לנצלם ניצול מחפיר. בעיקר גברו הקשיים בסוף החורף, גשמי־זעף ניתכו בלי הפוגות. מצב האספקה היה בכל רע. הקמה הגיע מטבריה רטוב ולא צלח עוד לאסיה. הם היו גורסים מעט חטים ברי־חיים של יר והיו אופים מין לחם קלוקל.

באביב התאוששו במקצת. הם זרעו תפוח־אדמה והשקו אותם במי־הירדן. והנה נסחפו דגים רבים עם זרם הירדן. זה עוררם להתעסק בציד דגים ומכירתם, אף אמרו להיבנות מזה. מאכן עמדה להם רווחה כל־

הכנות לבוא השיירה

ס. יזהר

מטפחות האבק, שמאחור היו פקעת מתגוששת סבוכה ואטומה, העזו לפרקים והיו נקשרות גם מלפנים. מיד היה נעתם הכל אפרורית ונאטר בתוך כדור חסום. צפוף סיחרורים מתאבכים, שתוכו סומא והיה הולך ומשתנק עד כדי עוית של טביעה, לולא מדי פעם, ברגע האחרון, היתה הרוח מוזתרת ומרפה משהו, בכלותה יתר חמתה באותו נחשול שובל עצום שהתערבל מאחור, נפנף ובדר מסכים מעופים אלה, הפשל ותלוש, קרוע והפץ בזעף לצדי הדרך, והלאה לעומק השדות, שכבר אי אפשר להם שיחווירו יותר, שלף השדות ועשבי הקיץ — ידוקת החמור הסורחת כינבוט הגמוד, ובר־הגביע המתלכסן כהגא־מצוי וכקורטס וכקוצן־המאפיר לרוב — והמחותם עם הרגבים הגדולים והפרורים הקטנים עד השוותם כולם, גבשושיות עפורות, חסרות שם ותואר, מזוללות ונטולות פרצוף משל עצמן, מתעלפות תחת הינומה כפויה זו, הקמהית וכבדה.

מאליו יובן איך בפנים לא הקפיד עוד איש על זיו קלסתריו, וכל שבעצב הונגנו אמר־הורתו היה מתעמם ומתפייך בשכבה עבה זו, המעט שאבד סברו תחתיה, עוד היתה זו מוסיפה ויורדת ונחה עליו שלוות ומשבשתו נוספות, באותה תמימות מפוייסת של רדת שלג־זוך, שאינה מבכרת בשר ודם על־פני רגבי עפר כלשהם, לא די לך בזה, עוד מושם עליך מחוך למה שהשב ותגמע אבק באורך־רוח, גם לנסוע בדרך, ולהגיע אל מקום אחד, ולא ליפול אל אחת ממהמורות הואדי שפעם הוא בא ומתחכך בכ משמאל ופעם הוא ניגש מימין, ופעם פתאום, עליך לתפוז בכל עצמת זריוותך לבלום ולהקיף זוית מפתיעה של חריץ, שהוא כשלעצמו אמנם תמים וענו הוא מאד, אלא שבחר לו דווקא כאן לבוא ולהעמיק, וככל שהוא קטון ופחות, סטה תסטה מעל פניו בשקידה שבדרך־ארץ, וסחור סחור תקיפנו, וגם זה מחוך למה שידוע ומסופר ומותרה ומאויים בדבר מה שמעבר ל"שולי־הדרך", ובו בזמן, כרגיל, השעה דוחקת ואין פנאי להתמזמו עם פינוקיה של הדרך היחסנית הזו, ולשחק ב"תופסת" עם האבק, שכן — לנסוע משמע לנסוע, אצילו אם מתוך ניחושים בתוך עב־עשן האבק הסמיך, כשמפעם לפעם צריך לעבור כברת־ארץ בעליפה, ולא עוד אלא שגם לקלל בקול לא תוכל, עד כדי כך ערמומי האבק.

וגם כשנעצרה המכונית לבסוף והדמימה היה כדאי להמתין שהות־מה כדי שיתפוגג האבק ויירגע, מקצתו יחזור ונירפה ישקע תחתיו אל מרבצו התחתון, ומקצתו יסע יצען עוד הלאה ברוח, ואם יתמזל לו מזל, יספיק אולי גם לעוג עוגה ולעשות עלעול, ולראות אולי מה שיש שם מעבר לגבעות ולרקוד קצת, וקצת לשמח, לצנוח הרחק בשטחים הרחוקים, ונרגש לחנות בשדות נכר — אלא שחמשת הנוסעים לא המתינו ולא שהו. מיד קפצו וירדו ומיד גם בוססו נעליהם ברפרפת הקמהית הזאת, נאלחה בחוסר התנגדותה, ויצאו ועלו במדרון, שמסתבר עתה שהוא שיפועו של תל שאצל רגליו נעצרה המכונית.

היו עולים ומתפרקים אותן העטיפות שרעלו פרצופיהם, ובחבטת בגד וניעור דיבלולי שיער כתכחו וכחו מה שציעף גרונם, גרפו חוטם, חפרו ארבות־עין, חיטטו באוזן (שזר חיור עיטר היקפה תלוי על בלימת שיער פלומתית) ועם מחיאת כף אל כף, וכף אל ירך, כבר היו דיבורים ראשונים מתכעכעים ובאים בהברות בודדות של ניזוף, וכן גם מתחילים תוהים ומביטים סביב.

אכן, אין שום דבר מיוחד, כרגיל, שדות דורה כה וכה, וכרגיל לא קצורים, משבצות אחדות

מוכרות חרושות ואחרות מעשיבות-מזהיבות ובמורדות הפריאו קוצים וגדמות שיחים מכוססים ומעופרים. ומה עוד? לא. זה הכל. הגבעות מגיעות ובאות עד כאן, והלאה מהם שם ההרים, אלא שהללו נישאים היו מטושטשים ומשהו חלוד בהויותם, ודק של תוגות תלוי ביניהם, לא ברור, לא מסוים, כהשקף מוצאי שבת אל ימות החול. כפרים אינם נראים, זולת אותם השניים שמה ושם, אשר עירבו גונם בגון קרקעם, להזכיר כי מעפר אחד קורצו (בינתיים גם שבו אל העפר לאחר שנכבשו), ורק צללי הבתים יעידו על קיומם. השיטו עיניהם מעבר לגבעות הקרובות, ואל הגבעות הרחוקות, רדפו במבטם אחר חמקמקות מהלכו של הוואדי הגדול שמהתם, המשליט מלמטה חוק וקצב לשלוחות הגבעות מסביבו, ולמשבצות החלקות המעובדות. ושעת ערבית. הכל שומם סביב. דומם לעצמו.

אבל עד כה נטל הגוף שבחבורה וגלל מפה ופרש לפניו והצביע פעם לפנים, אל השטח, ופעם פנימה, אל המפה והסביר כי זה שכאן-הנה-פה: זה אנחנו, והוא ששם זה והוא שכאן-פה. והוא ששם הוא אל-קוף, ופה הנה הוא כאן, מביטים ככה, ועל הגבעה הזאת, אתם רואים, יושבת החברה אוס-ריש, הנה השכיל, זה זהו: ככה. ומנקודה זו עד הכביש ששמה — שלושה קילומטר. חזרו והציצו בשטח. מלפנים לא רואים הרחק, ורק לימין ולשמאל גחנו אל הוואדי שלוחות גבעות נמוכות ומצומרות, ובמקום אחד חתר הוואדי בגדה עד מתשוף לובן האבן שבלבה, מיד שיבץ מקום זה באגודת שיחים כהים, כראוי לגילוי-לב, אפשר היה לשמוע פתאום היאך על כל השטחים החמים הללו, ועל מלוא אדמתם, עד קצה מרחקיהם, פרושה דממה וקוויה, והיא מתקפלת ומתגבעת כמבנה השטח וכמהלכו, וממלאה אפיקי העולם הגדול והחם הזה, דממה רבה, אחת וכוללת, יוצאת ומשיקה עצמה, ברשרוש איך-קול, על פני שממת השטחים המקופלים, ונעשית כה רחבה ולא מושגת, עד שבלא דעת מתי ובלא קשר נגלה לשום דבר, צצה כך הרגשת אפרוח נזוח, מין הרגשת פעיטות ורחיקות ערער בערבה. על קצה אצבעותיה מתגנבת חרדה. וחששות יוצאים פושטים. אי בזה שורץ אויב. מישחו שאינו נראה רואה אותך במפולש, ומה העמידה הזאת כאן במדרון התל! אכן, אם לא תתחכם להעמיד פנים, לא תוכל שלא להודות בקול זמר ישן שנפתצה זה עתה בקרביך, בחשאי-חשאיך, כדרכו, למרות כל מה שעבר, למרות כל מה שכבר נתרגלת, אותו זמר קורחיות-מתקרב, זמר-לב חרישי, אין חפץ בו, ואין גם להכחישו. ואולם אותו גוף היה מוסיף ומצביע לפניו ומספר כי הקילומטר האחרון מן השלושה — אין בו בעיות (מהוץ לוואדי שלפני הכביש ממול תל-אבו-רשין), וכי מן הכביש והלאה — לא עלינו העבודה, שמה מטפלים ודואגים החבריה של שמואליק ויתר החיות דמטה. נשארים שני הקילומטרים הראשונים. ובתוכם צריך לעבוד ולהכין. הלילה יהיה חושך גמור — אמר אותו גוף וקימט מצחו וקצה חטמו שהרימו לרחרח בשמים ובאוויר כמבקש סמוכים לאומדנת החושך — וצריך לדאוג לכל מראש.

מכל החמישה היו מלווים את הגוף במפה ובשטח וכדבריו, רק אותו גוף עצמו, ועוד אחד זקור-שיער ודלי-בשר עמו, ואילו שלושת האחרים נפנו לנחותותם לעסוק בינם לבין עצמם בסיגריות, בהצתהן, ובמלמול מלים מועטות, שהולידו גם נענועי ראש וגם שיעולים מעושנים, ואף-על-פי שאת מבטיהם המרושלים אינם מרחיקים הלאה מן המכונית שלמטה, אותו גיפסון, שדמם על אם הדרך, גם כאילו מתאפק מפרוץ הלאה, וגם כאילו הוזה בהקין — פנה ושאל אחד מאותם השלושה המשועממים:

— נו, ומה שם בכביש?

— הכביש — השיבו הגוף מבלי לפנות אליו — הוא כולו שלו, ביום התנועה ניכרת, בלילה, כרגיל, אפסית. אסור לעשות כלום שיעורר שם רושם או חשד. אסור גם להתקל בעוברי-

דרך. רועה מחורבן אחד יכול להרוס אותנו. חוץ מזה במעבר עלייד הכביש, או היכן שהוא בסביבה שם, יש אולי מוקשים, אבל זה לא ברור.

לא, אינך בטוח גם אם מקום זה שאתה ניצב בו כתיש, אינו בטוח של מרגמה פלונית, או מונח-חונה על פני קו קבוע של מכונה. אלא שהשטח כבר מתחיל מתישב ומתארגן בראשך. ומה שהיה כסימנים ותגים ערטילאיים במפה, וכן גם מה שהיה כפספסי צל ואור, מעין שטיח הזוי של נרדי פרוע-דמיון, בצילומי האויר — התחיל מסתבר בשרטוטי השדות ובעיקולי הואדי ובמהלך הדרך, ובמרוצם עד העלמם בכיפוף פרסתי של הגיאיות הקטנים, החרושים והמשבילים דורה, והתחילו להתאים הקוים האדומים שבמפה לקוי מבנה הגבעות, והקוים הנקודים שבה לשביל הזה וההוא שמופיעים ונעלמים, ומאשרים תוך כך חכמת פילוספ, חכמת רגלי דורות שסללון מן השדה הביתה ומן הבית לשדה, וככל שנסתדרו הדברים ונשתפו במקומם, נשתפרה הדעת ונעשה חשק לרדת ולהתחיל בעבודה.

אבל אותו בחור לא נחה דעתו בכך. הכביש לדעתו הוא מקום התורפה. וצריך על כן להתחיל שם, שכן היכן ניתקת שרשרת אם לא בחוליתה הרופפת, אפילו כל הנתר עשת מוצקת. — ונראה שיש מהלכים לדבריו בלב חבריו, שאף הם התחילו מתנערים עתה מנחות אדישותם ונכנסים בעבי הענין. אולם הגוף הלך, שהיה לבוש סרבליים דהי-חקי ואינם לפי מידותיו, ואשר היה עשוי להיראות בהם כנאד-נפוח, כששרוולי מכנסיו מכאן נסרחים ארצה אין כוח ועושים טבעות קמטים רפויים על קרסוליו, וכששרוולי ידיו מכאן בולעים כליל פיסות ידיו הדוביות כבמאורות רחבות — לולא הערים והקדים וחגר כרסו הדק היטב בחגורת עוד רחבה, המתלכסנת מפובד האקדה, והצביר מעל אותו מחוך-חגור כל עודף הבגד כדמות חישוק תפוח, דבר שלא הועיל כלום להמעיט סגלגלות כרסו והיקפה, ולולא הפך שרוולי ידיו וחפתם פעם ופעמיים עד מתחת למרפקים, עד שנתגלו אמות-ידיים קצרות ועבות ושעירות, וכידיים אלה התזיק איתן את המפה, כשהרוח מקנטרת במעשי משובה לא-אדיבים וחומקת, וגם בדעתו החזיק איתן, ובלא לשעות לקריאת-הקרב הכלולה בדברי הטוען לכביש — ביטל חששותיו בקיצור: הכביש זה לא עסקנו, אבל הדרך מכאן עד הכביש — זו אינה עסקו של איש אלא רק שלנו. מצד שני אותו בחור רוטן היה בחור טוב, ואף-על-פי שעל שלו לא ויתר, ועוד רטן בעקימת שפתיים שטפשות היא לא להתחיל משם ולסיים כאן, (ואז אתה בטוח שהכל עשוי וגמור) — נטל והתחיל יורד אל הגיפון, אולם גם לכחוש, אותו זקור-שיער, היה מה לומר, והוא חשב ומצא שאת הדרך צריך לחפש לא בגב הגבעה, כפי המסומן מראש במפה, אלא בעמק דוקא, תריס מתצפית ומחסה מאש, על כל צרה שלא תבוא, וכדי לבדוק, למשל, לאן מוליך הגיא הזה שמה.

זה כבר הוציא מכליו את ההוא שהתחיל יורד: „אתה אל תתחיל לרוץ לנו בגיאיות לראות לאן הם מוליכים. סמוך עליהם שהם מגיעים לים התיכון“. — „או לים המלח“ — העיר אז הרביעי שהיה גבוה ושמבטאו מיד הלשין על ארץ מוצאו. „או למצרים“ חזר ודיבר היורד, שהיה משופם והיה אץ יותר מן הדרוש באגודל שמאלו, ושף את שפמו לארכו בו באגודל, פעם מנחיריו ושמאלה ופעם מנחיריו וימינה, וניכר בו איך כשהוא מספר בתל-אביב סיפורי סיירים הוא מותק שם לץ חשוב, אלא שכבר רישל חמתו והחזיר ראשו אליהם ופירצף להם מעין גיחוך בטרם עלה בגיפ.

— גם את זה בדוק. אמר הגוף. ציר התנועה יהיה המשעול הזה: ככה דרומה. אם אפשר בגיא ניקח את הגיא. אם אי אפשר נעשה דרך למעלה. ורק צריך כבר לזון.

— נו, וסיד הבאת אתך? חזר ודיבר אותו כחוש, שהיתה לו כנראה השקפה משלו על

כל הדבר הזה.

— לא. אבל יש לנו סרטי נייר. ענה הגויץ וישב על יד ההגה, הניע את המכוונה, חרוץ ועניני, וסקר סביבו אם הכל כבר במקומם.
 — אין כמו הסיד — אמר הכחוש, כשהטיל רגל אחר רגל לתוך הגיפ — ומסדרים גלי אבן מסויידים, או מפזרים אחרים פס לבן.
 — כמו שם במעשיה — אמר זה ששתק עד הנה — כשהלכו הילדים ופזרו אחריהם, כד למצוא דרכם הביתה, ורעונים, אז באו הצפרים וליקטו הכל, תהיחה, דחילק צא לאט שלא תקים אבק.

לא הועילו לא הבקשה ולא מימושה. אך עקר הגיפ, סבביצא בנחת מן הדרך כתושפת העפר הקמחי — מיד קיטר תחתיו שלפוחי ענק שתפחו עוד יותר והיו למערבלים סחרחרים, אך הקלישו תוך כדירכך, משום שכבר יצאו אל בין הקוצים והאבנים שעל האדמה החיוורת ונוקשה, וכן משום שהגיפ עצר ודמם. אכן, אותו גויץ חרוץ קפץ ויצא והתחיל מגבב אבנים ומקים בו במקום גל, וגם הכחוש שתפס כרגע כוונתו, שלשל כלונסאתיו, המרשרשות בכרחבי מכנסי החקי הריקות כמעט, ויצא לסייע עמה, כשהשלושה האחרים, שלא טרחו לרדת, לבשו מיד פנים טרודות בהסתכלות מדוקדקת מסביב: פנים ואחור.

מאחור התרומם התל, לבן קרקע סידית, אחוז קוצים וכיפתו הנשפית ומקומטת מדמה עליך משהו מעין פיב מחוויר, וחוסם בתפיחתו המעוגלת את האופק, ובתוך מעיו, אולי, יושבת עיר עתיקה; ומלפנים התרומם קלות שיפוע הגבעה, שאינו אלא שדה חרוש מדאשתקד וגבולו שדה דדרה דהשתא. ואילו האבק שהרימו באותה מתצית־הרגע, היה נסרף בעצלתיים וראשו שהגביה עוף כבר היה נכסף ומתמוטט תחתיו אין אונים לאורך הדרך, עד מקום שזו נבלעת בין שתי שלוחות של גבעות שנפלו שם אשה לזרועות אחותה וחסמו את העולם.

— עכשיו ככה — אמר הגויץ כשחזרו וזו — נעלה ונסתכל מלמעלה. צביילה ואני נרד אז לגיא ההוא, ואתם — נפנה לאחור — תתחילו לסמן בגלי אבנים כאלה את הדרך משם, עד המקום ההוא: עליה להיות דרך פשוטה כמה שאפשר, קלה ומסומנת ברור.

— זמתי יבואו האנשים? — אמר פלוני המשופם שאהב שתהיה העבודה מתחלקת בין רבים ככל האפשר, מנימוקים שונים.

— הם יבואו בשמונה — אמר צביילה הכחוש — ונפזר אותם לאורך הדרך. בתשע תצא ההבטחה ותתפוס את משלטי הכביש ואת ההסימה. בעשר — אחת־עשרה תבוא השיירה. אם לא תהיה תקלה. זה קצת מאוחר יצא לנו כאן!

— אתם לו שאלתם את פי — אמר המשופם — היינו מעבירים את השיירה כעת. לא לפני ולא אחרי אלא בדיוק עם שקיעת השמש: מרחוק לא מבחינים אז כלום, ומקרוב רואים די ברור, ולא צריך שום סימון ושום בילבול ראש. קצת העוזה — וזהו. מה?

איש לא גמל עמו חסד להסכים או להתנגד במשהו. לפיכך חזר והציע פרט היטב מתחילה, בתארנו מצד אחד, כוחם של דימדומים היאך הם, וכוחה של העוזה מאידך — ואיך זה כשיש דם בעורקים. והיה נכון להרחיב יותר בענין האחרון של ההעוזה, לולא חזר הגיפ ונעצר. — כאן נרד — אמר הגויץ — ונעלה אל קו הרכס ברגל, ובשפיפה.

— מיד החזיקו לו טובה על שיקול דעתו ועל כוחו לא לשכות דבר, ויצאו והלכו אחריו כלהקת אוזנים, הלוך והדס על הרגבים הנוקשים, וכבוש פניהם בקרקע המעוקשת. אולם הלה החזיר פניו אליהם, ותוך שהוציא מנרתיקו את אקדחו ודרכו והשיבו לנרתיקו, אמר להם בקולו העניני, כדרכו: „מה זה אתכם, התפזרו, טענו את הכלים ופקחו עינים — אינכם יודעים מה יתגלה שם למעלה?” ואותו זמר שהרגל לא הכזה אותו עדיין, זמר קו חזית מתקרב, נתן

קול וחזר ונעשה דמום והויה מופשטת שאפשר להכחישה, ושחייבים בכל זאת, להודות בה וללכת הלאה.

או קרא צביילה הכחוש בקולו העמוק ואמר: „הו, הנהו כאן!“ והורה על חוט דק של עפר כבוש-פעמיים שהחזיר בין הקוצים והאבנים, ואשר גם מעל התל כשצפו בו היה נראה הרבה יותר ממשי, וגם, ועוד יותר, במפה כשציינו אותה, היה קיומו מסויים יותר וממשי יותר, ולא איזה ספקי-ש ספקי-אין שאתה פוסת עליו בהנף פסיעה וחוזר ומאבדו תוך כדי גילוי. וכדי ליתן תוקף לזהותו הקימו גם שם גל אבנים ונבראו אז בחלל השדות השוממים שתי נקודות שביניהן העזו ונעשה איזה קו מופשט, והוא הישר ביניהן, והוא הקצר ביניהן, כשם שלמדנו, והוא יסודו של המסלול, שעוד איננו נראה לכאורה, אבל שכבר קיים ועומד, והוא הוא דרך השיירה.

התברר, כרגיל, ששיא הגב רחוק מאשר שיערו, וכי כמה מאות צעדים הלאה השתרעה על-פני דבשתה של הגבעה בתת-נפש, פרועת אבנים וסירות-קוצניות שהתפשטה על-פני קדקוד הגבעה כתספורת קיפורית, משחימה-ירקרקת. ואותו משעולון השחיל עצמו לסבך הנטש (שפה ושם היה מגיע עד ברכיים, וקלקי האדמה הציצו בעדו מאודמים), והסתגן שם עד אָבדו. מסתבר שצריך להטות את המסלול אל פאת הבתה (וזה עושה סימן שנקל לזכרו וחוסך גלי אבנים), ומיד לקטו והקימו שם שקיפי אבנים וריבצום על-יפי אותו גוש סלע אשר, ברוב כוח וכשרון, עקרו, הפכו על פניו והציבו איתן, אותו משופם גברתני, טרח ועשה וניער כפות ידיו, ושף שפמו כרגיל ואמר:

„מה מתקבל? שאנחנו מסיעים את השיירה בדיוק בצד הפונה אל האויב!“ והצית סיגריה אגב התזה מופלאה של הגפרור, שניתו כחץ ירוי בשריקה, והשיב סילון עשן מעובה מפיו ומנחיריו עד שנראה כאילו נפלה אש בשפמו. הגוף, שפרש מפה, על האדמה, ושפף על כרעיו ועיין בה, ובקווי הגובה, ובמצפן, ובשטח שלפניו, נעץ אף הוא סיגריה בפיו, והושיט יד מבקשת אילמת אל אשו של המשופם, ותלה עיניו ממעמקיו אל הכחוש שהיה ניצב ומחטט בשקדנות שבהסחידעת בחטמו — „אה, צביילה — מה דעתך?“ מובן שצביילה הזכיר להם מיד את הצעתו מלמטה, לחפש דרך בגיא, והודיע שעדיין היא קיימת.

וכבר היתה תלויה ומרהפת סכנת התלקחות. ערוכים למוקד היו מצולבים קורות של עקרונות בטקטיקה לתעבורת דרכים משובשות בתוך שטחי האויב, נושא שאפשר ואפשר לומר בו דברים רבים ולטחון הרים אלו באלו — לולא כה דחק הזמן, ולולא הגוף, שקלקל את הענין בראשיתו כשפנה וחזר עם צביילה וקורת-שיער של הגיפ לרדת הגיאה, והותיר את שלשת האחרים לעבוד בחומר ובאבנים, כדי שאם למטה לא תימצא דרך — לא יצא זמנם לבטלה. אולם מאליו יובן, כי אך עקר ירד הגיפ פרצה למעלה, על גבול הבתה, אגב גלגול אבנים והסעתן, אותה שלהבת כלואה ולבד משש האפשרויות הפשוטות ונראות לעין כל הדיוט (כן בגיא, לא בגיא, באמצע, מינה מן האמצע, שמאלה לו, ובכלל לא, אלא היכן שהוא סביב-סביב), יש גם אפשרויות אחרות, מפתיעות, אם רק תניח קצת זמן לחשוב ותתן קצת חמרים ומכשירים. פתרונות מקסימים ונועזים, עם גשרים ובלעדיהם, עם מנהרות ובלעדיהן, אפילו בעזרת זרמי מים שאפשר לסדרם בכוח השמל, אם רק יהיה רצון טוב!

בהשתדלות להמנע מדילוגים יתרים גלש הגיפ וירד לגיא שלרגלי הגבעה, אחר-כך נגח בחזהו בשדה הדורה והתיו סביבו גרעינים מן האשבולים הכפופים בככרם, ניתר על ארבעותיו ברגבים הפריכים, וטבע בקומת הקלחים והטרפים המצהיבים, ונעשתה מיד הוויית קציר וקומביין, ותוגה לא מפורשת ניסרה לה, דהויה מן הצד, ואחר-כך בקעו ויצאו אל השדה הפתוח,

פנו ימינה, ורהטו בחלקה זו והגבירו מהירות, לפי שתלמי השדה רצי בכוון תלמי האופנים. שמע, זו דרך כבירה? אמר צביילה הכחוש ושערו היה מסוער ברוח כאילו חישב להתלש, ישכנו הנהג צימת שפתיו לתוכן והניד ראשו גם לחיוב וגם לתשומת-לב למה שעוד יבוא, ואכן, הגבעות התקרבו עתה והצרו את הגיא, ובפשק הצר הזה, שוב קמה נגדם דורה מצהבת, אשר מי שורעה לא סבר כי חלקה שכוחת-אלהים היא, וחתרו לשפתה על גבול המדרון המתלל ועולה, עם התברר כי הגיא סובב שמאלה ומתאר מרגלות הגבעה, ונפרד לכמה ראשים, שאינם אלא ערוצים מעוקלים, ואם להמשיך באחד מהם, סופך מרחיק מציר התנועה, ואפילו אם תחזור אחר-כך, בעמק מתלכסן ושב אל המגמה שסטו ממנה — יהיה זה עיקוף גדול, ובלתי בטוח, ונראה שצריך לוותר. הגוף בטבט שפתיו ושרבבן חוצה, והביט בצביילה כשואל אם עוד צריך לומר בפירושו, והלה שחש עצמו אשם משהו, נאפד מיד התלהבות מאומצת כשומר: „צריך להכנס שמה, אמנם קצת מטפסים אבל אחר-כך, אין ספק, יורדים לעמק, שמעבר לפרשת המים הזו, ומגיעים ישר אל הכביש. לי זה ברור? ודוקא כשהדגיש ככה, הסב מבטו שלא יתקל בעיני הגוף ובקמוט מצחו, שהיה מענה שקט ומפורש מאוד כשלעצמו. „נו טוב — התעשת צביילה ואמר את הדברים — חבל שאין זמן... לי זה ברור? — באמת אין זמן ויהיה לילה תשך לגמרי. השיב הגוף, וסבב בתלמים, וחצה את הדורה שצהבונה התעמם, וניער שורה של אשבולים כמהיגורן, וחזר ורהט בשדה הישר, ויצא עד הדרך הגדולה, דרך האבק, ממול התל — ואצל אותו גל אבנים שלהם, שהתחיל משמש יעודו אותה שעה, נטו ועשו דרכם נמלטים מן האבק, ישר אל הגל שממול, ואופניהם מסמנים סימון ראשון בדרך החדשה.

אחר-כך קמו כולם ועברו את במת הגבעה לאורך הבתה, והגיעו לרומה, מיד נתגלה עליהם עולם של גבעות, ומימין אותו תל מזור, שנותן בך פריטה כמיתר: האויב רואה אותך, השתטחו על כרסם, ונתנו עיניהם במה שסביבם, בעוד השמש משפילה, ממלאה את כל המערב שאגת רשפים ניתזים מתהפכים יוקדים ונפוצים, וגלגלה המאדים, מעבר לחשרות אבק מופו — רוטט, קורץ, מבליח ומסמא. והיה הקרקע תחתיהם חם ופתות, וגבה של הגבעה הוסיף וגחן נכחו, ושיפוליו פרושים לו מזה ומזה, שופעים בנחת, קפולים קלות לקמטים רוכנים, שאימרות תחרים להן בשפתן מזהיבות במלעני דגניבר, דמויי שכולת-שועל, אשר שזרו ביניהם, כרום אמה מעל הקרקע, הילת-אור שקופה ורוגשת, פעמונים פעמונים וזהבים וענוגים, רטט זיוני מרחף וזיגי הנוגע עד הלב, וכשזו הילת המלענים תמה בערוץ הואדי, מיד הוא חרוש שם לארכו, ובתלמיו צרורות אבנים, או הלאה, אותם קלחי דורה צפופים ואשבוליהם הבשלים, ולאחר גמר בשלותם, ואשר תמיד יש בזהבם עוד, כה וכה, גם ירקרק לא דחה, ותוגת לא-נקצר. תואמים לו לגב הזה ומתלכסנים לו, גבות מכאן ומכאן, טורים גליים של גבעות אחיות, שטוחות, טובות קרקע קנמוגי, אדמות קיץ חמות, אדמות משבים בני-חורין, אדמות גרף סחופות זרמי הרים, פתוכות לס מוסע זלעפות-ירות, וסרוקות חרדליות של כלום — ואילו אם רק קצת תרחיק מזרחה מיד הן מצטפפות ומתגבהות ובבת-אחת מסתבכות ומתבלקות, שדרת גבן מתרסקת, נעקמת, חוליותיה פורצות ומתחדדות, מתגבנות, מסתלעות ומטרישות, וכאצבעות מגוידות ימעוותות ייחרצו הערוצים קשי-דרך, ואילו כעצמות מלבינות פורצות חורגות מגוון האבנים. תמו שדות, בא בתות, והן מצפיפות שיחיהן, והופכות גאריגות ומתפרעות, סכופות ומכורסמות, מיד מאצל גדר האבנים של מטע אדום קרקע, וכלאי זני בוסתן בו, וכבר מתנשא הכל, בקוי שכבות זורמים באשדות, וכבר קרח הכל ומצולק, מקומט ותלול, זיתים נאחזים בחלקלקות מחשופי האבן, גיאיות צרים מגובבי גרר, ונטווי סלעים מגופצים ושיחיאברהם מסגילים באפיקם הנלפת, ולבוסוף הרי זה כבר האופק, מכחיל ומתואר בקו קשה הנפרע פה ושם בכתמי

חורשות, או גבבי בתי-כפרים וצללים כחולים עמוקים של עננים הולכים ומהלכים שמה. לעומת זה מכאן וימינה, וככל שתפנה מערבה, גוחנות גבעות על גחונן, לטופות סגלגלות ורחימאיות, משתחוות רווחות ונמוכות, קרקען תחות, עמקים שביניהן רגועים, ועוד קצת ימינה, הנה שם אצל אותו כפר ואותו תל מאיים שבצדו, הן חדלות מהיות, ותחתיהן נעשה מישור שכוב ורחבידיים ועולם של שדות מהביל לו כרסו שמה ומעלה רשפיר-חום, והוא פיפר זהיר-אור צחצחים לעת צהרים, והוא תחום חרישית מופנת שחלת הרג פניו כרדת היום, כדעוך הרוח, בהידום תעלולי עלעולי אבק, עם כל אותם תעותעי חום מבליחים מימיים, שרצים להם אינך יודע אם בשמים או בארץ.

היו שכובים על כרסם על גבה של הגבעה המארכת, ובודקים גבעה אחר גבעה, מאותן שניטשו סביב, והן מדומות כאידרות שצלעותיהן הריצי חרדליות, ולבושן קרקע תחות חום (הלאה מזרחה אדמדם יותר, הלאה מערבה יותר כהה סחפי), הם ופריד, שנוף שמש ורוחות, וכולו עדשות ואפוני רגבים שאינם אלא שחק-עפר, קמח שנתלכד לפתותים, אשר אם רגל תזרנו, או יד תשחקנו, למוש טיבו כדי הנאה, להגישו להרחת חוטם, לשאוף בו נדיפת אמבר זני גרעינים, אבקת קציר ודיש, ניחוח לחם ושובע — ונמעך כרגע לאבקת פוך נמוגה פורחת, היא היא הפורצת מתחת לגלגלים בנחשולי אבק, היא המתפתה בנקל לכל בני רוח פוקר והולל, לצאת במחולות, פזו והגבה, ובמעגלות טופפים גדולים, עם קוף ועם נישובת, פרכר תחתיה כבורג ואוץ כסביבון בשדות, והיות אז דבר גדול וחי במרחבי הריק, ונפול לפתע לתוך מהמורות גלני דוממים וצחיתים, והאפס שם מיד בפירכוסים מעטים; זו אדמת מזרע אשר גשם קל אחד יטפיחנה למעיסה צמגמגת, עם ריח טוב של חרסית רטובה, ניחות אדמות-רטובות, אהבת נעורים מתחדשת, ועוד גשם או שניים והכל כבר עבטיט רופף, כוב, טובעני, מצולות מצולות שטחים עצומים אין עובר ואין שב, שקע עולם ברפשו, עטינים סמויים תופחים, התמצצות של יניקה, זרמי ערוצים, ותורף בכל, והורק יוריק הירק, עד בוא הקיץ. מיד עם הרבונים ראשונים תזעוף הקרקע, בקיעים וסדקים יפססוהו אין סוף משבצות, אריחים מבוקעים, קשקשים קעורים זקופי שפות, וצוהב בכל, רק פליטת טיפה כאן וטיפה שם בחובי פירורים זעירים תלכד ותספח פרודנות ריחופיות להיותם קוזות חמות ונימוחות, רגבים קינמוניים, הגושאים עליהם בבוא-עת כפות יחפות של קוצרים, מגממי אשבולי הדרה אתריהם, ותולשי השומשום — אחרונים, וכן פעמי צאן ססועי-טלף שזורעים, ויתי' הריזניהם לרוב, ועוד יפוצו גדודי קוצנים-מאפירים, קורטמים וחוחים, ותסוככנה ניריות-קמה ושומרים ריתניים, ושטחי הגא ינטשו במעלה המדרון, ולמטה הינבוט, זה זעיר-אנפין של שיטה, ובטרם יכנפו באבק — ינסכו ירוק בשחמומיות, ויגידו בזהבו של פרע-מסולסל טיבו של קיץ, כדי שיעשה לך בתוכך אז חשק ליטול וללכת כאן, ללכת, במשעולים המישירים הללו, ולצאת מן המשעול, מכל משעול שהוא, אל כל השדות החשופים, עירום שחמומי, וזהוב וחם מתחת לאותו כופח כפוי מלמעלה, התכול ולבנבן ולוהט ומהבהב ריצודים מסמאים בגבהים — ללכת ולהזיע, ולשמוח, ולהניף זרועות אל מלוא רוחב מרחבים, ולהשאר נמלה קטנה לא נראית בתוך השדות הריקים, הגדולים, את, כמה שדות יש ללכת!

וכך היתה רבוצה הגבעה הזאת כלטאה בשמש, שנבבה מכאן אצל התל שמאחור נטוי בכה, וראשה מכאן, נטוי שמה לפניו, ורגליה מעוקמות לחול, ואצבעותיה מגושמות וכפופות לאחור, בשלוחות הצדדיות, בתוככי המרובות השטוחות ונחות לימינה וסבך הגבעות שעוד מבליגות כאן על מה שתפעלנה קצת הלאה מזה מזרחה, ושלטי נרתיקה עשויים חלקות מוברות וחלקות שלף, וחלקות דורה לא קצורה, לאחר עת, ועליפי מפרקתה עולה כאן, ונעלם

בראשי חוליות שדרתה, בתוך בתות הסירה הקוצנית, אותו משעול המשחים עינו באור הנרגע. אולם יותר ויותר היו נמשכות העינים ימינה אל משלטי האויב שטבעו בזהרורי מערב, אותם שאינם אלא אבק בלבד, זה עצמו שלא נפסק כל היום, ואשר הפך עתה ונתכשף לריסיסי ובה מפוזים, וזהרים ואדמדמים, המציפים את הגיאיות, ומרככים קוי הגבעות החשופות; זו הורית דמדומים רוגעת, המשמשת שעה קצרה תחת הצל החסר כל היום הלוהט, ותחת אילנות ושטחי ירק שאינם, תחת קצת רוך וקצת עדנה הנעדדים מכאן עדיכאב, במקום משהו שהעין יכולה להאחו בתוך ריקנות השדות השטוחים-עירומים; ערפלי-זוהר תלויים בתימרות-אבק — הם עתה גוף, הם עתה ענני שקיעה, הם עתה צבעונין העולם ורבידו המצנץ, עתה נעשו והיו לגעגועים ולכמיהות, טענו בכנפם כיסופי איש אל ביתו ואים אל מקומו — אלא שבטבורה של אותה תפאורת-הבל של שקיעה יושב לו גם המשהו הכולל הזה, שקוראים לו אויב, ושאינו אלא פחד סתם, ואפשרות של הפגעות, והפרעה ללכת הביתה, וגם שנאה וגם סקרנות לדעת, ועוד הפעם פחד, ופקפוק אם לא כדאי בכל זאת, לעשות סחור-סחור בכדי שלא יגלו אותך, וכן גם תאוה נקמנית לתת באבי-אביו אם יפול לידיך, או לפחות, להרגיזו קצת כדי שיתפקע לו שם.

ועד כרי כך הילך הדבר עליהם, עד שכשביקש אחד לומר דבר פתח וליחשש חרש משהו. „מה אתה מלחש שם?” אמר אז המשופם, שעוד שהות קלה יבלעו הדימדומים סימני המובהק הזה, וצריך יהיה להכירו אז בגווייתו הגדולה ובכפיה הלבנה המתדלדלת על צוארו, או, כמובן, בעצם היותו אותו גבריאל גופו, שאין ספק שכבר שמעת (וזכר ניחשת בלבך שזה הוא ולא אחר), אחד מכל הסיפורים המרובים על איזה גברוש, או גברי, או גברילה, וגם גבריאלה לפעמים, ולעתים אפילו סתם גבריאל, לפי הענין, השעה והטעם, ואינם אלא תמיד אותו זה המשופם הגדול הניצב בזה ענוד כפיה, בצורות שונות המשתרגות, בכה או בכה, סביב צוארו, — „מלחש — אמר הלה — אתה יכול גם לצעוק, ואפילו לקום ולעמוד ולקפוץ — כלב לא ישימ-לב אליך, מה דעתך רובינשטיין?” פנה אל חוות דעתו של מומחה, אגב התנערו מפתותי האדמה כשהוא מפלה קוצים שנצמדו — „שוכב שלושה קילומטר מן האויב ומלחש לו: פש-פש-פש! מה זה שם עם העצבים שלך?” אמר גבריאל. ואילו רובינשטיין — אותו גוף כמובן — היה מחייך ומניד ראשו „כאן באמת אין לחשוש — אמר — רק עלייך הכביש כשנגיע — כדאי שלא ירגישו בנו”. — „אהה, זה דבר אחר! — ויתר גבריאל ברצון ושף שיפמותיו — אבל ללחוש כאן! בחיי אני אומר לך!” — „גו טוב — חזר רובינשטיין לענין — כעת צריך למצוא את המשעול בצאתו מן הקוצים” (שכן קיצורם של כל האילנות למיניהם הוא עץ, של השיחים לסוגיהם קוף, וכל שנמוך מהם וירוק מהם עשב כמובן — וזה היסכון וגם מעשיות).

מיד פנה רובינשטיין אל אחד ביניהם, חנן (אשר לא דיבר ולא אמר עד כה דבר, ואשר הצצה אחת בו, ולו גם באור דימדומים, היה להעיד בו כי מה חנן ומי חנן — הרי זה פשוט האנס!). והציע לו להקים כאן גל אבנים עד שהם מתפזרים למצוא את המשעול ולסמן את הנקודה הבאה. שעת השקיעה ממששת ובאה, העמעום המוזהב האפיל, וקצת התריג — נרצות אחדות שנמצאו למעלה הוורידו לפתע, במין נקיון-לב מעורר קנאה, ולמטה היו אבנים נחשפות יותר ויותר בצלעות הגב, וסלעים בצבצו, וסירות קוצניות חנו סביב כל סלע, ככבשים סביב השוקת, והמשעול האבוד נמצא ממתין להם בשולי הבתה, ואך באו אצלו, חייך אליהם והמשיך דרכו העתיקה, דרך חמורים ושורי חרישה, ועובדי אדמה מחרישים, הולכי יחף משכימי שחר, ומאחרי ערבית, והיה מושך הלאה על פי קימורה של הגבעה, ואוחז דרכו בכתף הרכס, שנתעקם

כאן בעיגול קל, ושלח מערבה שתי זרועות, כמי שמשתחוה אפיים ארצה, ומכתף אל כתף היה נמשך המשעול במרומי אותו עיקום, פוסה על שרשי הרדליות פוחזות ומרובות, פרושות כמניפה, המצטברות כאן למטה כולן לגזע אחד של הואדי, וזה מעמיק חתור מערבה והגבעות נסוגות לצדדין והוא מתרחב ומשתטה, עד כי במיפסק השלוחות המקוערות הוא נוטל ועושה קו אחד ישר שבקצהו מהלכים מרחבי המישורים מאפילים, ובתוכם, היכן שהוא, יאבד מתוך כשכויים קטנים אחד כה ואחד כה.

אדם ובהמתו בנקל יעשו דרכם במשעול כזה, קצת ידלגו, קצת יעקפו כה וכה, וגם לא יחושו בשיבושי הדרך — אלא שכאן תצטרך להעביר מכוניות של חמישה ושל עשרה טון האחת, ובלילה, בלי פנסים, ומהר ככל האפשר, כשהנהגים אינם מן הטובים ביותר שידעת איימתי, ושמעולם, כמוך, לא היו כאן, גם שמע המקום לא שמעו, ואין בהם אלא, כרגיל, מתיחות ועייפות, ריגונים וחרפות מלוא הלב והפה. לא, קרונות לא תעביר על-פני חגוים אלה ולא על טרשי אבן אלה. ובכן? שמאלה, כבר ראית בגיא שלמטה: אין דרך, ימינה — הרי זה כבר מעבר לגבעות, ממש מתחת חטמו של האויב בטווח כל מכונית יריה (לבד ממחפורות הואדי העצומות הרגילות במישורים), ואין פנאי, בן-אדם, פשוט מחשיך!

כאן חזר מלמטה צביילה, ובשערו כבמלעני דגני הבר, הילת השקיעה, ועמו רעיון. וזה פשוט: קצת למטה מערבה מתרדד הואדי כשהוא נחלץ מתלילות המדרונות הקעורים, נפנה את הדרך מכאן עד שם, ימינה (וכאן נמתח את סרטי הנייר) ושם יהיה המעבר ונקים שני גלים וביניהם געבור, שם נפנה שמאלה ונחזור ונתפוס את המשעול הזנוח במקום בוואו אל שדה הדורה ההוא, וכדאי להתחיל מיד. כאן, הוא כבר הספיק והיה שם וחזר, ואם נצטרך להרביץ פה ושם במעדרים — גם זה לא נורא, מכאן נתחיל וככה נפנה, חבל שאין סיד.

מובן שלא היה דבר נגד ההגיון הפשוט, רובינשטיין פנה להביא את הגיפ שמאחור, והאחרים יצאו ללקט אבנים ולגבבם, המדרון היה אחוז קוצים כולו, יבשים ורעי פגיעה, וכן רגבי אבנים קטנים וממעידים, ירדו בשורה וחתרו בקוצים אל מורד הואדי. צעיפי חושך ראשונים נתלו בחלל, ואילו כמעט-עגמומית נהתה אל דבר שאינו כאן; מעבר לעיקול המיפסק האפילו שלוחות הגבעה המשתפלות, ונראו כאלו היו סוללות תלולות ורצופות חשכה, אשר מעליהן גוועו שמי שקיעה, עבר דגדוג של הרפתקה כשהיו יורדים ככה — הגה בנפשך — פתיחת דרך, תעיה בעמקים עלומים; כל מה שצפון בחובי הלילה כשתרדנה מכוניות מגושמות בעקבות רגליך אלה, במידה ששורדים עקבות לרגליך... פתאום, מתחת הסוליות נבעתים ניתרו בטרטור חרגולים קטנים, כאילו נבעטו, היה חם, וזיעה נכטה בעורף, אתה תרשל קצת בסימון — ומיד השיירה שלך נתקעת בענין ביש, לא, מתעורר תיאבון לעבוד ולהספיק מלאכה יפה, לעשות שהכל יחליק למישרים, וליבלבה הרגשה של שותפות טובה, דומה מאוד לאותה ששרים עליה בשירים בתנועה, אשר תמיד רוצים לדמות כאילו הנה היא כבר.

בתחילה אבד, כמובן, הואדי, ולא נודע אנה בא, וכשנמצא הואדי היו גדותיו חפורות כמצוקים, מיהר לרוץ על שפתו החפורה מתלבט באי-נוחות שמא יחוק מתעתע, ובצוארו ייתלה קולר הכשלון, וכבר היה מצטדק בלבו, אף-על-פי שזה רק קודם ראה את המקום. והיה הדבר תלוי על ראשו באי-נוחות גדולה, עד שפתע נאק בצחלה, כשנמצא המקום מונח לפניו, רדוד לגמרי ומפולש למעבר, „הלו, — קרא צביילה — זה כאן!“ והטמין הדוותה, ברגינות שרגן על המעדרים הללו, אותה טיפשות המכונה „את-אישית“ מתורקת, והכל הסכימו לו, טוב, כאן יהיה הגל האחד, את השני קצת נרחיק, מכוניות של ממש, חמשה ועשרה טון האחת, ונהגים שאינם הכי... ככה עד כאן, ובתווך יעברו את הירדן, איזה ירדן — את הואדי! מה

מתקבל? מלמעלה בקוצים (שעודם מוארים אור שלאחר שקיעה) ועד הנה דרך ישרה — קו אחד. והבה נמתח פסי נייר. האינך מתפעל? קצת נייר לבן מושיע שירה נבוכה, מושיע מרחב שלם נצור, גותן לחם ובגד וכח עמידה — ומה! קצת נייר לבן! — טוב לעבוד כאן, מלחמה שאינך בה אלא פותת דרך חדשה בארץ — זה כבר דבר אחר לגמרי. נגביה אותו קצת שיראו היטב. הנה הגיפ יורה, עובר חלוץ. זה אולי באמת, משמע: חלוץ. — מצב רוח נפלא, מה?

— „נו מה דעתך על הדרך?” נטפל צביילה הכחוש בהתלהבות כשרק קפץ רובינשטיין הגוץ מן הגיפ. לאחר שחנך ועבר את המעבר קב ונקי ללא מאמץ. „לא רע — חשב הלה, — נעמיד כאן איש או שניים לכוון את הנהגים, למעלה עוד אחד, על יד האבנים עוד אחד, ועוד איש אצל הקוצים, ומהדרך עד שמה צריכים עוד שניים—שלושה, כמה זה, נגיד: ששה־שבעה.” — „ואתה חושב שמהו יכול לקרות בדרך כזאת?” לא הניח לו צביילה עד שיהלל מעשיו בפירוש — „לא, אמר הגוץ, זה יהיה בסדר, אינני יודע כמה אנשים נקבל לסידור”. אבל איך המעבר הזה כאן — התעקש צביילה להשיג את שלו — כאילו נוצר בשבילנו?” — „חסר רק שמכוננית תתפנצ'ר בדיוק כאן — אמר אז גבריאל שירד והגיע עם שני האחרים השותקים וגוללים את סרט הניר, מניחים עליו פה ושם אבנים קטנות שלא תסיענו הרוח, נדקרים בקוצים, ומתחנכים אגב עבודתם בטיפולו הרצוף של אותו גברי המשופם, כשהם גוחנים וזוקפים, נבלעים ונחלצים בין חשכה לאפולית — אחת נעצרת, טען גברי, ואמור לעסק שלום, עכשיו, עכשיו צריכים לעבור! די אור בשביל לנסוע ודי חושך בשביל לא להיראות מרחוק! — אבל זה כבר ויכוח נדוש, קפצו על הגיפ שיצא מיד באלכסון, לחזור אל כתף הגבעה ולתפוס את המשעול הזנוח, נעצרו פעם אצל אבן גדולה שהדפו אותה, הציבוה, עוד הכבידו על ראשה כמה אבנים נוספות לסימן, ובדילוג מפתיע קפצו והגיעו אל המשעול, כשהוא עומד להבלע בשדה הדורה, ובאפלה המתעבה.

עדיין לא חושך, ועוד יכולת לראות אדמה מתעגלת מתקפלת מעבר לשדה הדורה, ועוד תבהבו אודים במערב, שהיטב ראית מכאן עד כמה רחוק הוא, וכמה שדות ואדמות מפרידים בינך ובינו, מרחקים שטוחים, רוגעים, מפויסים מחום, ושכוחי מעללי רוח, מעללי אבק, מעללי אדם, ושאר פרטים תולפים, ואיך קצת הוורוד ששם דועך ומתריג ומאפיל, בקפיצות פתאומיות, כאילו באמת צעיף נוסף צנח פתאום. מי אתה מחשב כי בכל המרחבים האלה ביתך שלך איננו, וככל שהם רחבים ומתרחקים, אינם אלא חלק בטל מן המרחקים המפרידים בינך ובין הבית — הגה בנפשך! — אבל זה רק באגב, ולעצמו של דבר אחזה בך התלהבות, ריח האדמה הלילי, וטיבם של השטחים, והדורה הבשלה, השכיחו את השייכות האחרת של כל הדברים האלה, והזכירו דברים אחרים, שלך, מלפני הכל, עוד מאז, שוב ריח אדמה, ושוב ריח קש, משל כל המלחמה חלום יעוף... נטלו וסימנו גם את המקום הזה, ובינתיים השתדלו, באתים, ליישר, ובאבנים לסתום את החריץ הסמוי שלפני הכניסה לשדה, וברגלים שלוחות חוצה רכבו וזוו הלאה, בלב הדורה הזהובה־אפלה, ועצובה קצת, והפליגו במשעול נוח־הקרקע, שהוא, שוב, כמו חזרה מן השדות לעת־ערב, ו...לא, בקרוב יצאו מן הדורה, ושנית נחשף השדה, אלא שכאן, מתברר, התפרעה הגבעה בבת־אחת, כתמי לובן של סלעים בצבצו באפולית, ומדרון תכוף נערף משמאל וצנח מטה, ושיחים השחירו הכא והתם.

ניסו להמשיך ומיד חדלו אצל שן סלע מאפירה, נסוגו ועקפו ונפער מדרון תלול, חזרו ועקפו לימין, וכל התחלה שהתחילו כעבור מה מסתיימת באחת, עד שהפסקו כרכורים אלה, וירדו לשוטט סביב ולבקש מוצא. האפלה מתעבה במהירות; אפקי ראיתך הקריבו ובאו נחפזים לכלאך בעיגול מצער, „לעזאזל — אמר גברי — לא יכלו לצאת יום קודם הנה, השיטה הנפלאה

של ברגע האחרון שלכם? — „שמע גברוש?״ אמר לו צביילה מועט המחזיק הטעמה מרובה. כבר העלו גירה בזה, וכבר הסכימו שאסור להסתובב כאן גם רגע מיותר בטרם מועד, שלא לעורר, מי יודע איך, היכן שהוא בסביבה, תשומת-לב כלשהי, וכבר גמרנו, וכן כבר זכוינו למדי ושילמנו יותר מדי, והגיע זמן ללמוד לקח, האין זאת? „כשאני אמרתי לכם להתחיל מן הסוף ולתזור — לא נח הלה מזעפו — אז אתם באים עם המפות שלכם ועם הצילומים שלכם — תדחפו אותם לאן-שהוא. אני סומך רק על העינים ועל הרגלים ועל הידים שלי!״ „גם על הלשון,״ לא יכול צביילה להמנע. „המפות כאן — התערב או רובינשטיין — באמת לא-בסדר, לא מדוייקות. הואדי הזה, למשל, בכלל לא מסומן. ובצילומי האויר שלנו בדיוק כאן נכנס קצת אור. — אבל נסתובב פה ונמצא דרך. יש עוד קילומטר והצי אל הכביש. ורק איזה מאה מאתיים מטר קשים בירידה הזאת.״ — „חוץ מן הואדי שלפני הכביש?״ — „חוץ מן הואדי ההוא.״ ושתקו רגע לשקול כובד העינים ותומרתם. „תשמעו לי — אמר גבריאל — תשמעו פעם גם לי: נלך לפי המשעול הישן, נגלגל איזה סלעים, ניישר חריצים אחדים, נעביר כל מכונה לחוד, לאט כמה שתרצו — ולא נתחיל להסתובב בחושך. אלה שהלכו במשעול ההוא מאות שנים, הלכו בו לא סתם?״ — „אנחנו נחפש מסביב. אין הרבה ברירות. שמה כבר הרים, ושמה כבר האויב,״ אמר רובינשטיין והתחיל מסתובב כאשר אמר. „נקים גל על כל כמה צעדים ונסמן בסרט — אין ברירה?״ אמר אז מישוהו, לא, זה חנן (הוא הוא האנס), וליקק פרק של אצבע שכנראה נחבלה באחת מאותן האבנים ושתתה דם.

צביילה פרש וירד על כלונסאותיו המרשרשות במכנסיו והמליג למדרון. קצת ירד וכבר טבע באפלה. מיד התנגף בבליטה כלשהי, ונדחף לרוץ כדי שלא יתמוטט. מקום אחד היה שהגביה רגליו כדי לפסוח על שחור שנראה כבור, ולא היה אלא שיח מנוול שתקע בו צפורן עוקמנית ופצח לו ריש של חקי ממכנסיו. התחיל מדדה לצלע המדרון מעל מהמורת הואדי. חלוקי אבן המעידו צעדיו. חזר וטיפס על ארבעותיו אל הגדה. ולא היה שם מקום כדי מזדך מרווח. וכשנשא עיניו נראה היה שכבר הרחיק יותר ממה שפילל לכאורה. מיהר והעגין מבט אל הדובה הגדולה אבל האפלה עוד לא היתה מספקת להוד זהרה שעל כן בוששה לצאת. החיש צעדיו, קיפץ פה ופסח שם על מה שנראה לו בבת אחת גם תלולית וגם להיפך שוחה. נדמה שאבד דרך. אכן, השתבש ופשוט אבד. מצחיק, הרגשה תינוקית כה חריפה. המשיך ללכת, כדי להוכיח למישוהו, ונעשה לו כאילו נלכד בפח. חזר וקפץ לתוך עריסת הערוץ, ושם חש כמי שנסתם עליו הגולל. טירף צעדיו, כמעט רץ, זה עלול להגמר משונה... וכשחזר ויצא אל הגדה היה עומד בתוך שדה של דורה. איזהו מכל שדות חדורה? בראש הגבעה שמימין עוד היתה אינו בהירות שהיא, שסימנה את חיתוך דבשתה כמין צללית חדה. הרגיש כמה הוא מזיע, וכן גם הבחין תחושה מופלאה פושה בו ומתפשטת. המיה לא רגילה מלחשת בתוכי תוכה. משהו שכוה, שכבר נשכח גם שהוא שכות, מרוב דברים וימים, היה עומד להתפס בעוד כלום, וקדמה לו התרגשות מיוחדת, שצפה עלתה ומילאה את ריאותיו ואת נשימתו, דבר כה צלול, כה שקוף ונהיר, שמשונה שאין יודעים מה לומר עליו, אף שאתה חש בו, הולך זורם בך כמימי פלג. ליקק שפתיו, היה בודד ויחיד בעולם. עומד היכן שהוא לרגלי גבעות בתוך שדה דורה, איש אחד באפלה, לא יודע כל דבר מיוחד, לא חושב כל דבר מסויים, וכל תגלית לא גילה, ועם זה חש כיצד מצוי עמו דבר או רגש, תחושה מופלאה מתפשטת, ומפעימה, וכן גם המה כלי-כך, כמעט חבל לסוב ולתזור. משל כאילו הרחיק ובה אל תחומי ארץ חדשה, או אל מקום שמכבר נכסף אליו סתמיות, וזה היה דבר שלו, דבר מקוה, עושה צמרמורת מרוב ראייה חדשה שרואים פתאום. ומרגישים איך בדידות חובקת אותך מעברים — — והתעשת. משך בחטמו. חייך סיפה

לעצמו. והתחיל חוזר. נשם ארוכות ארוכות. מיד נזכר והציץ סביב. טוב. אם שדה כאן — החליט מתוך שלוה וצלילות מיוחדת — גם דרך תוכל להיות כאן. לא ידע מהו זה שדומה כאילו שר בתוכו. ביקש לחזור ולהמשיך באותו דבר — ולא עלה בידו. נבוך. גם בוש קצת. ועבר בקפיצה והחל מטפס ועולה.

„הו—הו“, נשא קולו כדי לקבוע דרכו, קריאה מוורה ומתפוצצת בתוך הדממה המעובה. „מי זה צועק שם כמו חמור“, ענה והשיב לו קול מקרוב, מיד נראה גם כתם כהה ורחב שקשה לטעות בזהותו: „מִתְצוּעֵק־מָה? — מצאת לך איפה לצעוק!“ — „שא — אמר צביילה — אל תצעק, מצאתי דרך“. „סביב כדור הארץ?“ — „לא, פשוט ככה: מכאן ישר, כאן סיבוב (צריך לסמן טוב־טוב). עוד פעם סיבוב שמה, ונכנסים לדורה. למטה“. למעלה היה חם, ובכלל לא היה מובן מה היתה ההתרגשות למטה. מרחוק כבו אתרוני ההבהובים התרוגים מאפירים. היה רצון לומר דיבור תביב. להיות משוקע בעבודה עד שכחון, אחוה עם כולם יחד, הם אינם יודעים כלום. אינם משערים כמה טוב היות עם כולם. קול המייתו של הגייפ התקרב, ועוד רגע וכמו מפתח שנקרע פתאום יצא וכבר הוא הומה סמוך אצלך. ואחת מכל הדמויות שבו אמרה: „נו, עד כאן אפשר להגיע איך שהוא“ — „איך שהוא לא מספיק לנו — השיב רובינשטיין מאצל ההגה — צריך להגיע בקלות. ואיך הלאה, צביילה?“ — „נעשה כאן קסטל קטן“. השיב גבריאל בשביעות רצון והיה אז כאילו באמת כולם סמוכים יחדיו ועושים יחד, איש באחיו יתמכו, והבנה טובה מזמרת, הבנת איש ללב אחיו, ואין צורך כלל לדבר בזאת.

רגעים לא מעטים חלפו עד שהכירו לדעת מה לפניהם. (ועם זאת יהיה כרגיל אור היום מפתיע דימויי איש ואיש), ועד שהקימו כמה וכמה גלים, ושמשו איזה אבנים גדולות, ונחלקו בדבר גודל היקף סיבוב שקרוֹן־משא הגון מתאר בלא לחזור לאחוריו, ובלא שימעד למדרון, מתחו את סרטי הגיר, והקישו פה ושם באתים הקטנות, והסיעו את הגייפ נסיעה של מבחן ושל ניסוי, להוכחת עקרונות הנדסיים שבסלילת דרכים. ונתממשה לבסוף אפלה גדולה וסמיכה, ולמעלה יצאו בזהירות הכוכבים והיתה שלווה ממתונה בעולם סביב לשעת יציאה שלה. לעשות דרכה דמויות, מעבר לגביחות כלבים רחוקות, מעבר לנעירות רחוקות, מעבר לצרצור פה צרצור שם, מעבר לשדות הגדולים והריקים, שותקים וחשכים, על פני כל הלילה כולו. זה הלילה הצעיר שהנה זה התחיל, חם וטוב לאהבה. מיד היית נזכר בשער הגדול של המשק, זה המצולב סריגים (למטה שנים מעוקמים, להודמנויות שונות, ועוברים על כך בשתיקה מוסכמת איש וטעמו עמו), החלוי בשני מרישי ברזל עצומים, שבשעה עצבנית אחת סכסום בתלתלי תיל, ואיך מסיעים את הפשפש כדי המלטת שנים החומקים להם אל השדות, צעירים, מתוחי שריר, ומעוררים קנאה (כשאתה רואה אחרים יוצאים; ומעוררים קצת אי־נוחות כשאתה הוא הנמלט שמה יש איזה מנוול מאחור שעוקב ורואה במבינות, שתוצאותיה הבלתי חסכתיות יזכרו מהר על פני כל כשיביטו בך), ונבלעים בחשכה, ומי יודע מה ממתין להם שם, לילה צעיר וחם.

לא הזמן לא יספיק עוד ליותר מזה. צריך להמתין לבוא האנשים על יד התל שעל הדרך מאחור. נתלקטו סביב הגייפ. גבריאל אמור היה לקחת את חנן ואת השני (כלום לא סיפרנו ששמו יעקב. סייר בחסד, ריזו כשועל ובחור־חמד, פרט למצב־ירוה כשתוקפים אותו בלתי־צפויים, מלה לא תימלט אז מפיו). ולצאת משדה הדורה, שטישטש עצמו ולא ניכר בו דבר כאילו באמת אינו ניפלה מכל שדה דורה שהוא, ולמצוא את המשעול. שהוא מוכרח להיות קצת ימינה (או קצת שמאלה), וללכת בו עד הכביש. לשכב שם קצת, לבדוק את הואדי הגדול שלפני הכביש, לראות מה בעיות יש שם, לסמן אם יהיה צורך, לחזור או לכאן, כדי להוביל

את ההבטחה כשתבוא, ואת השיירה כשתבוא. אם ישאיר שם, ליד הכביש, איש או שניים כל הזמן, אם לא, ועל כל השאר — יחליט בעצמו במקום. הסיסמה היא כזכור: „הלילה לוקחים“.

שלו ומשמשו בידיהם בכרסו המגובבת של הגייפ ומצאו להם איש מעילו המדוהן, ואף־על־פי שחם — לבשוהו, משום שלעולם לא תדע מה עלול להיות, וכן משום שהיוצא צריך ל„חגור“ משהו בצאתו למלחמה. מיד נשתנו צלמיהם בחושך ונסתרבלו יותר, איבדו משהו משל עצמם, ולבשו משהו שאינו להם. נטלו את הנשק, הידקו את אשפות הכדורים. „חכו — אמר גבריאל — אל תרצו בלי ביסקויט ואינה קופסות מיץ“. רגבי השדה וקלחי הדורה עשו או ניחוח כה מוכר וכה טוב, כזה של שדה וגבעולי קש בלילה. חרדה קלה חלפה, או שמא רעדתיקור. „לפי המפה — אמר רובינשטיין — זו דרך ישרה ופשוטה. תמיד לשמאלכם הגבעות. אל תעלו. הכביש קילומטר לפניכם.“ „זה בסדר“ אמר גבריאל ואזר חלציו אגב ענודע דרוש של מתניו. „רק שלא יתחשק לך להדליק סיגריה עלי־יד הכביש — שם בכל זאת, לא־כ־כך...“ אמר צביילה — „סמוך — אמר גבריאל — יש לך עוד מלה טובה או שתיים?“ — „כן, פרטים עוד יבואו אחר־כך.“ — „זה יפה מצדך, עוד משהו, רובינשטיין?“ — „לא זה הכל. לזה־הזמנים כרגיל, אם ההם ידייקו“ — „אוי־י“ — אמר גבריאל — „אז זנו“.

כמה אבנים חרקו, קלחים איוושו, צללים יצאו ומיד נבלע הכל, ונותר שדה היוור אפל ושמים שחורים, מצוחצחי מתרוזות כוכבים. מיד המה גם הגייפ סבב והחל מטפל. „לא רואים כלום“, אמר רובינשטיין, הציצו זה בכה וזה בכה. „לא בטוח אם זה המסלול שלנו“ — „המתן רגע, אני אצא לפניך“, וצביילה קפץ, רחרח כה וכה. מיד קפצה אותה תחושה מתוקה־נרפסת: אבדנו, וטשטשה רגע את הדברים. הגייפ חרחר מאחור, עצבות שהיא רפרפה, והיית עייף מהניסה. עצם רגע שמורות עיניו, נתהפכו לפניו עיגולים עיגולים ומכל כולו של עצמו לא נשתיירה אלא נקודה אחת זעירה שהרחיקה ונפלה לתהום, צונחת ללא חוק — התנער והקיץ, ופסע כמה פסיעות ונתגל בגל האבנים. „הו — נשא קולו — זה כאן!“ והמכונה טרטה ובאה ושמשחה הבהיקה קלושות. נטל והוציא ממחטתו ונפנף בה, והגייפ הגיע אליו, כשרובינשטיין מתפעל מהמצאת הממחטה. „בוא נקפל את השמשה“, אמר, והתירו את שני הברגים המהדקים מכל עבר, ונתעסקו שניהם במאמץ ללא קול, כופפו והשפילו את השמשה על חוטם המכונה, וריהקו אותה ברתוקיה. חזרו טיפסו, וצביילה גחן וידיו נסעדות במכסה שלפניו. „קח קצת שמאלה“ אמר צביילה, סבבו במפנה הקשה, ועלו על גב הגבעה, ומגל אל גל, כשסרט הנייר הדק ורץ בלבנו המועט תחתיהם, אובד ומתגלה חליפות.

מגל אל גל השיטו את הגייפ משתדלים לא לצאת ממיטבע האופנים הקודם, וכך להעמיקו ולחרתו ברור. ואחר כך הצהיב לפניהם שדה הדורה העליון שקלחיו ניצבו שעוונים כנרות לא דולקים, וחזר והדיף ניחות קש לילי וריח עפר. וכבר הם בקצהו, מנסים שלא לנתר על החריץ הסתום, ויורדים במדרון האלכסוני אל מַרְדֵּד הוואדי שנהפך מעבר, ואם תעיין בדבר תמצא מידה של הנאה כשאתה נוסע על פני יצור־כפיך, והוא עובדה קיימת, מעשה שהצלחה, דרך שעלתה. הקיפו את גוש האבן שמן הצד (כדאי להדפו עוד טיפה), ובאו בין שני גלי המעבר וצלחו את חצץ הוואדי ונסו ופנו חזק ימינה ועלו בין הקוצים היבשים, באלכסון אל בין הטרשים החשופים שמלמעלה. וכשעלו למעלה וקיוו להרחבת אפקים, קידמתם חשכה רצה ומדמימה כיאור שחור. אדמה חשכה סביב. הכל מתיראים מן האור, ואם עוד נותרו לפליטה אי בזה בני־אדם (קשה להאמין!) בתוך החשכה הרובצת אין־סופית, אינם אלא חוששים וממתינים להתרחשות זידונה ונשקם בידיהם. רובינשטיין עצר את המכונה והשתיקה. התרומם ועמד על מושבו והשקיף לעברים. „מה העיניים?“ לחש צביילה. „לא כלום. מכאן אפשר לראות את

הכביש". אותו רגע צלח שביט זיקוק ירוק ועשה אור רפאים חיוורין והתנפץ למעלה ונפרט לשביבים, ושרטוטים חוזרים ושטוחים של שדות וגבעות הבהבו כדי כלום וכבו ושנית נתלכד והיה אותו יאור שחור ואטום, ועתה גם נתבקע והגיע נפץ היריה. ואף-על-פי-כן צריך היה להבליג משהו כדי להתגבר על המשיכה המדגדגת להתכופף ולהסתתר. "ראית? שמה הכיוון שלהם" — אמר רובינשטיין — "וכך גם שיערנו" — "שלושה קילומטר טובים, מה?" — "כן בערך". — "ואינם מסוגלים להרגיש בשיירה כשתבוא עם כל הרעש?" — "חושב שלא, וגם אם ישמעו, וגם אם יבינו מיד מה הם שומעים, לא יתחילו לעשות כלום עד אור הבוקר. כאלה הם". — "זה בתנאי שמישהו על הכביש לא ירגיש מקודם ולא יזהיר" — "כן, הכביש צריך להיות מובטח היטב".

אותו כביש, מסתבר, אפילו כביש איננו, אלא מסילה צרה של אבנים מנופצות שיותר משנוסעים על גביהם, בורחים מפניהם אל שולי הדרך, ויורדים, כשאפשר, לתעלות, ובלבד שלא לכרכר על פניהם התדוריות, ודוקא כביש מחורבן זה — הריהו גבול, ורק עוד כאן נותר סדק אחרון שהיום מנסים להשחיל בו שיירה. לא זו בלבד, בין אם תצליח בשיירה בין אם לא, ההם כבר יריחו ריחך, ומחר מחרתיים הם תופסים ומציבים משלטים על תל אברושין ונסתם הסדק הזה. ונותקה הארץ לחלוטין. שמע, השיירה הזאת הייבת לעבור הלילה, והיה מה. שמעת! אכן, טעון הכרה חשובה וציונית זו, הסב צביילה ראשו כהרף אל זיקוק אחר, אדום, שצץ ופרת זרבה יותר רחוק, מעבר לכל הגבעות מערבה, ועשה צללית של קו אופק רחוק, וכבה בלא-קול. והמשיכו דרכם. לנים איש בעבי הרהוריו, עד שהגביהו עינים והציצו, וקפיצה נוספת אישרה את קודמתה: סטו מן הדרך. והיכן זה אם לא אותה בתת-הגטש. הרתיעו מהר ונסוגו על עקבותיהם בתנופה כזאת שמיד העפילו וטיפסו על גוש סלע מאחור, והיה צריך במהלך המיוחד כדי לרדת ממנו, ונפתלו עוד משהו עד שתזרו ויצאו אל גבול הבתה. שהוא הסימן המובהק שנתנו, כידוע, בחלק זה של הארץ. לא היתה ברירה, אלא לחזור ולהקים גלים נוספים שיתנו סימן באותו סימן מובהק. וכשסיימו והיו נכונים להמשיך נפנה פתע רובינשטיין והראה, "הבט שמה?" כי מאחור, מרחוק, היתה שלולית קטנה של אור צהוב רוטטת ונעה לאטה, ועד שאתה תוהה על טיבה. קיפצה פעם וסכבה ושלחה אלומת אור, וחזרה ושייטה לאטה במרחקיה. "מכונית! לחש צביילה בזועה ממועכת — "ממ" — "על הכביש?" — "כן" — נעצו כל כוח ראותם באותו כתם שט לאטו, "פטרול?" שאל צביילה. "חושב שלא, סתם נוסעים להם". עתה הגיע האור למקום שבו פנה וחזר ונעשה סילון כדי רגע, ומרוצתו נראתה חופזת יותר. "לו חשדו במשהו היו מכבים את הפנסים". התנחם צביילה באזני רובינשטיין, והלה השיב: "עוד מכונית כזו שתעבור בעוד שעתיים שלוש שעות — ומלחמה פורצת שמה, ואולי בכלל הארץ". האור נבלע מעבר לתלולית הגבעה. המתנינו עד שיחזור ויצא. נראה היה שהדבר מתמשך יותר ממה שצריך לכאורה כדי לעבור כברת ארץ קטנה. האם ירדו? צרצר התחיל מנסר בין השיחים וצוויחתו חדה. אחר-כך חזר הכתם הבהיר, שלולית האור, והבהבה שטה בדרך. מבליחה לרגעים, מחמת ניתורים על ריסוקי הכביש הרחוק. זיקוק נוסף, ירוק, חתך והבזיק ופקע וכבה. משום-מה חזרה וישבה מועקה בלב והיה נדמה כאילו איזה דבר, ואולי מצפונך, אינו שלוו, או אפשר אין זה אלא משום שאתה זר כאן ורחוק מכל דבר שלך, ומאום אינו קרוב לך כאן. התכנסו וישבו שותקים. ואחר-כך הפליגו למטה בנתיבה שדפוסה לא ניכר עוד.

שני רישומים מאת דוד הנדלר

1 (3) 7 18

קירקגארד וסארטר

ישעיה רבינוביץ

במשחק זה של גילוי וכיסוי לסודו זה שקיפה את חייו. איזו תפארת דימונית מתלווית לצעדיו של אדם, אורבת למחשבתו ולמעשיו, ומוסכת מן השכול ליומו וללילו — כל ימיו היה נרתע מפני תפארת פרימיטיבית זו שמהנחשלת היתה מנבכי האליידע שלה, פוגעת בכל תכנית ותכלית משלו ומעכירה את כמיהתו האנושה לאחיזה באמונה. כאילו שקיעה אפוקליפטית נוראת-הוד תלויה היתה באפקיו, מושכת אותו בקסמי אודם ושחור שבה, וסופה גורפת אותו במין חשק היולי להתפוררות נפשית מוחלטת. אולם ניצוץ טמיר של חיים היה מהבהב בו תמיד, ובכל דכיוו האסתיטיים המילאנכוליים היתה אישיותו חותרת לניצוץ זה, כלכוכב המרטיט בשחור-האודם של השקיעה ומפיג יתמותו של אדם. ניצוץ זה נסתמל לו באמונה המשתקפת במוסר: „אבי שבשמים! האין זה כך? הוי, אותה שעה של שתיקה, בה יעמוד אדם גלמוד ועזוב, בה לא יקלוט את קולך, בה ידמה שפרשת ממנו לנצח, הוי אותה שעה של שתיקה, אשר בשממור נה נצפנו יסורים לאדם — ואדם לא יקלוט או את קולך, באשר ידמה שקולך כבר נדם כולו! אבי שבשמים, שעה זו אינה אלא רגע של דממה בקירבה של שיתת שנינו. תבורך, משום כן, דממה זו גם היא, כשם שמבורך כל דיבור ודיבור שלך אל האדם; אל נא ישכח בן-האדם שאכן דבר תדבר ואף אם שותק אתה, חננהו בנחמה זאת, בשעה שהוא תומך יתדו בך, והר שתיקה מקורה או באהבה, ואם מדבר אתה ואם אחוז שתיקה, הרי אותו אב הנך, אוהב אבהות הנך; בין שאתה מורה לו דרך בקולך ובין שאתה מייסרו בשתיקתך.“*

כך מתפלל היה קירקגארד מדאניה לאלהים, לנפשו, לכוכבי-החיים המרטיט מעבר לפסימיות שבנופו הפסיכני. משווע היה לקולו של האלהים, שבאמת אינו אלא מסמל את קולו גופו, קול האדם, שהנה הוא הולך ומתבהר מתוך סערות המתיימרות לאבד את האמונה בחיים, והנה הוא נפסק שוב, וקמה שעת-שתיקה איומה שבה אין לו לאדם מאום וזלת אותה יחמות-שקיעה פא-

משעה שעמדו החוגים האמנותיים בצרפת על מהותו של הסורריאליזם, שיסודו במחשבה הפאטאליסטית המושפעת מן האַפְסֶרְסיוֹנִיזְם הגר־מני, חזרו ועלו הגעגועים לתווייה ההומאניס־טית, לאסתיטיקה הנשענת על סדרים חברתיים־מוסריים, למשמעת פסיכית הכובשת את איווייה שנתדהרו באמנות הסורריאליסטית כסוסי־פרא. האמנות והספרות הצרפתית שוב נכספו למראהו של אנוש ממש, מתמיד והגיוני. הסורריאליזם בכבודו ובעצמו התחיל מפגין רמזי תשובה אל הריאליות הסיפורית היציבה, אל הטראגיות המבהירה את כשלונותיו של אנוש, ומצדיקה את קיומו גם בזכות חזונו המוסרי וגם בשם הדינאמיקה האסתיטית התוססת בו מטבע בריי־תו.

רמזי תשובה אלה כבר ניכרים באכסיסטני־ציאליות שנתחדשה בבית מדרשו של סארטר. תורה זו בפילוסופיה ובספרות של צרפת משמרת צעד חשוב להתעוררות ההומאניסטית בנפ־תוליה עם הסימבוליות הרומאנטית־המיסתורית ועם הסורריאליות השואגת את שאגת־דמיה הפרימיטיבית. נוכח אלה מתלבט באַכְסִיסְטֶנְצִיא־ליות מאבק־עליה בשלבי האמונה והשכל האנו־שיים, ראשיתה בנוסחה האַכְסִיסְטֶנְצִיאִלִיסְטִית של קירקגארד, בנפש האמלה שיצאה לבקש את בוראה ולחזר אחר עצמה בבוראה, אמנם סאַרְטֶר פרקים הוא נענה להיידאָגָאָר הגרמני, שכל ימיו ראה עולם זה שלנו מיטלסל בהלל יתמות מוח־לסת, ללא כל אחיזה וחסות ותכלית ותבנית מפי האלהים או מפי האדם. אך ביסודו של דבר, גרתע סארטר מפני הפאטאליות הזאת של היי־דאָגָאָר, כל התירותיו, על אף האַתִּיאִיזְם הפור־מאלי שלהן, במסכת החווייה של קירקגארד הן משתבצות.

במערבולת של סתירות פסיכיות נקלע קירק־גארד עד שהגיע לאותו עצבון גדול שלו, גופה האכזר והדומם של יוטלאנדיה מעלף אותו במ־רה־שחורה שלו, ומטביע בנפשו מין חזות קשה, ללא טעם וללא שם, ההולכת ומתקיימת יום יום בחייו. מהלך היה בודד וגלמוד, מטפח בקרבו איזה סוד תורשה, ספק ביולוגי, ספק פסיכני — סוד מוזר מנבא רעות. תמיד נקלע היה קירקגארד

* S. Kirkegaard, Journals, I 282—3.

שלו, "קיימת רק רשות־זמן אחת, היא ההוויות... אדם אשר איננו בְּרִזְמוֹנוֹ של המוחלט, אין הזמן קיים כלל לגבי דידו". דברים אלה הם פרי ידיעה זו שהשיג קירקגארד רק לאחר לבטים של כפירה ואמונה, יאוש וחזון, שנאה ואהבה, יתמות ואחיות: האדם עשוי להשאר בבדידותו כל ימיו אם לא יחצוב את האלהים מחייו ואם לא יגיע לאֲדִנּוֹת בהוויות זו החותרת אל האלֹהִים. וכל זה אינו אלא פירוש להרגשת ה"אני", המשתלם בידע הברור על נהיותיו הזרות של האדם, "כשהכל נדם סביב האדם בשעת־קדושה מכובדה, עת השמים מיטהרים, והנשמה, צפונה מעולמות, מתייחדת עם עצמה, מוצבה לא לעומת אינה בְּרִאֲדָם חשוב, כי אם מול הכוח הנצחי גופו — אז נפתחים השמים וה"אני" בוחזר בעצ־מו, או יותר נכון: הוא מקבל את עצמו כמשהו הניתן לו, או תהא העין רואה את העליון־על־כל, את אשר עין בְּרִית־מותה לא תוכל לראות ואשר לא יישכח עוד לעולמים..."

אולם משהבחין האדם ב"אני" שלו והגיע לדרגת ההנדהות התודעתית עם הקיומיות שהוא מגלם בגורלו, הרי הגיעה לידו שעה מופלאה בה ימצא את עצמו כשר לשאת עין לנפש רעהו, להיות צופה בה, לתהות עליה ולהתקין לה אהדה מלבני. כך חתר קירקגארד מן הבדידות האסתטיטית המסוערת שלו אל החשיפה ראה המוסרית. משבר היה כלים דתיים מקובלים והורס בנינים פילוסופיים, כדי לפתוח מקורות אינטואיציה מוסריים מנפשו ומלבו. קולותיהם של מקורות אלה נשמעו לו מקליטת הקיומיות לאדם, וכך מסכם אָדְגֶר ל. אֶלְן את דיונו בפילוסופיה של קירקגארד:

"אולם הקיום (או הקיומיות — המעתיק) הוא משהו יותר מן החיים. החיים ברובם הם ענין של כלי שני; האדם כרוך שם אחרי האפנה, נשמע לדחפיו ונטפל להרגליו. כל זה הוא משהו אשר יש לאדם, ולא משהו שהוא האדם. הקיום הוא המעין שממנו נובעים החיים ומתחדשים שעה־שעה. משהו נמצא בקרבי ובקרובך הניתן לפירוש והמתאים למסגרת שבה יש מקום לכל מיני דוגמאות של המין *Homo Sapiens*, אולם מעבר לכל זה נמצא משהו אשר פשוט ישנו, אשר תדיר הוא הסובייקט, ולעולם איננו אף בשייכות לגופו, האובייקט. — — — זהו הקיום העצמי, האינדיבידואלי, של בְּרִית־האדם: תכלית תיות שעל האדם לקבלה כמות שהיא, כהחלט של עובדה — וכזאת היא מעבר לכל פירוש."

טאליסטית ועולמית, את הקשב האסתטי שב־עַה זו ירא קירקגארד מכל: בה הותרו הרחשים הזרים ממערות סודו הסתום, בה בקע ועלה אל־ידע זה שבו שאין לו בעלים, תובע את הווייתו של אדם לרשותו, מפר את אהבתו, מחלל את רחמיו, מפיג מתפלתו את טעמה, בו למרותה של אבהות עליונה. את חללה של שעת שתיקה זו שאף קירקגארד למלא מזהרי מכורה שהיתה חסומה בעדו במחסומים אָרוֹטִיִּים־אסתטיים, שמהם כנר־אה היתה מושפעת הפסימיות הקשה שלו — וגם במחסומים של "המקובלות והמוסכמות" בדת ובחברה שאין תוכן כבדן, מתחבט היה יותר מכל בעניני־אמונה־ודת דוגמאטיים־מקובלים, שאותם לא ראה אלא כהסוואה וזלה בלבד של ההתנוונות שפשתה בלבו של האדם המודרני. הרבה יסורים סבל קירקגארד על מדרו בנצרות המוסדית של ימיו — אלא שידע מאד כי "הנצרות איננה במוכּ: כל האדם, היחיד, צריך שייצרנה מתוך לבו". אין קולו של האלהים מוגש במתנה לאינו של בן האדם. צריך הוא שיקדש את עצמו למלחמה בשם הקול הזה, שאף את "שעת־השתיקה" הוא מתונן באהבה גדולה. אולם גם זאת ידע קירקגארד מאוד: האדם יחיד הוא, ואין לו על מי להשען וזלת עצמו, אין קיומו נשמע לו אלא מתוך מאבקי־יחיד שלו, אין קולו של האלוהים נשמע לו בעולמו אלא מתוך מעמקים שלו, שהוא בכוחותיו הוא, צריך להתעלות מהם לדרגת הא־מונה והאהבה והמחשבה היצירתית שבשכל היקור מי יחיד צריך היה האדם לעבור במדורי הקיומיות שבו: בהווליות הבלתי־מודעת אשר שם אורבת עליו האסתטיטיות הקדמונית־האפור קאליפטי, בְּרִשׁוֹת־מוסר מסולפות וברשויות־דת מזויפות — עד שהוא מוצא את בוראו־רבנו, ויחד אתו הוא נת על חוף של אמונה ואהבה. רק אז יאה האדם צופה באור הגנוז האמיתי: כל עברו, כל הגעגועים והכמיות והאימות, הכל מסתלק, לפי שבעצם אין העבר בגדר מציאות, אין הקיום תל עליו — רק מערכת אשלויות הוא בדרכו של אדם אל עצמו ואל בוראו. גם העתיד, על מושגי התכלית הכרוכים בו, אינו אלא הווייה מטעמם של אלה שמעודם לא הספיקו להעמיק בלבו של האדם. המציאות האמיתית היא ההוויות הכבירה שהאדם רודד ומרקע בה ומטה אותה אל "בְּרִזְמוֹנוֹ" המוחלט, אל האלהים.

"ביחס למוחלט", אומר קירקגארד ב"יומנים"

קודמת המציאות למהות; ישות הקיימת עוד קודם שהיא ניתנת להגדרה על ידי מושג כלשהו — וישות זו היא האדם; או, לדבריו של היי-דגאר, הריאליות האנושית. מציאות קודמת למהות מהי? ראשית כל אנו למדים: האדם קיים, בא, מופיע על הבמה, ורק לאחר זה הוא מגדיר את עצמו. אם האדם, כפי שהאכסיסטנט ציאלוז משיג אותו, הוא בלתי מוגדר, הרי זה מפני שלראשונה הוא לא-כלום, רק במשך הזמן הוא (גופו) הווה משהו, והוא גופו מהווה את אשר יהיה. לפי זה אין טבע אנושי בגדר המציאות, כי הלא אין האלוהים אשר ישיגנה. לא זה בלבד שהאדם הוא המשיג את עצמו הווה, אלא גם מה שהוא מבקש את עצמו להיות. לאחר שיוטל לחיקה של מציאות.*

מהנחות אלו יוצר סארטר ופורש בדרכיו של האדם. הוסר העילה החיצונית, התבניתית והי-תכליתית, בחיים משווה עליו תחושה של „עמי-דה ברשות עצמו“, של אי-תלות במרותו של מישוהו ושל משהו. „בראשית האדם הוא תכנית החשה בעצמה — אין שום דבר קיים הקודם לה; אין שום דבר בשמים; האדם יהיה את אשר יתכנן להיות. לא את אשר ירצה להיות. לפי שבמלה „ירצה“ אנו מתכוונים בכלל להחלטה שבידע, הבאה בעקבו של זה שאותו כבר יצרנו מעצמנו — — לפי זה, נטייתה הראשונה של האכסיסטנטציאליות היא לעורר את תחושתו של האדם בזה שהוא מהווה, ולעשותו אחראי אחריות שלמה לקיומו. ואם אנו אומרים שהאדם אחראי הוא לגופו, הרי לא לאחריות על האינ-דיוידואליות שלו בלבד אנו מתכוונים, כי אם גם לאחריותו לכל בני האדם“ (שם).

את אחריותו האנושה של בן האדם דורש סארטר חומר של חירות. האדם חפשי הוא לגפי-שו מראשיתו. בחירתו בחיים ובמציאות, פעולה ראשיתית היא לו; אין עין צופיה ואין רשות נתונה ואין תלות ברשות. לבדו יהלך לו על אדמות ויחצוב לו את חייו מסלע עצמותו ועצמאותו. כל פעולה מעידה על בחירה נטולת-תבנית, ראשונית. כל פעולה אחת-יחידה היא לקיום, להוויות הנרקמת מסכות-מסכות מפיו של האדם היחיד. הפעילות היא רק היא מפגינה את השתלשלות תחושתו הקיומית של בן-האדם, את תהליך הבחירה הנצחי של האדם. אולם בצוות

סופו של בודד זה שקבל את החיים כמו שהם, בימים ובעתירותם, באסונם ובקורטוב אשר שבי-הם, באדיהם, ערפיליהם וברטט זיום בפרגודי אפקים רחוקים, בתעיות שאינן פוסקות ובתהיות שאינן נפתרות. על כולם בידך — ותוך הברכה קשוב היה לרותו של האלהים המתהלכת על פני התהומות. אי-שם, ב„הוויות המחולטת“ שלו מנצנץ היה אור של בראשית ושל אחרית הימים כי עוד. מצערו העמוק ביותר של קירקגארד מהבהב היה שביבו של המשיח שאותו חצב תוך יסורים גדולים מלבו. האיש שימים רבים היה מהלך בשבילי הצפון הקר והמסוער, פגוע האסתיטיקה הרומנטית-הדימונית, התחיל מת-פעל מאהבת האדם המתעטר בקיומו. בקדושתו של הקיום מצאה נפשו ה„ערטילאית“ את „תי-קונה“.

ב

חופה ודחוקה, פגועת הנפתולים האסתיטיים בספרותן של צרפת ואירופה, נתגלגלה „קיומיו-תו“ של קירקגארד. המאמין והמתפלל ל„אביו שבשמים“, לבית-מדרשו של סארטר בתקופה האטומית של המאה העשרים.

רבים הם המגנים את סארטר בפסימיות מופ-רזה, בהטעמת היאוש כמניע עיקרי לפעילותו של האדם. בסתירות מהותיות שבין זיקתו להר-מאניטאריות מיליטאנטית-קידמתית ובין תורתו הגורסת שבאמת אין תזון תכליתי לאדם. כי הלא עקרון יסודי הוא לסארטר, הן בפילוסופיה שלו והן בפעולתו הספרותית, שאין לחיים שום תכלית מוסרית א-פרירית: לא מפי האלוהים ולא מטעמה של איזו עילה אובייקטיבית הנמצאת מחוץ לגופו ולאישיותו של האדם. אין החיים מתפתחים בשבילי האידיאה המשיחית העשויה להתקיים במשך הימים או באחרית הימים, ואין להם אחיזה באמונה בכוח מסדר ומתכנן באיזו רשות עילאית משלו. אם לתכלית חיצונית ומוחי-לטה אנו נתבעים הרי — סבור סארטר — החיים הם אבסורד גדול המשתלב במכשולים אין ספור בדרכו של האדם. אם לדרוש בריאליות האמיתית, הרי האבסורד הוא הריאלי-המתמיד. והשאר: ערכים מוסריים או דתיים מוחלטים, שעל פיהם יתווה לו האדם את דרכו, אינם אלא אשלייה. אין המציאות מכירה שום מהות קודמת לקיומו של האדם. פול סארטר, רבם של האכסיסטנטציאליסטים החדשים, משנן ואומר בשם האכסיסטנטציאליות האתיאיסטית: „אם האלוהים אינו קיים, הרי לפחות קיימת ישות אחת שבה

* J. P. Sartre, Existentialism, Philosophical Library.

Cogito ergo sum אביבנין הוא גם לסארטר, ומכאן הסובייקטיביות שלו, פולחן הפעילות והפעולה, הזיקה ל„אקט“ היחיד והמובדל שכל הקיום „מצטמצם“ בו. מכאן „שיטתו“ הפילוסוף פית ויצירתו הספרותית. אולם עיקר העיקרים במסכת הסארטרית בעצם היא ההתחבטות ההר-מאניסטית של הפילוסוף, המספר, הדרמאטורגן: בחתירתו מבעד לכל מדורי הכפירה האינדי-וידואליסטית שלו לראיית פרצוף באנושות ול-שמיעת קול באנושות. ראיית הפרצוף ושמיעת הקול, תחושת האישיות באנושות, ההתקרבות אל ה„אני“ שבאדם, עשויות להפיג את יתמותו מלבנו. סארטר גופו מגן על תורתו שהומאניסטית היא, על אף עמדתם הניגודית של ההומאניזם הימני-הליבראלי ושל ההומאניזם השמאלי-המארכסיסטי. ובהתחבטותו זו דומה סארטר יותר לקירק-גארד מאשר להיידגאָר. גם קירקגארד כופר היה במוסריותו כמערכת מושגים הניתנת מן החוץ ובנצרות דוגמאטית המבוססת על אינסטי-טוציונאליזם המסמל, כביכול, סדר-עולם קבוע ועומד מפיה של רשות עילאית. גם הוא התחיל מבראשית, וה„בראשית“ מתחילה באדם, מתק-פלת מן היתמות ההיולית אשר בו. מן הסובייקט טיביות המוחלטת שלו. גם קירקגארד אין לו אלא הפעולה המבודדת, פעולה פעולה וחברתה, פעור לה והתכנית והתכנית הרוחשת בגופה והנאצלת מגופה. כהתלבט קירקגארד מתלבט גם סארטר ברשת של סתירות מעין אלו: ה„אקט“ הוא הנותן, הוא היחיד, הוא לבדו הוא, כלוא ומותר ברשותו הוא — ובכל זאת האדם הוא גם „המקבץ של פעולותיו“ והוא גם משקף בעצמותו את האנושות כולה. וכמו קירקגארד שבכל הויותו תוססת היתה האמונה באדם ובאלוהים המתהלך עם האדם, ובכל ישותו נתרכז לקליטת הקול הנענה לו מבעד לעננת „השתיקה“ הסוגרת עליו — כן חותר גם סארטר לעדות נאמנה על החיים כי ישנם, על הקיום שהוא קיים, על האדם המזדהר מן החזון שביקומו. כי הנה כן מסיים סארטר את הרצאתו על האַכְסִיסְטִיצִיאִלִיּוֹת ועל יסודה ההומאניסטי:

„... אולם ישנה משמעות אחרת להומאניות. ביסודה כך היא: האדם לעולם הוא מתוך לעצ-מו; בשילוח עצמו, בהפשטת עצמו מחוץ לגופו, הוא מאפשר את קיומו של האדם; ומאידך גיסא תלוי קיומו בחזירתו אחרי תכליות טראנסצנדנ-טיות. האדם, בתוקף היותו ענין עבור — למעבר (passing beyond) ובהזדקקותו לדברים רק

עם בחירת-עצמו „הוא בוחר גם את כל האדם“. אין לנו פעולה אחת ויחידה אשר לא תיצור בצדה דמותו של אדם שעליו יש לנו לומר: כך הוא צריך להיות, הבחירה להיות כך או אחרת באה אותה שעה לאשר את ערכו של הנבחר, כי לעולם אין אנו בוחרים ברע. תדיר אנו בוחרים בטוב, ואין בכוחו של דבר להיות טוב בשבילנו אם איננו טוב לכל“ (שם).

אכן, חירות זו של האַכְסִיסְטִיצִיאִלִיּוֹת הסאר-טרית הרבה מן היתום היקומי יש בה, אותו יתום שבו נתלבט כל כך סאָרן קירקגארד. החי-רות הסארטרית תכופות היא מעמידה את האדם על מפתנה של ה„שתיקה“ האַפְסִית והאיומה שמבעדה חתר קירקגארד לקולו של האלהים ושאותה רצה למלא מקולו של האלוהים. תוך הדגשה מפורזת של אֲדֻנּוֹת האדם בקיומו תולה פעם סארטר את עצמו בדבר-י-שכול של היידג-גאָר: האדם יתום הוא מטבע ברייתו ביקום זה שלנו, ואין לו על מי להשען, אולם באמת אין יתמותו של סארטר מקפחת כל שבכי תקווה ובטחון לאדם. נהפוך הוא: סארטר נטפל לסוב-לימאציה של היתמות באי-תלות, בחוסר-זיקה למרות היצונית. בדרגה זו הופכת היתמות אספקלריה לקיומו של האדם, לרעיון הפעילות והבחירה שלו, לדרך תכניתית שלו. היא משמשת עכשיו עקרון דינאמי בתהליך מפעולה לפעולה, מבחירה לבחירה — תהליך הטבוע בתחושת עצמו של האדם ובזיקתו של האדם לקיומיות שהוא יוצר ומוטר לגורלו. סארטר גופו מודה בצער הכבוש באספקלריה זו, צער שלפרקים הוא גובל ביאוש. זהו „צערן של אברהם“. „ידוע לכם אותו סיפור-מעשה: המלאך צוה לאברהם להקריב את בנו. אילו באמת היה זה מלאך שבא ואומר: אתה הוא אברהם, צריך אתה להקריב את בנך — היה הכל על הצד היותר טוב, ואולם כל אחד מאתנו עשוי הוא שיהא תוהה: היתה זה מלאך באמת? והאם אני אברהם באמת? מה הוכחה מצויה בידי? — וכך מוטל על כל אדם לומר לעצמו: הבאמת אני הוא האיש הרשאי לפעול באופן שעל ידו תהא האנושות למדה: כך תעשי? ואם אין בן-האדם אומר כך לנפשו, מסכה בלבד הוא חובש על צערו“ (שם).

כך הולך סארטר ומציין ציונים לתורתו. ראשיתו, כאמור, בהרגשה ש„אין דבר בשמים“, שאין אלוהים בעולם ואין סדר וחזון נשפעים ממנו ליקום ולאדם. הנחתו היסודית של דיקארט

האדם הפועל והדוצר. זאילו האכסיסטנציאליות, על אף האתיאיזם והסובייקטיביות הקיצונית שלה, מנסה סוף-סוף להניף את מחשבתו של האדם לדרגת שלטון, מעטירה את האדם בהכרת עצמו, בהקפת עצמו, בשיקופו של היקום ב„אני“ האנושי. באלה מתכפרת כפירתה של האכסיסטנציאליות במוסריות עליונה ואובייקטיבית המ-טה את דרכו של האדם. האכסיסטנציאליות מכ-ריזה בעצם על תשובתה של האמנות והספרות בצדפת מחתחתי האל-ידע (לפי השפעתו של ק. יונג והאכספרסיוניזם הגרמני) ומן האבטומאטיזם הפסיכי לבהירות השכלית התודעתית שבבחירה האנושית. בצד תהייה אל המושקע באפלולית נפשו של האדם (וגויהיה זו הלא היא המכריעה בכל הספרות הסימבוליסטית הסורריאליסטית באירופה) נראית התפיסה האכסיסטנציאלית ער-רגת למעלה, אל האישיות שביאוושה מרקצת את קיומה. בתורתו וביצירתו של סארטר אין מקום לאותה פאטאליות פסיכית, המתנחלת במוסר-קליות יקומית שלה, למן המיתוס הטרוריסטי-טורי שלה ועד ליצירותיהם של שופנהאואר, ואגנר, ניצשה והאכספרסיוניזם הגרמני החדש — זמנה לכל העולם המערבי. אם האדם יוצר את יקומו מעצמו, אם היקומיות שלו מתגלמת מחדש בכל פעולה ופעולה שלו, אם כל פעולה כשהיא לעצמה מסמלת בחירת-ראשית חדשה מצדו של אדם — הרי לא תתכן באמת גם כל מסכת מוסרית או דתית נתונה מלכתחילה. אלא שממילא לא תיתכן גם כל תפיסה פאטאליסטית התולה את חייו של אדם ברצונו של כוח החולש על היקום מחוצה לו. ותשוב הדבר שזכור: התפיסה הפאטאליסטית מעולם לא הסתפקה בראציונאליות הפילוסופית, בהגיון ה„שיטתיות“ שבמחשבה ובליכודי רעיון שבי-מופשט. כי הלא הללו עשויים היו לסמל את האדנות שבשכל ואת הכוח שבהגיון ומחשיבים את תודעתו של אדם יותר מכפי שנראה לנתפ-סים לפאטאליות. זה על אף כליה הפילוסופיים והתיאולוגיים, מתימרת תדיר לגרוף את ההכרה האנושית התודעתית באיוז תחושה אוקינזטית שאין חוקי האדם חלים עליה. והתחושה הזאת ברשותה של האסתטיקה היא תוססת — באס-תיטיקה שמעולם לא נתחסלה בה התפארת הקדומה המיתוס ער בה עדיין ותמוסיקאליות שלה מסמלת את הרצון הטבוע בבכי הבריאה, מוסיקאליות מספיגה וסופגת הכל. כך מתעלה שופנהאואר, למשל, לדרגה אסתטיית כבירה.

כשהם נוגעים במצבו זה, מצוי הוא אצל הלב, על מרכזה של העובדה עבור-למעבר. אין שום יקום זולת יקומו של האדם, יקומה של הסוב-ייקטיביות האנושית. קשר זה שבין הטראנס-ידענות כיסוד-מוסר לאדם (לא במובן שהאלו-הים הוא טרנסצדנטי, אלא בסימן האנושי של עבור מעבר) ובין הסובייקטיביות במובן שאין האדם שם מחסומים על עצמו אלא שמצוי הוא תדיר ביקום האנושי — הוא מה שאנו מכנים הומאניזם אכסיסטנציאלי. הומאניזם, לפי שאנו מזכירים לו לבן-האדם שאין מתוקק זולתו, ושבעצם יתמותו צריך הוא שינקוט עמדה לעצמו. גורסים אנו שעל האדם לקיים את עצמו כאדם, לא תוך פנייה כלפי עצמו, כי אם בבקשת תכלית מחוצה לו, תכלית שהיא גאולה לעצמה“ (שם). בעצם אין ה„שיטות“ האכסיסטנציאליות האלו — לא זו של קירקגארד ולא זו של סארטר — מסתלקות מן התפיסה האינטואיטיבית היסודית שלהן, והיא התפיסה האסתטיית שיצאה להפיג את מכאובה באלוהים או באדם. הבחירה, הפעור-לה, שינויי תבנית וקונפיגוראציה באינסופיות שלהן, הסובייקטיביות המוחלטת שבפעולה החד-פעמית, הצירוף של „עבור-למעבר“ והנגיעה בתופעות הנשפעות מקיומו של האדם, והוא גופו עומד במרכז קיומו — כל אלה מצטרפים לשגב של מסתורין אסתטי שמרובה בו המראה על הרעיון, ותחושת „קולות מים רבים אדירים“ מחפה בה על הליכוד הפילוסופי-המחשבת. האתיאיזם של סארטר אינו אלא חיפוי קלוש על אותה רחישת האומות שקירקגארד היה נפגע ממנה עם „היות האדם לבדו“ — העמדת-פנים מול אותם החזיונות האפוקליפטיים שהיו תוקפים על קירקגארד מן הגוף החיצוני והפסיכי שלו. בדבריו של סארטר רוגשת אינסטינקטיביות כבירה. מכיון שהוא כופר בכל „צו קטיגורי“ מוסרי שלפיו יש לנקוט בכלל באינו שיטה מוסרית תורשתית, הרי כל חתירתו הסובייק-טיבית מקבלת צביון של דחיפה פרימיטיבית. סתירות אלו, הנקפות על חשבונה של שיטתו הפילוסופית, מסתתמות כשאנו נגשים ליצירתו הסיפורית והדראמאטית. אולם זוהי זכותה של האכסיסטנציאליות, שהיא משמשת מאמץ יציאה מן התסבוכת האס-תיטית הפרימיטיבית שבה נלכדו האסכולות האמנותיות והחדשות בצרפת. הללו הטביעו את הומאניזם של המאה הייט בכי המסתורין והסורריאליזם שאינם מודים בחשיבותו של

ומצשי־משיח שלו. האדם צריך הוא שיגיע מן הפאטאליות, לפי שאדון הוא לעצמו. הוא המשיח והוא הנגאל. הוא האוקיגוס והוא הקברניט. הוא האסתטיקה והוא האתיקה. הוא המיתוס והוא האדם המשתלט על המיתוס.

ככל שיצדקו העוררים על האכסיסטנציאליות כתורה, כפילוסופיה — את הנסיון האמיץ שלה לרומם את תשיבותו של האדם כאדם אין בידם להזים. סארטר גופו מעיר שבאמת „אין האכסיסטנציאליות אתיאיסטית במידה כזו, עד שבנפשה הוא להוכיח שהאלוהים אינו קיים“ (שם). אולי חש גם סארטר שהכפירה בקיום האלוהי אינה אלא מס לאפנה הסוציאלית והפיר לוטופית של זמנו, בעוד שפולחן האדם שלו אינו אלא ציון גדול אחד בנפתולי הליכתו אל האלוהים...

וכן ניצשה רבים אחרים. ודוקא בדרגה האס־תיטית הזאת, יצאו סארטר ובית מדרשו להחזיר לידע האנושי את כבודו והדרו. האדם אמנם נשמע לרגשיו של האוקיגוס מלגו ומלכר: ישותו של הלה מבקיעה מבעד למראות ולקר לוח של עליות ושקיעות בנפשו ובעולמו של האדם. כל הוייתו של האדם הוא התנודה הזאת במודע ובבלתי־מודע. חלק אורגאני בלתי־נפרד ועצמאי הוא בתנודה האוקיגוסית המהווה את המיתוס שלו. ואילו כקירקגארד כסארטר אינם גותנים לראשו של האדם לשקוע בתפארתו של המיתוס הנצחי. צפה הגולגולת על פני המים ואינה טובעת בנבכים. תדיר זוכרה היא את עצ־מה ולפיכך — אינה שוקעת. אם תטבע — יטבע היקום. כי הלא היקום האדם הוא. והפאטאליות אינה אלא אשליה. „אופיום“ מרדים את כוחותיו של האדם היחיד, מחליש חתירות־גאולה שבו

כל זמן שאנשים רבים המאוחדים יחד חושבים את עצמם לגוף אחד, הרי יש להם רק רצון אחד המכוון לשמירה על הקיום המשותף ולאוסר הכלל. כל קפיצי המדינה הם אז חוקים ופשוטים, וכללי המעשה שלה ברורים ובהירים... טובת הכלל נראית בכל מקום באופן ברור, ודרוש רק שכל ישר כדי להבין מה היא. השלום, האחדות והשיון הם אויבי הדקדוקים המדיניים...

מדינה שמנהלים אותה בדרך זו, נזקקה לחוקים מעטים מאד; וכשמתעורר הצורך לחוקק חוקים חדשים, מורגש הוא בכל מקום. מי שמציע אותם ראשונה אינו אלא מביע מה שהכל הרגישו מכבר, ואין צורך בהשתדלויות ונאומים כדי לתת צורה של חוק למה שכל אחד ואחד כבר החליט לעשות, כשאך היא בטוח שגם האחרים יעשו כמוהו...

אולם כשהקשר החברתי מתחיל להתרוסף והמדינה נחלשת, כשהצנינים הפרטיים נעשים מורגשים והחברות הקטנות מתחילות להשפיע על החברה הגדולה, הענין הכללי משתנה ומוצא לו מתנגדים. אין עוד אתרות גמורה בדעות. הרצון הכללי פוסק מלהיות רצון הכל. מתעוררים פולמוסים ומחלוקות, והעצה הטובה אינה מתקבלת בלא ויכוחים.

(י"ו ק רוסו, האמנה החברתית, 1762)

נעשה אדם

(סדרש זוטא)

מ. ליפסון

בשעה שעלה במחשבה לפני מי שאמר והיה העולם לברוא אדם, נמלך בפמליה של מעלה, לבש כביכול מלך מלכי המלכים הקדוש־ברוך־הוא פורפירה של שקיעת חמה של בראשית ונתעטף טלית שכולה תכלת־רקיע וישב על כסא־הכבוד ומלאכי־השרת עומדים עליו.

אמר להם הקדוש־ברוך־הוא:

— נעשה אדם בצלמנו כדמותנו.

אמרו מלאכי־השרת לפני הקדוש־ברוך־הוא:

— רבנו של עולם, בראת ארץ, בראת שמים, בראת יבשה, בראת ימים, בראת צומח, בראת חי, בראת תחתונים, בראת עליונים, בראת עולם הזה, בראת עולם הבא. כתי־כחות של מלאכים ושרפים ואופנים וחיות הקודש יש לך ברקיעים וברקיעי־רקיעים וכולם מקבלים עליהם עול מלכותך ועושים רצונך ואומרים שירה לפניך, בשר ודם מה מועילך?

נענה שר של יום ואמר:

— עתיד אדם, שיכהה גלגל חמה במעשיו הרעים ובעוונותיו הרבים, בזדונות וזדוני־זדונות, מחשיך יום ועושהו לילה שכולו ארוך.

נענה שר של לילה ואמר:

— עתיד אדם, שיעבור בלילה כל העבירות שבעולם, גניבה וגזילה, גילוי עריות ושפיכות דמים, הן ותולדותיהן ותולדי־תולדותיהן.

נענה שר של חמה ואמר:

— עתיד אדם, שיעשה חמה אלהות. כודע ומשתחוה לה ונשבע בה ובונה לה בתי־ארה ועושה לשמה במות ומזבחות ומקריב לה קרבנות.

נענה שר של לבנה ואמר:

— עתיד אדם, שיעשה מעשהו בלבנה כמעשהו בחמה.

נענה שר של אש ואמר:

— עתיד אדם, שישרוף עולם ובאי־עולם באש של יצר הרע ובאש של מחלוקת שאינה לשם שמים ובהבל פיו של שבועת שוא ושקר וכזב ולשון הרע ורכילות וליצנות וגיבול פה ודילטוריה ומלשינות וכפירה ומינות.

נענה שר של מים ואמר:

— עתיד אדם, שישעבד את המים. סוכר נהרות ונהלים בסכרים וסכרי־סכרים וכופם לגלגל ביום ובלילה גלגלים וגלגלי־גלגלים וכל מיני מלאכות ואומנויות, מתרחץ ומשתטף במים וטובל בהם מטומאתו ומכבס בגדיו ושורה כל מיני מישרה ועושה שופכין, אף הוא מזייף במים יין ושיכר וכל מיני משקים.

נענה שר של גשמים ואמר:

— עתיד אדם, שיביא מבול לעולם.

נענה שר של שלג ואמר:

— עתיד אדם, שישחיר כל לובן ויסאב כל זוך ויכעיר כל יופי ויטמא כל טוהר.

נענה שר של רוח ואמר:

— עתיד אדם, שיכניע וישפיל את הרוח. מקצץ בכנפיו, צוררנהו במפרשי סירות ואניות, מזורה ברחת, מטחינו בריחים, משאיבו מים, מגלגל עליו כל מיני מלאכות ועיסוקים.

נענה שר של אדמה ואמר:

— עתיד אדם, שיזלזל באדמה, שממנה נברא וממנה נוצר ועל שמה נקרא. חופר באדמה בורות שיחים ומערות, חוטט ומוציא בני-מעיה של זהב וכסף ונחושת וברזל, אוכל במלוא פיו חלבה ודמה, מלחיה ושמניה, ממלאה כל מיני ביבים של שופכין ומטמאה טומאת מתים.

נענה שר של ים ואמר:

— עתיד אדם, שיכבוש את הים מנחשולי ונחשוליו עד תהומי תהומותיו, משבר כוחו ומשפיל גאותו וממעט דמותו. בוקע בו בסירות וארבות, בספינות ואניות, כופתו בשלשלות של ברזל, משבשו ברשתות ומכמורות, תנין וליתן בחכה מעלה, שולה שפוני טמוני תהום ועושה בהם סחורה.

נענה שר של יער ואמר:

— עתיד אדם, שיביא כליה על יערות בראשית, מקצץ באילנות ועושה, נופס ועיקרם, עצים למלאכה ולהסקה. חושף יערות ומברית כל חיה מרכזה וכל עוף מקנו, בונה בקתות ובתים המזהמים את האויר וביירות גמלוניות המעניקות גלגל חמה ודוחקות רגלי השכינה.

נענה שר של צמח ואמר:

— עתיד אדם, שיחבל וישחית כל צמח צומח וכל ירק מוריק, פוסע על ראשי עשבים ורומסם ברגליו, משלח בהם רגל השור והחמור, תולש פרחים רכים עד שלא הגיעו לצביונם ולשיעור קומתם ומוכרם בפרוטות בשוק על מנת להריח בהם ולהטילם לאשפה.

נענה שר של חי ואמר:

— עתיד אדם, שיטיל בעלותו על בהמה, היה ועוף, עושה בהם מלאכה ועושה בהם סחורה, מכה ורודה בהם, שותה חלב מיניקות ואוכל ביצי דוגרניות. ולא עוד אלא שנוטל בשמתו של חי וממלא כרסו בו.

נענה שר של שלום ואמר:

— עתיד אדם, שיעשה מלחמות גדולות, מלחמות-עולם, שיש בהן דם ואש וחרב והרג ואבדן. יוצא למלחמה בשפעי-שפע קלגסים ובכל מיני כלי-זין ושופך דמים ומרבה יתומים ואלמנות וחולים ובעלי-מומים ועניים ואביונים ובריונים וליסטים מזוינים ומחזיר את העולם לתהו ובוהו.

נענה שר של יין ואמר:

— עתיד אדם, שיביא שיכרות לעולם.

נענה שר של חיים ואמר:

— עתיד אדם, שיאכל מעץ הדעת ויביא מיתה לעולם.

אמר להם הקדוש-ברוך-הוא:

— אתם רואים ראייה אחת ואני רואה שתי ראיות. אתם רואים צלתו של אדם ואני רואה צלתו ורואה חמתו וחמתו מרובה מצלתו. אתם רואים חובה ואני רואה חובה ורואה זכות ואין חובה מכפה זכות. אתם מדתכם מדת הדין ואני מדתי מדת הרחמים.

עתיד אדם, שיעשה שותף לי במעשי בראשית. מה אני יוצר, אף הוא יוצר. מה אני צר צורה, אף הוא צר צורה. מה אני בורא עולמות ומחריבם וחוזר ובונה וחוזר ומחריב, עד שאני אומר: זה רצוי לי, אף הוא בונה עולמות ומחריבם וחוזר ובונה וחוזר ומחריב, עד שהוא

אומר: זה רצוי לי, ולא עוד אלא שהוא משבח מעשי ידי וממלא פגימת הבריאה ומתקן עולמי. חורש ומשדד חורע וקוצר ומעמר חורה וטותן וארפה ומוציא לתם מן הארץ. גוזז ומלבן ומנפץ וצובע וטווה ואורג ותופר ועושה לו כסות בימות-החמה מפני החמה ובימות-הגשמים מפני הצינה.

אופה ומבשל וצולה וקולה ומתקן כל מיני מאכלות ומטעמי-מטעמים. נוטע עצים-מאכל ליהנות מהם ואילני-גוי להתנאות בהם. נוטע כרמים וחומר ובוצר ודורך ועושה יין המשמח אלהים ואנשים. עושה גנים ופרדסים וממלא פני תבל תגובה. מרכיב זרעים ונטעים וצמחים ופרחים ויוצר מינים ומיני-מינים של פרי האדמה ופרי העץ. בונה בתים וערים וכרכים ומרבה ישובו של עולם.

הופך ים ליבשה ויבשה לים.

מושל בגאות הים ועובר ארצות ימים ועושה סדן הארץ אחד. צולל במים אדירי-אדירים ומעלה פנינים ומרגליות מרהיבי עין ומרהיבי דעת. מגלה רזי עולם ותעלומות הסבב וסתרי הבריאה. מוציא מים מסלע ואש מצור ושמן מבטן האדמה שולת דברו על כנפי רוח וקולו הולך מסוף העולם ועד סופו. טס בגבהי מרומים על עבי שחקים, דרך נשר בשמים. קלט מן האויר קולות ובנות-קולות ובבואות ואיקונים ועושה אוזן של מטה כאוזן של מעלה ועין של מטה כעין של מעלה. יושב על כסא-מלכות ועטרה בראשו ואלפים ורבבות כפופים לו ומוראו עליהם ומקבלים מרוחו ומלכות הארץ כעין מלכות הרקיע.

פותח שערי היכל הנגינה ומנעים זמירות, שלא שמעה אוזן של מטה ולא שמעה אוזן של מעלה ואומר לפני שירה, שלא אמרו מלאכים מעולם. עולה ומתעלה לחמשים שערי-בינה. מכיר בי ובאדנותי וביחודי ומודיע טיבי בעולם. מקדים נעשה לנשמע ומקבל תורתו מסיני ועוסק בה לשמה, ללמד וללמד, לשמור ולעשות. בונה לי בתי-כנסיות לתפילה ובתי-מדרשות לתורה ומכל העולמות אין לי בעולמי אלא דלית אמות של הלכה בלבד.

עושה שבתות וימים טובים באכילה ושתיה, שיש בהן נשמה יתירה ורוח יתירה. הולך בדרכי ומידבק במדותי, מה אני רחום, אף הוא רחום, מה אני חנון, אף הוא חנון, מה אני גומל חסדים, אף הוא גומל חסדים. עושה צדקה וחסד, מאכיל רעבים, מלביש ערומים, מכניס אורחים, מבקר חולים, קובר מתים, מנחם אבלים, עושה דין יתום ואלמנה. מתקדש בקדושה שבטהרה ומיטהר בטהרה שבקדושה ומנכך גופו כנשמתו ונשמתו כנשמתם ורוחם של דרי מעלה.

מוסר נפשו על קידוש שמי ובא עלי באש ובמים. מעמיד דורות ודורי-דורות של חכמים וסופרים העוסקים בתורה ובחכמה ומרבים דעת בעולם.

מעמיד נביאים ובני-נביאים הצושים ורואים ברוח הקודש ותוהים תוהן הדור והחוננות החדרות.

חזרו ואמרו מלאכיה־שרת לפני הקדוש־ברוך הוא:
 — רבונו של עולם, אם יש רצון מלפניך לבדוא אדם, ייעשה רצונך, אלא אם יברא אדם
 בצלמנו כדמותנו, מה בינינו לבין בשר ודם?
 אמר להם הקדוש־ברוך־הוא:
 — עשוי אדם לעלות כמה וכמה מעלות על מלאך ועל שרף, חייכם, אני ואתם באים
 לשמוע תורה וחכמה מפי אדם וליהנות מפתחי פיו בזה ובבא, ולא עוד אלא עשוי אדם לנצחני
 ואני שמח בנצחונו, ושכינה מה לשון אומרת:
 — נצחני, בני! נצחני, בני!
 מיד —
 „ויברא אלהים את האדם“.

שְׁקוּי חַמִּימוֹת וְזֵרוּחַ עֲצָבוֹן

א. פֶּרְסֵמֶן

שְׁקוּי חַמִּימוֹת וְזֵרוּחַ עֲצָבוֹן
 יִבְקַע כְּלִיל מְכַל מַגַּע הַפְּלֵא,
 מְבַדֵּל־חַיּוֹךְ מְלִכּוֹת לִי, וּבְקָטָן
 תְּהַגִּיגִים מְלוֹא־אֶרֶץ נְתַקְפְּלָה.

הוֹ לֵהֵט עוֹ שֶׁל חֶסֶד־פְּזִירוֹן
 כְּמוֹ אִיוֹ לִיפִי קִיג, חֲלוּף לְעֵלֶס,
 וְכֹל שְׂצָרְךָ בּוֹ לְקוֹם אֶרְמוֹן
 שֶׁל זִיו וְבִשֶׁם לֹא נִשְׁקַל בְּפֵלֶס.

עוֹלָם הֶאֱרַץ לְקִרוֹתוֹ בְּדֵרוֹמוֹ
 קֶפֶץ הַפֶּל אֲשֶׁכּוֹל, הַפֶּל תִּסְאָרְתָּ,
 וְלֹא יִדְעֶתָ מִהַ שְׁבִיר שְׁלוֹמוֹ,
 וְלַעֲתָ לְקוֹת מִהַ שְׁצִיפְתּוֹ נְמַהֲרָתָּ.

אֵךְ תֵּאֱהָבְנוּ גַם בְּהַעֲרָם
 רְקוּזֵי אֶבְדָּן בּוֹ יִמְרוּרִים לְשִׁבְעָה,
 וּבְכֹל מְאֹד־אֲדָם תִּבְנֶה תְּרָם
 אֵת הַעוֹלָה עַל כֹּל שְׁעִיר וְגִבָּה.

ספרים

לדרכו של הרומן ההיסטורי

יעקב בכשטיץ

„הבתולה מלודמיר“ מאת יוחנן טברסקי.
הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים תש"ט.

שתי דרכים ליצירה בעלת רקע היסטורי: להעמיד אישיות היסטורית, התפתחותה וגורלה במרכז היצירה — או להסתפק בעיצוב תקופה וסביבה מסוימת בתוכה, בשני המקרים כאחד אין לתבוע מן היוצר בשדה הספרות היפה תמונת היסטורית מדעית על כל תגיה; אין ספרות יפה היסטורית. ההיסטוריון אסור לו להמציא, ואילו הסופר לא רק רשאי, אלא אף מצווה על ההמצאה, ההיסטוריון חייב „להתרחק“ במידה מסוימת מן הנושא שהוא דן בו, כי רק הפרספקטיבה של הזמן מאפשרת לסקור בשקט מדעי ובמבט של בקורת את המאורעות החשובים שבתקופה. חובה על ההיסטוריון להשקיף על מאורע היסטורי גם לאורה של תקופה מאוחרת יותר ולחרוץ בהתאם לכך את משפטו. לא כן הסופר ההיסטורי: עליו ל„שקוע“ בתקופה שהוא דן בה ולנוע בתחום גבולותיה; מוטב לו שלא יגלה ידיעות יותר מאלו שהיו לגיבוריו; עליו להמצא בתוך מעגלי הייחוס, לגשום את אורם ולחיות אתם את עלילות יצירתו. — גדולה חירותו של הסופר, אבל גם הסכנה הצפויה בחירות זו גדולה יותר ורבים הנכשלים במעין „חכמה לאחור“, שהיא אומנתו של ההיסטוריון.

חובה נוספת מוטלת על מספרה של „יצירת גיבור“ היסטורית. ביצירה מעין זו עליו לתאר לא רק יחיד פועל וסובל, לא רק חד-פעמיותה של תופעה היסטורית, אלא, נוסף לזה, גם את העולם הגדול מתוך פרספקטיבה רחבה יותר. שכבות שכבות תיבנה איפוא יצירתו: שכבת האני של הגיבור גופו, בעל הרקע הקדמי; ושכבות העולם, היררכיים, שבהן שורה אישיותו של הגיבור.

כרי, יש הבדלים ביחס שבין השכבות השונות, והדרגותיו של היחס הזה קובעת את הסוגים השונים בתחום האפיקה. כך, למשל, חלשות שכבות היררכיים בנובילה, הרואה ענין בראש ובראשונה, כמו הדראמה, במתיחות האורך, ההמשך. לעומת זאת מעצב האפוס את העולם על מלואו ועומקו, וכן נקבע הרומן על ידי התכנים שהוא מעצב נוסף לראציו המיוחד של

הרומן. בעוד שהנובילה יש לה שני תנאים: התרת המתיחות שבעלילה חדת הסימונים וציור מקרב של הגיבור, הרי ברומן נדחקים שני התנאים הללו לקרן זווית לעומת תיאור ההתפתחות. מעבר זה הוא הראציו המיוחד של הרומן, ומכאן תיאור אופי מתנהג בדרך התפתחותית. סגנון הרומן מהייב כל דבר המבליט את ההתפתחות הזאת והוא מגוגל לכל המטשטש אותה. אי לזאת הרומן האמנותי המעולה הוא זה שלא נאמר בו דבר שאינו עומד בקשר עם „אידיאת היסוד“ של הרומן.

ב.

„הבתולה מלודמיר“ ליוחנן טברסקי הוא רומן היסטורי המעצב את החתומה אופיה, אמונותיה ודעויה תיה של הגיבורה הראשית, ועם זה הוא מעביר לפנינו את העולם הגדול יותר, בן תקופתה. התומר ההיסטורי שנמצא בידיו על הבתולה מלודמיר דל מאוד והעדרו נותן ליוצר בעליכשרון חירות רבה להמצאות ושילוביהן. דבר זה הל רק על שכבת האני של הגיבורה, ולא על השכבות של העולם הסובב אותה. הידוע לנו היטב; כאן אין חירות רבה להמצאה, כאן אפשר לעצב עובדות היסטוריות ולהשקיף עליהן רק במעין זכוכית מגדלת.

האכססוויציה של היצירה היא מלאכת-מחשבת ממש. הגיבורה חנה רחל — שמותיהן של עקרונות תנכיות ואמהות, *Nomen est Omen* נולדה להורים אמידים במקום בן שציפור לו. חנה החוט הראשון לגודלה הטראגי, היא נולדה בשנת תקע"ה (1815), שנה שבה נפטר שלוש אדמו"רים (הרבי מלובלין, המגיד מקוונין, והיהודי הקדוש), ולפי אמונת החסידים, שמקורה בדברי חז"ל, אין צדיק נפטר מן העולם עד שנולד צדיק כמותו. מכאן נשמת צדיק שנתנה לה, והרי זה החוט השני לגודלה המיוחד. החוט השלישי הוא המוטיב הארוטי הידוע של הפירוד בשל הבדלים אתניים ברומאנים הקדומים וניגודי מעמדות ברומן האורח. זה החוט המשולש, המוצא לגורלה הטראגי של חנה רחל. לאחר שהגיבורה נקטה אומנות גברים בידה והחליטה ש„היא לא תהיה ככל הנשים“ (עמ' 8), ולאחר שביטלה את אירוניה הפורמאליים בלבד עם יצחק (עמ' 17), כבר נבטו ניצני הטראגדיה שלה, טרגדיה של אישיות חד-פעמית.

דרגות שונות בהתהוות אופיה, אמונותיה ודעותיה

העקירה מן הגלות, כאילו זה התפקיד שיצחק המת חטיל עליה. היא עולה לארץ, אינה מסתפקת בישיבה בארץ, אלא תובעת ישובה של הארץ וקוראת לנוער שיצא מבין חומות ירושלים להתישבות הקלאית (עמ' 237–236, 249). רק המות מביא את ההתרה לתסבכתה הנפשית, והמחבר שם בסי הרופא הצעיר, בנו של יצחק: „עם כל שברוני הייה ונפתולי ארחותיה, דומה לי שחייה לא היו קיבוץ של מקרים נפרדים, במשך דורי דורות היתה האשה בישראל נטולת קול. היא ביקשה לתת לה קול, נלחמה על אשרה בגשמיות וברוחניות... ולא של האשה בלבד. היא ראתה דברים לא בבחינת עובדה דוקא, אלא ביקשה שורש העובדה. ומה רבה עוד העבודה לתיקון האדם והעולם, מה רבה?״ (עמ' 253) בקטע אחרון זה מיצה המחבר את דעתו על הגיבורה וראויה דעה זו לדיון מפורט.

ג.

המחבר מבקש לראות בגיבורה לוחמת לזכויות הנשים, ולא להן בלבד, אלא לתיקון האדם והעולם, ואולם המבקש לראות עדיין אינו רואה ראייה ממש. לא, הגיבורה לא היתה נציגת הנשים, למרות מינה, ואם גם הייה לא היו „קיבוץ של מקרים נפרדים״ מבחינת התפתחות אופיה וטראגיותה — הרי מבחינת אידיאית אין באישיות טראגית זו משום יחוד. את סוף דברי הרופא-המחבר אפשר היה לומר על כל אחד מהרביים שבאותה תקופה וגם על מתקני-עולם ישרים אחרים שבכל התקופות. אלא מאי? משום שזו הייתה אשה — הרי כאן שורש הטראגדיה ולא מכאן החיסוס ל„שורש העובדה״. מפוקפק מאוד היא קריאתה האחרונה של גיבורת היצירה להתישבות הקלאית, קריאה זו אינה עומדת בפני הבקורת לא מבחינה אמנותית ולא מבחינה היסטורית. אין שום כורח אמנותי לדרישתה האחרונה של הגיבורה, כשם שאין כל סמך אמנותי ביצירה לרצונה „לעקור את הגלות מלבו של היהודי״, וכן אין הדברים מוכתבים על ידי איזה צורך היסטורי, חוץ אולי מתפיסתו ההיסטורית של מחבר הספר, שהסיג כאן את גבולו של ההיסטוריון על חשבון אמנות היצירה ואמיתותה הסנימית. מודרניזאציה זולה כמעט הם דבריה של הגיבורה על הישוב הישן: „גם בישוב הישן יש צד ברכה... החזקת הישוב היתה להם מצות המצוות. אתם תמשיכו בבנין הארץ״ (עמ' 251). מי מדבר כאן? הגיבורה, הנה רחל הרבי, השקועה עד יום מותה בדל"ת אמות של תורה ומצוות, שאורח מחשבתה דומה בכל לזה של האדוקים בני דורה? לא, אלו דברי המחבר, בעל המגמה הבולטת יתר על המידה והמקלקלת את שורת ההגיון והחדירה לרות התקופה.

של הבחולה מלודמיר. בתחלה הרי שאיפתה לראות אושר עם יצחק ארוסה כשוה בשווה, ואין בשאיפתה זו כל מטרה אִמאנציפאציה לאשה בכלל. לאחר ביטול אירוסייה עם יצחק, „העילוי מלודמיר״, בן גורף הארבות, ואי ביטול אירוסייה הרוחניים, היא מפרנסת את כל מחשבותיה להראות ליצחק, שבינתיים נתעלה לרב, נשא אשה והוליד בנים, ש„אם אינה גדולה כמוהו בתורה, גדולה היא ממנו במעשים טובים״ (עמ' 41). והרי היא מניחה תפילין, נעשית לאדמו"ר, „בתולה רב״, אומרת „קדיש״ אחר מות אביה ועיניה מופנות לכלל האנשים — נשים לאו דווקא — „משום שגם אנשים שאינם קטנים בשנים מבקשים אמא... אמא עילאה, אמא רבתי ובפרט בעת צרה״ (עמ' 41). אף היא, הבחולה מלודמיר, זקוקה לאם ושואלת להיות אם. על קבר אמה ובשיחותיה המדומות אתה היא מתחרשת ומקבלת על עצמה תפקידים חדשים (כך, למשל, עמ' 27–25, 48, 119, 252 ועוד). כל חייה וחזוניה אומרים: אמא (עמ' 188, 203). בשלב הת' סתחות זה מעמידה היא הכל על המשפט: „אם אלהים אינו אהבה, אהבה בלבד, האהבה היא האלוהים (עמ' 48). אהבתה ליצחק שלא באה על סיפוקה נעשית רוחנית ומוצאת לה סורקן בזות אלוהים־אהבה. נפתולי חייה הפרטיים קיימים, אבל היא רוצה לחוש בהם רק משום השנאה שמסכיבה ולא מחמת מצבה. וכך היא מבקשת את גאולת הכלל: „מי יגאלנו כולנו מכל השנאה הזאת שמסכיב, מגועל הנפש שבין אדם לחבירו?״ (עמ' 55). לאחר השיתה עם הטשר־נבלי ולאחר נפתולי נפשה בהתיחדות עם ספריה — „האין מחשבה בחינת עיבור, יניקה ולידה; כשעה שבאה מחשבה באדם היא בבחינת עיבור; מקבל תענוג מאותה מחשבה היא בחינת יניקה, וכשבאה המחשבה לידי גמר היא בחינת לידה״ (עמ' 75) — היא שואלת את נפשה: „ואם לא אגיע לגאולה פרטית, איך אבקש על הגאולה הכללית?״ (עמ' 76). בכל הקרוב לה היא מבקשת לראות את בבואתו של יצחק — אך תמיד היא מתפקחת. כך מאבדת היא את עצמיותה לגמרי בשנות נישואיה לאבא'לי (עמ' 130). ולאחר הגירושין היא באה לידי הכרה „שגאולת אחרים וגאולת עצמת — גאולה אחת הן״ (עמ' 164). עוד פעם מתלחק ניצוץ תקוה בלבה, כאשר ההזדמנות לכתוב ליצחק באה לידה. במכתבה האחרון היא מנסחת את דעתה: „כשהייתי צעירה, ביקשתי לעקור את הגלות מלבו של היהודי, ואולם עכשיו מרגשת אני שיש לעקור את היהודי מן הגלות״ (עמ' 152). לאחר מות יצחק היא מנסה להבנות מעלה השני, פשוט העם, כדי להחזיק לפחות בשמו של יצחק, ורק בואו של שד"ך מארץ ישראל מזכיר לה את מחשבתה על

ד.

תפיסה טנדנציונית זו נראית גם במקומות אחרים שביצירה, וביחוד בשכבות-היררכיים, כשהמחבר יוצא מהתחום הצר של שכבת הגיבורה. בדרך כלל חלש יותר עיצוב העולם הרחב, כאן אתה רק שומע, כאן יש ואינך רואה כמעט מאומה, ומכל מקום אינך חש בדופק החיים האמיתיים כשם שאתה חש בו בשכבת האני של הגיבורה. ההיתה כאן כוונה תחילה להבליט את שכבת האני? אם כן, היא מופרכת מעיקרה, כי דוקא בעיצוב שכבות-היררכיים מובלטת יותר שכבת האני, ואפשר יש כאן רתיעה מפני עיצוב עולם ידוע היטב, הבולם את ההמצאה הפיוטית? אך בשום סנים אין להצדיק את ההבדלים ברמת העיצוב בין עולם ההשכלה ועולם החסידות, הבדלים מובהקים כל כך עד שמתקבלת מעין חלוקה של "שחור ולבן", המדגיש את הטנדנציוניות של המחבר, כל הגבורים תבולטים בין החסידים מתוארים בגישה סימפאטית, אנושית, על מעלותיהם וחולשותיהם. יתירה מזו: הם נאבקים עם חולשותיהם, לעומת זאת אין המשכילים, ואפילו ההשכלה עצמה, באים לכלל עיצוב, וממילא — לכלל אובקטיביות אמנותית. להיטך, על ההשכלה נמתחת ביקורת גם כשוו עומדת בסתירה עם מעשי אנשיה ואפילו כשוו זורסת את הגיון התפתחותה נושאת, כך מתואר משה יוסף, כורך הספרים, "השדר כן" להשכלה, בצורה מגוחכת (עמ' 18), ובנימין, אחי יצחק, הנוסע לריב"ל ונתפס על ידי החוטפים, מרגיש שספרי ההשכלה "מרעיבים ואינם משיביעים" (עמ' 56) — ואם כך לשם מה נסיעתו לריב"ל? ומה טעם לשים בפי משכיל דרוש חסידי כזה: "ידוע בהיפוך אותיות, 'יעוד', והוא בעל 'התעודה בישראל' יורגני את דרכי, יודיעני יעודי בחיים" (עמ' 95), ומה עלובים המשכילים ביוחזיהם עם החסידים, מה חלשות תשובותיהם לבליסטרותיהם של החסידים! (למשל, עמ' 161—160), מדרך תיאור זו לא נוקה הריב"ל בכבודו ובעצמו, המחבר שהראה כשרון המצאה נאה בעיצוב דמותו של ר' מוטייל מסשרנוביל, ראש החסידים, רסחה ידו בטפלו בריב"ל, ראש המשכילים, אף קו מקורי אחד משלו לא העניק המחבר לדמותו של ריב"ל, לפנינו רק ציור עובדות היסטוריות, לעתים בהבאת דברי ריב"ל גופו, כלי לשרש את דברי החנופה לניקולאי הראשון, שנאמדו או נכתבו בלב ולב. בעמ' 114 מדבר ריב"ל על עצמו בלשון סכתביו (ראה היסטוריה של הספרות העברית החדשה" ח"ג ל"קלונר, עמ' 49); גם דירתו מחוארת (עמ' 111) כמעט בלשונו של א. ב. גוטלבר (ראה קלונר, שם, עמ' 41) הוא הדין דבריו של ריב"ל על חברת המשכילים (עמ' 113, ראה קלונר שם, עמ' 57) ספק אם אפשר לקרוא

לדרך עבודה זו בשם עיצוב אמנותי. ואף זו: המחבר עובר בשתיקה אף על השם "ציון" שריב"ל ביקש לתת לחברת משכילים זו, לעומת זה כדאי להקביל את "ההשתקה" לטובת החסידים: בעמ' 79—178 דורש יצחק, הרב בקונסטאנטיין ישן, בגנות ההשכלה ובהכרח לעלות לארץ, ואילו העובדה ההיסטורית בעיר זו אחרת לגמרי: כתיבת קובלנה לאלוהי ישראל ומסיי רתה לידי מת שימסור אותה לגבוה (ראה דובנוב, חלק ט' עמ' 113), — וכי לא מצא המחבר כל קו סימטאטי, יהודי, לאומי ואנושי בריב"ל ובפעולתו הציבורית לטובת צמו, קו הראוי לעיצוב אמנותי לא פחות? אתמהא! (ראה קלונר שם עמ' 39—65), אגב, את הספר "אחיה שילוני החוזה", שריב"ל כתבו בסכנת נפשות ממש, ספר המסכה אהבה עזה ליהדות, מוכיר המחבר לשם סניטה בריב"ל (עמ' 116), אף על פי שמבחינה היסטורית לא יכול הדובר לדעת על הספר הזה שנדפס רק בשנת 1864.

באיפה ואיפה של עיצוב וחוסר עיצוב יש משום בקורת היסטורית, ואולם על הסופר לחיות את חי גבוריו, להתהלך עמם ולא לחרוץ "משפט" עליהם, לפנינו איפוא המשך הנסיון, שהחל לפני שנים רבות, לשיר שיר שבת לחסידות מתוך גנותה של ההשכלה, כאילו הא בהא תליא, ולא היה כדאי להתריע על תר פעה זו, אילו היה יוזנן טברסקי תזיון בודד בדורנו, אף א. א. קבק בטרילוגיה שלו "תולדות משפחה אחת" הלך בדרך זו, והרי שוב נסיון של "חכמה לאחור", המתנגד לא רק לאוביקטיביות אמנותית אלא גם לאמת היסטורית.

הרצון לסגנן את ההיסטוריה מוליך את מחברנו לאפילוג של "הבתולה מלודמיר", לקריאה לישובה של הארץ, שמע מנה התחסידות הקדימה לחזות את הדרך הנכונה, ומפעיה יצאה איפוא "חיבת ציון" ואילו ההשכלה מאן דכר שמה! והרי ההשכלה ברוסיה — ובה מדובר — עמדה בשתי רגליה בחיי היהודים, כאבה באמונה את כאב צמה, גלחמה לשינוי ערכים בחיי צמנו, הרימה על נס את הפלודוקטיוואציה וטישחה בזכות יצירותיה בעברית את הרומאנטיקה הלאומית, ובכל הפעולות האלו מקום נכבד לריב"ל, היבוא מי לחשוד בנו שמתוך שכחה של ההשכלה אנו באים לדבר בגנותה של החסידות? לשתי התנגדות מקום נכבד בתחילת צמנו, ולאיוו מהן מקום נכבד יותר, על זאת יכול להעיד רק ניתוח מדעי של צורות חיינו ותכניהם כיום.

ה

סוגיה בגני עצמה, שיש בה משום חידוש בספרך חנו, הוא אומן תיאורתי של י. טברסקי המראה רך דרך בבואה את התחליכים הסנימיים בגיבורת הסיי

יש סיבות המצדיקות „שכחה“ זו. כך, למשל, „נשך כח“ הזמן ב„הר הקסמים“ לתומאס מאן. הדגויותם של החיים בבית הבראה לחולי ריאות בשוויצאריה, הדחוקים מכל תנאי חיים כתיקונם, יוצרת את החוץ שהזמן חולף במהירות כזו שנוטים לומר „אתמול“ למה שאירע חודש קודם או אפילו שנה לפני ה„אתמול“. אם אין שוני בין „היום“ ל„אתמול“ ובין „המחר“ ל„היום“ מיטשטשים הגבולות, ומתכווצות המידות האובייקטיביות של הלוח והשעון, אם יום אחד הוא ככל הימים, הרי כולם כהאחד, והזמן הוא מעין „הזה תמיד, נצחי“, מעין „עכשיו“ קיים ועומד, כי אין עושים היום שוב מה שעשו אתמול, אלא תמיד ולעולם עושים אותו דבר, או לפחות, הושבים שעושים אותו דבר, מכאן שכחה הזמן, מה שאין כן במקרה „הבתולה מלודמיר“ על חייה הנפשיים הערים הזאני סנטיביים.

מזדה ביחוד ומסליאה בסתירתה היא קביעת זמן אמירותו או עניו של אבי הגיבורה. בעמ' 16 אנו קוראים שבקטנתה של הגיבורה היה אביה איש מצליח „ולא היה מעסיק עצמו בעסקי ממך“, וכן גם לפני לידתה היה אמיד (עמ' 34) וכן עד סוף ימיה כשהוריש תוך לבתו (עמ' 49), ואם כן מהיכן לפתע התיאור הבא: „כשאבא היה עוד עני, היו אורחים רבים נכנסים אצלו... כמה למדה חנה רחל חן...“ (עמ' 25) — אימתי היתה תקופת עוני זו בקטנתה של חנה רחל? עמל רב שיקע המחבר בסגנון הספר הזה הוא קב ותיק ממש (פרס לפליטות קולמוס בודדות), כך הצליח המחבר בעיצוב גזנת המיוחדת של התקופה בזכות אמרות רביים ומגוייזים, גימטריאות, נוטריקין ועוד. אמנם ריבוי הסממנים הללו יקשה את הקריאה על הדור הצעיר, אך אין זה גנאי למחבר.

פרוזה של משורר

א. ב. יפה

ש. שלום: אדמה ושמי שמים, פרקי מוכרה, ספריה „דזור“, הוצאת עם עובד, תלאביב תש"ט.

הפרוזה של ש. שלום אינה שונה במהותה משיירתו; אתם הנושאים, אותה אתמוספירה ואותו המתח המוכרים לנו מיצירתו השירית מצויים גם בפרוזה שלו, וערכה של זו הוא בהשלמה שאי משלימה, בפירוש שלה למה שאינו „מחורר“ בשירים, כמה תחיות וסמלים החוזרים בשיירתו, אתה מוצא להם כאן הסבר וביסוס עובדתי, יש כמה בציות ומוטיבים המובצים כאן אפילו ביתר עצמת.

יצירתו של ש. שלום היא שלב מסוים בהתפתחות

פוא. דרך זו מקובלת על משוררים וסופרים רבים מתמידי פרויד, האוהבים „לטייל“ בשדות החלום, הלוחם למחצה, איבוד ההכרה וכדומה, יש יתרון אפנותי רב לצורת תיאור זו, שהרי הדמות במתווה מכילה בקרבה יותר מאשר כל דיבור מושגי; אין למצות את הדמות על ידי מושגיות, אפשר רק לחזק את סבלה, לחוש את תחיותיה והיא מתגוננת מפני כל העברה לתחום המושגים, ואם הסופר כראה את תחיותיה של אינו דמות, או מה שהיא חושבת לתוויה, בהשתקפות בלבד וטווח את המראה בשיקולים עובדתיים ממשיים על החויה המדומה בדיבור ישר מפני הגיבור, הריהו מאפשר לקורא השתתפות חיה וערה יותר מזו שבמיסירת הדברים בצורה רגילה, דוגמאות נאות לצורת תיאור זו ימצא הקורא בשיחה של גיבורת היצירה על קבר אמה (עמ' 26—25), חוץ האם לאחר מות האב (עמ' 48), שיחת הגיבורה עם יצחק המת (185—184) ועוד.

בעיה אחרת, שהמחבר לא הצליח להשתלם עליה, היא בעית סדרי הזמנים ביצירה. בראשית היצירה אפשר לעמוד על גילה של הגבורה מתוך היקש מגילו של יצחק ארוסה (עמ' 16, 147), כן אפשר לכאורה לקבוע את גילה לפני גירושה מאבאלי, היא שנת פטירתו של המגיד מטשרנוביל, שנת 1837, כלומר, הגיבורה היא כבת עשרים ושנים (עמ' 29—128), אולם גיל זה נסתר ממקומות אחרים בספר: בעמ' 91 מדובר על „גזירת המלבושים“, חזייתה בשנים 1844/48/50. הרי שבזמן הגישה עם אבאלי היתה הגיבורה לפחות כבת שלושים! א. גודלפאדן, שנולד בשנת 1840 מופיע כאן כנער, בן שש או שבע לפחות (עמ' 174), מכאן שבשעת קבלת התשובה מיצחק לפני מותו הגיבורה היא למעלה מבת שלושים, ושרב ממקום אחר ביצירה נסתרת גם קביעות זמנים אלו. הגיבורה כתבה את מכתבה ליצחק אחרי גירושה מאבאלי; יצחק נוסע לקרמניץ ומשוחח עם אברהם בר גוטלבר (עמ' 159 ואילך), והרי אביב ישב בקרמניץ בשנים 1833/4/6, נמצא שאחרי גירושה היתה הגיבורה, לכל היותר, כבת עשרים ואחת. אלו רק מקצת מן המהירות שבסדרי הזמנים ואת אלו אין להצדיק מבחינת הכרח האמנותי, יתירה מזו: ממה יצחק ואילך אנו מאבדים כל אחיזה לחישוב הזמנים המאשרעות, התפתחות הדעות של הגיבורה, רמזיו של המחבר (עמ' 100, 187, 202 ועוד) יותר מהם מגלים הם מטשטשים. הדי יש הכרח וענין לראות את התפתחות הדעות והאמונות ביחס לגיל נרשן, ועל אחת כמה וכמה בחוץ יחיד במינו ובמקרה של בגרות קודם זמנה.

אמנם, יש והרומאניסטן „שוכח“ את הזמן, אבל

בעתות פנאי היו יוצאים לטיולים ארוכים ברכיבה. וכאשר החליטו לעלות לארץ-ישראל תחלו לומדים מקצוע המפרנס את בעלי ואף קנו לעצמם מכשירי תעשייה ביתיה, מבלי לבטל כמובן לימוד התורה וקיום המצוות. ואם המיזוג הזה של הלכה ומעשה לא עלה יפה וסוף עיסוקם המעשי מפתח-נפש — אפשר שלא באידיאליזם הטהור והתמים שלהם הקולר תלוי, אלא במציאות הקשה שנתקלו בה. אך הם לא נרתעו, כי תורתו של האדמו"ר היתה נר לרגליהם: „ארץ ישראל לא תיבנה אלא על ידי אלה היודעים את הסוד של זריעה ללא קצירתה, של בנין בית לא לשבת בו, של נטיעת כרם לא לחללו, כי בעוון שנאת חנם באנו החורבן, ובזכות אהבת חנם תבוא הגאולה“.

חוננם של החסידים המאמינים ביעודם לובש בדבריו של ש. שלום צורה המתעלה על המלל השיגי רתי והמקובל, צורה בעלת מתח פיוטי גבוה. כך בתיאור הפסיכונה ההמונית הגורפת את האנשים כאילו בלא-דעת, וכך בתיאורו המפוכח עדיאמה של היחיד, הרואה את התהום הפעורה לרגליו ומוסיף לצעוד קדימה, מפני התכרת הסמוי. יריעת הפרט, השוורה אורגאנית ביריעת הכלל, נפרשת ביתר הבר לטה בפרשת העקירה מעולם הודאות של הצרי-הרבי, — שהיתה מעין מלכות העומדת ברשות עצמה בהרי הקרפטים, — דרך הטלטולים והטרדות של היי-תארעי וההפקרות בווינה בשנות המלחמה הראשונה, אל אדמת השממה, האוכלת יושביה, של ארץ-ישראל, אל חברה הסרת מסורת ומסגרות, העומדת, כביכול, כל רגע על סף ההתפרקות והכליון. כמה מחוויות המלחמה המוכרות לנו מ„פנים אל פנים“ ומ„און בן פלא“, ניתנות כאן בפרטיהן הריאליסטיים ובמשמעותן הגור רלית: החייל הניצב על הגשר עם רובהו בידו — אות כי המלחמה פרצה; הילדה שנצמדה בקרון הרכבת האפל אל גופו של הילד ונותקה ממנו פתאום — באכזריות; הגשר המרחף בין שני צוקים על פי תהום, „כקשר אחרון ביני ובין נוף העולם“; האשה המשליכה את עצמה מן הגשר אל הנהר והצעקה „אדם מה עשית“ בפיה; חיילים הפוגשים קצינים גבוהים ברחוב ומסירים כעל צארוני מדיהם את „הכוכבים“ — אות כי בטלו חוקים וכללים וכל אדם כטוב בעיניו יעשה...

כשירתו של ש. שלום כן גם הפרווה שלו מעמידה את האדם בסכסוך תת-הכרתי עם החברה, עם אלוהיו ועם עצמו; האדם נתון בתוך התנועה, בתוך המערבולת, אך אין הוא יכול להיות מאושר, אינו יכול להסכים למציאות זו, אף שהוא יודע כי הנו בהכרח חלק ממנה. ואם ראה דור אחד בשרי רתו של ש. שלום את כישויו ההולם יותר, הרי לא

ספרותנו הצעירה על רקע העליה השלישית ונפתולי ההשתרשות בארץ. כמה וכמה משוררים ניסו לבטא תקופה זו, אך ש. שלום מבטא אולי בצורה העמוקה והאופיינית ביותר את החינוך הזה. על כל ניגודיו וקרעיו, כי הוא חי אותו באינטנסיביות יתירה: המעבר מהי רוח ובטלה לחיי-מעשה, מודאות אל ספקות, מאמונה להתפקרות, מתום-ילדות אל סערות-עולם. בפרקים „בשערי ציון“ מצטיירת תמונה של התלהבות המונים, של אותה תנועה, הנהדרת בתוסר מעשיותה ובתמימותה, שהקיפה מאות חסידים שגמרו לעלות לארץ-ישראל ולהתפרנס מיגיע-כפיהם. בשרי-טוסים מעטים מעלה המספר את האוירה ששרדה בבית הרבי וברחוב היהודי בגולה, לפני ימי המלחמה וה-עליה, מכאן גילויי השנאה והפחד („הרגשתי כי כל כך רבה רעתם אלינו, עד כי רק מותנו עלול לגאול אותם מאותה הרגשת אשמה שאנו מעמיסים עליהם בקיומנו יוסיים“). ומכאן האמונה העיוורת ותתמימת בגאולה קרובה (הרבי מדרוהוביץ' מספר „על יהודים מופלאים שראה בילדותו, שהיו שוכבים לישון לבושי קפטניהם והבושי השטריימליך לראשם, מקלם בידם ואזורים על מתניהם לבל יתמהמו חס ושלום אף רגע קל בתקוע שופרו של משוח“). ואף הדמויות הבודדות המצוירות על הרקע הזה מגלמות את הלך הרוח של התקופה. „על הרצפה, שוכב ר' יודיל מסתגף, בסיטום ידים ורגליים ונותן שירמסוהו ברג-ליים, בשעה שנדחקים לשמוע תורה מפיו של הרבי“.

ולעומתו האדם הנאור, הרבי מסדיגורה, אשר בשעה שסיר לורגנס אוליפאנט בא לביתו לבקש ממנו שיתן יד להגשמת תכנית-רחליו על שיבת היהודים לארצם, והכל לענו לו, שכן „כיצד יצליח ה„סיר“ עם פמליא של הולכי בטל לתקן על רגל אחת מה שלא הספיק הקדוש-ברוך-הוא לתקן במשך אלף ותשע מאות שנות גלות“ — השתיקם הרבי בקפידה ואמר מתוך אנהת: „לו יהיה בדרך הזה — ובלבד שהגאולה תבוא במהרה בימינו... ש. שלום מתאר כמה מן הגילויים האנושיים הנהדרים מהווי החסידים: בהערצה הוא מתאר את דמות הסכתא שלו, נכדת הרוזינאי, ש מפיה שמע כי „החסידות לא באה לעולם אלא כדי להכין את ישראל לקראת עצמאותו, עצמאות של חירות ומשמעת כאחת“... „בזקנה זו, — מספר המשורר, — ראיתי את הכוח הזה לחיות ככל האדם, בלי גיגונים של התקדשות וכלי העויות של דביקות ועם זאת להאמין ולכוף על אחרים את האמונה, כי כל התנועה ששוטה בחיים — קודש היא. האכילה והשתיה, השיח והשיג, ההליכה לטיול והנסיעה לנאות קיץ — הכל כמצווה ועומד מפי הגבורה“.

החסידים האלה לא היו מסוגלים בר-אמות של עולם ההלכה; בימים שקטים,

ועיניה קמות ממכאוב. הנה נער קורס התתיו, דם שוטף מפיו... וכו'.

חלק מן הפרשות המסופרות כאן בצורת זכרונות כבר הועלו על ידי ש. שלום, שנים רבות קודם בפרוזה האבטוביוגרפית שלו, ב"יומן בגליל". אין בסיפור הלירי הזה אפילו זכר להסוואה הנסיונות מסופרים במישרים, בגוף-ראשון, המספר הוא מורה לילדי ישראל בגליל, והוא מבקש להיות ככל האדם, מבקש להטמע ולא להבדל מאחרים. אבל שונותו הבלתי-מנגעת מתגלה באלפי דרכים, למרות רצונו, ואפילו מבלי שהוא ירגיש בכך. הוא מדמה כי "חדל להיות אחר" אך לפתע הוא מגלה כי "מאחורי כל אותם התיאורים המפורטים ומאחורי כל אותם המעשים יום יום הולך וצומח בקרבנו זה הדבר הלוהץ כעופרת על הלב ועד מחנק יגיע, ילפות ולא ירפה". הרגשת מועקה זו נגרמת מפני אי-שלמותו עם העולם, אותו העולם שהוא כאילו שקוע בו רובר ככולו נראה לו פתאום מורד, מתגלה לו בכל אי-ריאליותו. בעודו ילד חש בקוצר תפיסתו, הרגיש כי רק "אפס קצהו" של העולם נהיר לו: "השאר מתעלם, נמשך לעצמו למרחוק". ובבגרותו עוד תחזק הרגשה זו של הליכה בשולי החיים, ההרגשה שהחיים האמיתיים ממנו והלאה, כי "אינו יודע לנחש מה נרקם ונארג במשך כל אותם הימים מאחורי חלונות אטור מים, בסתר דלתים נעולות", "האחרים" יודעים כביכול יותר ממנו על הוויות העולם הזה, זוהי הרגשה סובייקטיבית בהחלט. הוא הציץ לתהום היי-הנפש, ונפגע. ומפני שהוא חי בהכרה ובחנות גם יחד את החיים הללו, מתגלות לעיניו אותן התהומות שכולנו פוסעים עליה כמסוגנורים. כפילות הראייה עוברת כחוט השני בחייו: היא מצויה בחוויות הילדות, בעולם המבוגרים הרחוק, באמונה, באהבה, ביחסים עם הבריות, חייו נרקמים בשני שטחים, במצוי וברצוי, בהוי ובחזון; אישיותו מפולגת בין ה"אני" הרציני לבין ה"אני" הרואה את המגוון שברציני; ויש אשר בתוך-תוכם של החיים הוא יגלה פתאום כי החיים אינם אלא אחיזת-עינים, תיאטרון, והספק שולח שיניו בכל. "הי, מולדת מולדת, אני כאן, אני הוא אשר קראת לי משחר ילדותי, אשר אמרת לי תמיד כי מחכה את לי זה אלפים בשנת! אי זרועותיך המושטות לקראתי? אי המקום אשר פינית לי בתוך לילות שממונד? איפה את?" יודע הוא כי עד הוא "לדברים גדולים בפשטותם, אשר לא ידע הזמן משלם ואשר לא ימה זכרם מלב רואם", אף-על-פי-כן — "יש עק" דות שהן עזות מן המות ומעמיקות מן התהום, והע" קדות הללו חיינו הם... כי לחיות נולדנו בארץ הזאת — והחיים אינם הראשית ואינם האחרית, אמצע הם

זכתה לכך בשל גויש-צורות או יסיי-הלשון. אלא משום שהביעה במתה ובהעזה מה שמשוררים אחרים כיסו והצניעו, מדעת או שלא-מדעת, או הטביעו בים של מלים.

לבטי ראשית ההתישבות מסופרים בפרקי הזכרונות בדרך שירית דוקא. תנאי החיים הקשים מתוארים במראות של אימה וזוועה:

"אכן המות כבר עמד אחר כתלנו, לפתח

כל יחוד וכל אהבה גדולה גיצב תמיד המות...

"עליות-מתרוננים" עלו התסידים על הקרקע.

לא שאלו לתנאי שיכון ולא חקרו לחוקות

היגיינה. הרבי אמר פה תחנו — ויחגו...

אזי הקטב עלו מן הביצות, ולא שמו אל לב.

יתושי הקדחת זמזמו בלילות לאזניהם, ושנתם

הקצרה לא הותרדה בגלל כך. חידקי הטיפוס

והדיוזנטריה דבקו במים העכורים — מי גבאים

שהוכלו מרחוק בחביות טחובות — והמה שתו

אותם כיון הטוב... וכשהגיע מות מן המארב

ויתגפל פתאום על כל בחור וטוב בתוכם, בא

הדבר כחתף, לא צפוי ולא מובן, ובעיני הויה

מעורפלות, חסרות דמעה, הסתכלו בו פליאה,

וכמו ההולכים אליו לא לעולמים ילכו, וכמו

החיים פה עמנו לא בעולם הזה הם חיים...

היתה נערה יושבת אתנו תחת האלה ואומרת

שיעורה, ופתאום לשונה משותקת ועיניה יוצ'

אות וראשה נשמט לאחור, ורוח חיים אין בה.

אנו נושאים אותה על כפים אל צריף הרוסאה,

תהלוכה גדולה של ילדים מבוהלים אחרינו,

ומשם אנו מחזירים את גופה לקבורה. נער

שוכב על העשב, שומע לכאורה את דברי

המורה, משתתף לכאורה בשיח ושיג, והנה

אנו קמים והוא אינו קם. מנערים אותו, מטל'

טלים אותו והרי הוא — מת. טרם נתנו בו

עינינו יצאה נשמתו... מה לבנות היו עתה פני

הנערות בלמדן, מה עששות היו עיניהן מבכי.

זו — אביה מת עליה הלילה בקדחת. זו —

אמה נסתלקת מנשיכת נחש. כי גם תית הארץ

שילחה עתה חמת ארסה במחנה הנדהם. בשבוע

אחד נהרגו שני אנשים מבעיטת פרדות...

והנערים מתהלכים כמוכי תמהון, כמוכרעי

חידה לא ידעו פתרונה. לשעה קלה עוד אפשר

להסיח את דעתם. אני שר עמם שירי מרי

והוללות. אנו יוצאים במחולות, הנערים וה'

נערות יחידו. שמתה של שכרון מכון מלכדת

את כולנו. משהו מקשר אותנו בחבלי אהבה

מופלאים, לא ידענום עד עתה. אך הנה כבר

נשמטת נערה זו מן המעגל, ושפתיה כחולות

לכוכבים. הבה נשחזע שאבודים אנתנו בים המאויים, שנצלים אנתנו על גחלי רתמים של היצר, שאנו בנים לקץ, שאנו אחים לעשו, שאנו עבדים למה שלמעלה מכותותינו ורק מן השמים הגדולים, מן השמים השומעים את וידוינו ויודעים את פחד לבנו יכולה ישועתנו לבוא. הושענו נא, שמים גדולים, שמי הגליל הכוכבים, כל אברי דמים מלאו... המתה הוה שבסגנונו של ש. שלום סג לגמרי דחקא בקטע שנקרא „במתח הגבוה“... וזה סיפור אפיוודה מימי מלחמת השחרור שלנו, סיפור על שעותי האחרונות של נחמיה איש הפלמיח. מיטב שירו של ש. שלום אינו כנבו אלא אמ ת.ו. ויכול הוא להשיג דושם משכנע על ידי הפרזה שירית, אך לא על ידי סיקציה ואמצאה. כתיבתו משכנעת רק כשהיא עדות אבסנסיית. חסר ש. שלום את יכולת העיצוב האמנותי הפיקטיבי. על כן נראה קטע זה כמלאכת עשיה תלושה לעומת הקטעים המצוינים המעלים את ימי המאורעות שאותם חי המשורר באינטנסיביות נפשית בלתי מסוקספת.

„בדומה יש גבורים הרבה ויצרים הרבה ומאורעות הרבה וכולם אינם אלא השלכות של נשמת היוצר האחת“. לא ננסה לקבוע באינו מידה נכון משפט זה של ש. שלום לגבי מחזותיהם של דרמטורגים אחרים, אך לגבי מחזותיו של ש. שלום הוא ודאי נכון ואמתי. „אדמה“ הוא לכאורה מחזה של הווי, מחזה ריאליסטי, אך באמת אינו אלא אחד משיריו של ש. שלום. ייתכן כי המחזה הזה לא יעמוד בפני תביעות הבקורת התיאטרונית, אך הבעיה המוצגת בו מעוררת ענין. זוהי בעית קרבנו של היחיד על מובח האינטרס של הכלל, ובעית ההתנגשות שבין מאויי היחיד לתביעות החברה, — בעיות שכבר הועלו ב„יומן בגליל“. מוצלח הרבה יותר הוא המחזה התיסטורי „מערות יוסף“, המזכיר בסגנונו את „שבת העולם“, הטוב שבמחזותיו של ש. שלום. אף בו לא הנימה התיסטורית עיקר, אלא הנימה הלירית. לשונו של המחזה משווה לו ערך שירי יתר, התסר לגמרי מן המזה „אדמה“. הניגוד שבין המיסטיקה והמציאות — אף הוא ניגוד המצוי בכלל יצירתו של ש. שלום — הסיטואציות המלחמתיות והקרבייות שבו, המרמזות מבליימשים על סיטואציות דומות בימינו, והמכפכות המאויים האירוטיים, כל אלה מצרפים את המחזה „מערות יוסף“ למיטב כתיבתו של ש. שלום.

התיים... ישנם שאנגים בעולם הזה, שהרחורים כאלה אינם נוגעים להם כלל, שאינם יודעים אפילו על מצריותם של עינויי־נפש כאלה. אך המשורר ש„המשהו הפלאי נמשך אליו מני אז מכל הדברים שראה“ מתייסר בבדידות, בורות, בניתוק מעולם המעשה, בהרגשת אשמה, ואפילו שואל להצדקת עמדתו: „מה אני כי אפריע את שנת העולם? מה ערך להגיגי ומה רבעי כי אחשבנו ולמה זה אכזר לנפשי בתוך נצח הרוגע הזה?“ ולבסוף הוא מגלה כי, לעצם הענין, אין הוא פורש מן העולם אפילו כיהודי, כי לבו פועם עם „לב העולם“.

בתוך „יומן בגליל“ מעלה ש. שלום מחזית הילדות שלו, מספר על חיי הריסות והפחד שהי בערו נער בימי מלחמת העולם הראשונה, באוסטריה, מגולל פרשת אהבתו לנערה ערבית, — פרשה המלווה הרגשת אשמה חזקה — ונותן ביטוי ליעודו הקשה של היחיד, המשורר, החי בבדידות ובזרות בעולם הזה. בפרשת האהבה עם לינה מתגלה משהו מתקלות הדור בכלל. חזית ילדות לימדתו כי „האשה — תהום“, האדם המבוגר הנושא סבל מורשת זרות שנשאו והולידו ילדים, ומלה זו ששמה אהבה — לא ידעו סירושיה, שואל את עצמו אם הוא „מסוגל כל עיקר להסבוכת רגשות זו ששמה „אהבה“, שנדמה לי כי כל זה אינו בנמצא ואינו בגדר האפשרות בדור מנמץ פסילים כדורנו וכי רק שקר אני עושה בנפשי, אונאה שמדעת, שצריך אני רק לגלות את הלכוי הפנימי שבה, את הנקודה המזויפת שבלב הכל יפול פתאום רתפרק כארמון זה של קלפים, כחלום בהקיץ ששכחו כי אמנם רק חלום הוא“. מאורעות הדמים תופסים מקום ניכר ב„יומן בגליל“. יש בו תיאורי אפיוודות ואבוקאציה של אירה שעם כל ריאליותם הם סמליים. הפרט מזהה עצמו עם החברה ונוטל על עצמו את כל נטל האחריות הרובץ על הכלל. האיוב המתקיף מן התוף אינו אלא בבואת האויב אשר בפנים, מאר רעות הדמים אינם מציאות פוליטית אלא כפרה על חטא שלנו... והנצחון לא ייתכן אלא על ידי התגברות מוחלטת על האויב מבפנים ומבחוץ גם יחד, על ידי היסטריות הלב.

„מה נרמה את עצמנו אחים בגליל? מה נסוף כזבים כל עוד לא הכרנו בבשרנו את כוחות הזועה הללו? אם יש מפלט מפני זה הרי המפלט היחיד להימלט על נפשנו בלי לות שבאלה, לקרוע בגדינו מעלינו, לפרוץ מכלאי בדידותנו המורעלת ולשווע שועתנו

אדמו השמים

לבי יחיל

The Sky is Red. By Giuseppe Bertol.
London, Secker & Warburg 1949.

שפיה של העיר האיטלקית אדמו, כי העיר בוערת: מאות אוריונים חגו מעליה ובמשך חצי שעה הטילו מטען פצצות עצום. העיר, אשר בשמה אין מפרשים, היא עיר בינונית אישם בדרום איטליה, עיר טיטר סית שלה על בניניה ההיסטוריים ועל חיי החוה הסואגים ברחובותיה החדשים שבהם גובלים, קיר בקיר, גם רבעים חשוכים מימריהבינים, בתירעוני, משכן העולם התחתון. תושבי העיר לא הששו מפני המלחמה המתקרבת — כי מה חשיבות לעיר אשר אין בה לא תעשית מלחמה ולא מרכו צבאי? האולם מאות האוריונים פוקדים אותה בשל צומת-הרכבות שבה — וגורלה המר בא עליה כחתף. בליל בלהות אחד משתנים פני העיר ועמם חיי תושביה. הדברים הנאמרים על ככר עתיקה העומדת בחורבנה חלים על עיר ההרס כולה: „אפילו זקני העם מבין התושבים ואחרים שהיו לפניהם, ככל שנכרוגם של בני אדם מגיע, הכירו כולם את הככר כפי שהיתה קודם. אך עתה לא היתה עוד כמקודם ולא תהיה עוד לעולם. — גלך, אמר טוליו וקולו רעד“.

טוליו, נער בן שבע עשרה, הוא אחת הדמויות המרכזיות בספר זה שנושאו הוא גורל הנוער המושך לך למערבולת המלחמה והחורבן הבא בעקבותיה. בטוליו בית והדרכה, נאבקים צעירים וצעירות אלה על קיומם אך יד ההרס על העליונה. אחד אחד הם הולכים לאבדון. טוליו זה ואהובתו, הצעירה ממנו בשתיים-שלוש שנים, וחבריהם בני אותו רובע של דלת-העם, כולם מתחמקים מהיד האוספת ילדים עזובים, ומקיימים לעצמם משטר-חיים משלהם. טוליו נהסך לראש כנופיה שפרנסתה על הגניבה, הגנל והזנות. סופו שנהרג בהתנגשות עם המשטרה. „מכל מקום“ — אומרת עליו הנערה, „הוא ידע תמיד שככה ימות. אלא שזה בא במקדם יותר מדי“.

קבוצה קטנה זו מקימה את מעונה בין חורבות „קרית המתים“, זה האזור המוקף גדר תול, כי המתים שנקברו תחת המסולת לא הוצאו ומפתח המגיפות אסורה דריסת-הרגל בו. כאן, בבית בושת לשעבר, מצאו להם הללו מקלט וחיים הם את חיייהם מחוץ לתחומי החברה. בליל הבלהות נטפלה אליהם ילדה אידיוטית והם מטפחים אותה, ונער בן-טובים, שהוריו נספו אף הם, נאסף אל ביתם. ביריעת רתבה מראה לנו המחבר את

פרשת חייהם הקצרים של ילדים אלה שנתבגרו כלילה אחד. המות העומד עליהם לכלותם מגבש את אפים אף עושה אותם נוקשים ואכזרים, אך גם מרחיב את ראייתם ומעמיק את רגשותיהם. ובשעת שקיעתם המוקדמת מרכזים חייהם את כל שלל צבעי החוויה האנושית; הם דולים את צרתם ואת שמתתם עד תומן. כמיהתם היא לחיים רגילים, שלווים ומכוססים. בטיוול שהם עורכים ביום אביב אומר טוליו: „ושער בנפשך כי אנו צריכים כל כך מעט כדי להשכין את השלום בחיינו. אין אנו צריכים אלא בית ועבודה הגונה ומדי פעם בפעם יום כזה“.

באותו לילה הוא מת מיתה חטופה על אם דרכים. תקותו הנסתרת היא כי „יבוא יום וכולנו נהיה שוים ואחים עליו אדמות והטוב והרע ינתן לכל אחד במידה שוה“.

ואמנם אותו יום בושש לבוא והם כושלים וכורעים ונספים אחד אחד, וכל פעם מביט זה הנתר „בפנים נטולי הבעה“ בפני המות המנצח.

המחבר, ג'וזאפא בארטו, הוא איטלקי, בעל השכלה אקדמית, ששימש בצבא בצפון אפריקה ושם נפל בשבי האמריקנים. במשך שלוש השנים שבילה במח"ד נה שבויי מלחמה באמריקה כתב את ספרו זה הראשון. השאלה המטרידה אותו היא שאלת המוצא מן ההרס והאבדון — ותשובה אין בפיו. הוא אומר לכותבים האמריקנים: „אבל איסדר, רעב, וחורבן מוסרי — אלה הם דברים שהיביים למצוא להם מרפא“.

והוא ממשיך ופוסק את דינו הקטלני: „אנו תלויים ברצונם הטוב של אנשים שאין להם רצון טוב“.

כל מערכת הערכים וזעזעה ובטלה. מה טוב ומת רע? „אנחנו“, אומרת ילדה שהיא סמל עדינות הנפש, „אנחנו כפי שהננו, לא טובים ולא רעים. אנו עושים דברים טובים ודברים רעים, הכל בבת אחת, לפי הצורך, כדי שנוכל להסתדר על הצד הטוב ביותר“.

ואיש זקן מתורה בפני טוליו: „ארבעים שנה מחיי הייתי רגיל להורות יושר וסבלנות ועכשיו כל מה שאני יכול להגיד לך הוא לבקש ממך שתהיה פיקח“.

התועלת, המעשית המקיים את החיים — אתו הצדק. עד אשר נמאסים חיים אלה וההאבקות עליהם שוב אינה כדאית — כך שוקע אותו בן-טובים, המ' חוסן פחות בפני תלאות, מתחת לגלגלי הרכבת שבה חשב לנסוע לקראת חיים חדשים.

סגנון הספר פשוט בתכלית הפשטות. התיאור עצור מאד ויש לקרוא בין השיטין, אך חותם האמת טבוע בו. הדמויות אנושיות ודובכות ללב עד שאתה שוכח כקראך את הספר מה גואש סיכומי של הספר. „זוטה היה כי הזמן עמד, ואולי טוב היה אילו באמת היה עומד עד אשר יכלו השנאה והפחד“, הספר, מפירותיה של אירופה שלאחר המלחמה, מעמידנו על המתרחש

שם הספר לקוח מספר מתיא שב"ברית החדשה":
 „לעת ערב תאמרו הנה יום צח בא כי אדמו השמים
 ובבוקר תאמרו יום סערה היום, כי אדמו השמים
 וקדרו. יודעם אתם לבחון פני השמים ולבחון אותות
 העתים לא תוכלו.“ בשמים שאדמו מאש המלחמה
 רואה המחבר את סימני הכליה, סימני יום הדין.
 ספרו מסתיים בתיקו: „באור השמש יושבים בני אדם
 ומחכים בבטלה יגעה“.

בנפש הילדים והגוער, המיסלטלים, מופקדים ועוזבים
 לנפשם, בסערות ימינו. והן לא קטן הוא מספר ילדינו
 אנו אשר עמדו אף בנסינות קשים מאלה שגבורי
 הספר מתנסים בהם. והוא מעמידנו גם כן על דמותה
 של אירופה ההרוסה, ובני-נעוריה אלה העומדים
 בפתח ההדלון, ללא תקוה וזלת הקומוניזם המרחף
 לנגד עיניהם בדמות פרימיטיבית העולה מנכבי נפשם
 הם הנכספת לבטחון בחיים ולקודטוב של אושר.

ספרים שנתקבלו

הראשון בעריכתו של ל. יפה. הוצאת הספרים של הסוכר
 נות היהודית לא"י, ירושלים תש"י.
 בדרך לעצמאות. כתבי משה בילינסון. כרך שני.
 ערוך בידי ברכה הכס. הוצאת „דבר“ ת"א תש"ט.
 האזרח תום פיין מאת הזכרד (האווארד?) פאסט.
 תרגם א. אמיר. עם עובד, תל-אביב תש"י.
 נדרות מאת רוחמה הזנוב. ספרי „שחרות“. עם
 עובד תל אביב, תש"י.
 חולות הזהב סיפורים מאת בנימין תמוז. מהברות
 לספרות ת"א תש"י.
 שעורים בחיקרובולוגיה מאת ד"ר יוסף גורביץ.
 ספרית מס למדע פופולרי, 36. הוצאת ראובן מס, ירו
 שלים, תש"י.

החי בארצות המקרא. תולדות החי בארץ-ישראל
 ושכנותיה. עד לסוף תקופת המקרא. מוסד ביאליק
 תש"י.

שירים ופואמות מאת אהרן צייטלין. מוסד ביאליק
 ירושלים תש"י.

בצל אנשים טובים. מחרות סיפורים מאת אשר
 ברש. מוסד ביאליק ירושלים תש"ט.

ספר ההתנדבות פרשת ההתנדבות הצבאית של
 יהודי ארץ-ישראל במלחמת-העולם השניה. כינס ותיכנן
 זאב שפר. עריכה ספרותית יצחק למדן. מוסד ביאליק.
 ירושלים תש"ט.

ספר הקונטרס למלאת חמשים שנה לקונגרס הציוני

בשולי החוברת

במידה מרעצת נעוץ, כמוכן, כעלונה של כל ממשלת פועלים לא בחטאיה שלה, אלא בחטאי המשק
 הרכושני העולמי ובעונויו. במידה מרובה נעוץ הכשלון בשיעור ההעוה שמגלה ממשלה סוציאליסטית לגבי
 שינויים שרשיים במשטר הכלכלי והחברתי בארצה, אבל שיעור העוה זה תלוי, כמוכן, בשיקול-דעת חמור,
 כיצד לשמור את מה שהושג מבחינה קונסטרוקטיבית בעבר וכיצד להימנע מאיבוד חירות האדם בתוך ההליך
 המהפכה החברתית. אך אולי יותר מכל הוכיחו הבהירות בניו זילאנד ובאוסטרליה, עד מה אין למפלגה
 סוציאליסטית לסמוך על השיפור הכלכלי בלבד. הקולות שהפסידה מפלגת העבודה באוסטרליה ובניו זילאנד
 לא היו מרובים כל כך; אך התפסד העיד שהסוציאליזם האוסטרלאסי איבד חלק לא-קטן מכוח המשיכה שלו
 לגבי המצביעים הרופפים. ניכר שהחזון הסוציאליסטי בהיקפו לא העמיק להשתרש בנפש ההמונים שלא
 הגיעו לידי גיבוש הכרה בשני הדומיננטים שבאוקינוס השקט. ובמקום שאין חזון, באה ההכרעה עליפי
 שיקולים בני-חלוף. מי שהצביע בבחירות הקודמות נגד השמרנים בגלל המצב הכלכלי הירוד, הצביע
 עכשיו, כששפרה נחלתו, נגד מפלגת העבודה משום שהיא אינה מרשה לו להביא מאמריקה את המכונית
 שידו משגת לקנותה.

עם סיומה של חוברת זו בדפוס, באה ידיעה לא-רשמית כי דויד ליליינטאל, שעמד לפרוש מתפקידו
 כיושב-ראש הועדה האמריקנית לאנרגיה אטומית בראשית שנת זו, החליט לחזור בו מהתפטרותו, כדי לעמוד
 בפרץ נגד ייצור פצצת המימן. עובדה זו אף היא משתלבת יפה למסכת אופיו של האיש, מן הליבראלים האמרי
 קנים הבולטים שברור, שתואר במאמרו של י. עברי. עוד דויד ליליינטאל נחלץ למלחמתו האישית לערכיה
 של הדימוקראטיה, בעקבות נסיונו בפרשת פצצת האטום וסכנתה למין האנושי, באה הסכנה הגדולה יותר
 („סי אלה“) של פצצת-המימן וממריצה אותו לשנות את החלטתו הקודמת. אם האדמיניסטרציה האמריקנית
 בהלך-רוחה הנוכחי תהיה מוכנה לחזור ול„קלוט“ אותו, זוהי, כמוכן, שאלה אחרת.

מאמר כולל על ארץ הגולן מאת מ. ניישטט נדפס ב„מולד“, חוברת ניסן תש"ט.